

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

EYLÜL 2000 SAYI: 405 1.500.000 TL.

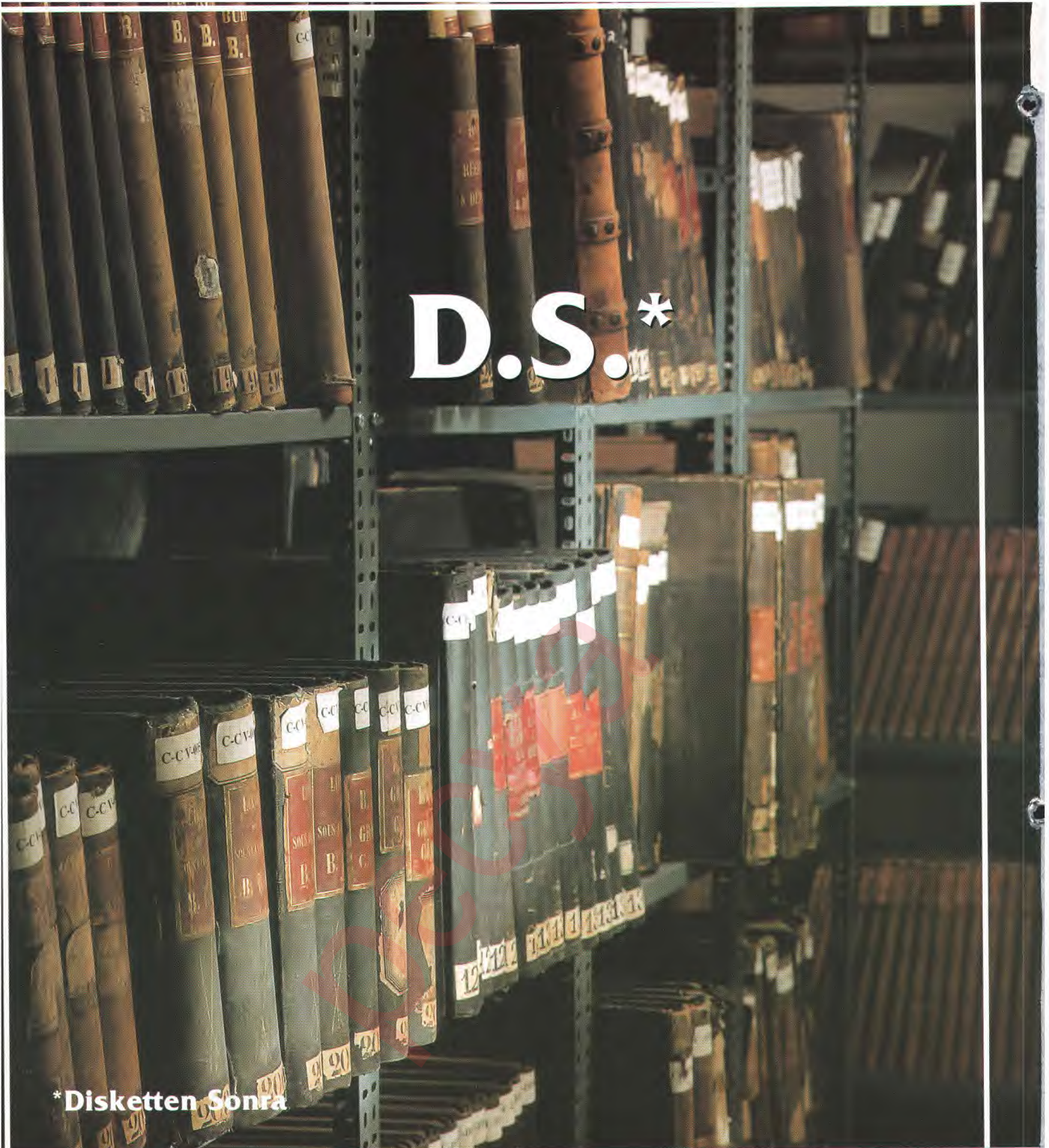
Ekonomide İstikrar Arayışları

- Erdoğan Alkin • Kaya Ardicı • Taner Berksoy
- Fatma Doğruel • Zeki Görenel • Kuvvet Lordoğlu
- Bilge Gürsu Nomer • Recep Önal • Nurcan Özkaplan
- Metin Sarfati • Yaman Törüner
- Nurhan Yentürk • Ayşe Gül Yılğör

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

D.S.*

***Disketten Sonra**

Günümüzde tüm bilgiler dijital ortamda korunuyor. Kitaplar disketlerin içinde saklanıyor. Ama biz, zaman ne kadar değişirse değişsin, bir müze değerinde olan arşivimizi orijinal haliyle de saklamayı tercih ediyoruz. Kopyalarını dijital ortama geçirmiş olsak bile!

Çünkü biz, insanın geçmişine ait olan her şeye saygı duyuyoruz.

OSMANLI BANKASI

...çünkü aslolan insandır.

*Bankacılıkta ekonomiye ve uygarlığa
açılan kapı, Halkbank!*

*62. kuruluş yılımızda da ülkemize daha iyi bir yaşam,
daha iyi bir gelecek sağlamak için varız!*

HALKBANK
TÜRKİYE HALK BANKASI

* M.S. 1231'de Mogol istilasına karşı Mardin Kalesi'ne sığınan Artuk Aslan'ın girişi sınırlamak için yaptırıldığı,
1520 - 1526'da restore edilerek süflüs sembolleri konulan ve bugün Mardin Kız Meslek Lisesi Kapısı olarak kullanılan Tac Kapı.

SOSYAL VE
POLİTİK DERGİ

ABONE OLAN HERKESE
%40 İNDİRİM

**Öğrenci ve Öğretim üyelerine
%40 + %50 indirim**

Bilgi için: Kesişim Yayıncılık ve İletişim Hizmetleri

Tel: (0 212) 288 79 70-71 Faks: (0 212) 288 62 36 e-mail: npq@bersay.com.tr

İktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı: 405 Eylül 2000 Fiyatı: 1.500.000.-TL

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları

Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi,

aylık olarak yayımlanır

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed,

Reşad Umur

Sahibi:

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları

Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı

Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Metin Sarfati

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçiçek, İlker Aktükün,

Serhat Aligil, Fuat Ercan,

Yasemin Öztürk, Metin Sarfati,

Mehmet Yavuzkan

Danışma Kurulu:

Özti Akgüç, Erdoğan Alkin, Mehmet

Altan, Kaya Ardic,

Cengiz Arın, Taner Berksoy,

Nihat Falay, Tamer İşgüden, Kuvvet

Lordoğlu, Türkel Minibaş, İzzettin

Önder, Murat Özyüksel,

Nail Satlıgan, Ümit Şenesen,

Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

İsmail Azgıt

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No:27/6

80090 Taksim/İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55

Fax: (0212) 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

Internet: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık-Baskı:

Mart Matbaacılık Sanatları Ltd.

Tel: 0212 212 03 39 pbx

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları:

Yıllık: 15 milyon TL.

Altı aylık: 7.5 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör.ve Öğretim

Üyesi: (Yıllık) 12 milyon TL.

Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:

Akbank Taksim 7097-DHU

İşbankası Taksim 544077

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir.

Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak mümkünse bilgisayar disketiyle birlikte

ulaştırılmasını rica ederiz.

Türkiye, geçen yılın sonunda, üç yıllık bir ekonomik istikrar programını uygulamaya soktu. 57'nci Hükümet bu programı devreye sokmadan önce de, ilki 1961 yılında imzalanan stand-by düzenlemelelerinin 17'ncisini IMF ile imzaladı. Kısa vadede sıkı para ve maliye politikaları ile enflasyonu aşağı çekmeyi, kamu kesimi borçlanma gereğini azaltmayı, faiz oranlarını indirmeyi hedefleyen program ayrıca 1999 yılında yüzde 6.6 küçülen ekonominin de yüzde 5.5 oranında büyümesini öngörüyor.

Bugün, bu programın ilk dokuz ayı bitti. Programla ilgili ilk sonuçları almaya başladık. Prof. Dr. Erdoğan Alkin'in gerek dünya gerek Türkiye ilgili değerlendirmelerinde bu sürecin satırbaşlarını bulacaksınız.

Hükümet, enflasyon, mali disiplin ve yapısal reformlar açısından programı çok başarılı buluyor. Program hedefleri açısından son dönemde sıkıntı yaratan iç talep canlanmasından ise kaygı duyulmuyor. İktisat Dergisi için söyleşi yaptığımız Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Recep Önal, bu canlanmanın kısa dönemli bir canlanma olduğunu, izlenmekte olan kur ve para politikaları ile gelirler politikası çerçevesinde iç talebin bundan daha fazla artmasının mümkün görülmediğini söylüyor.

İktisat Dergisi adına Doç Dr. Kaya Ardic'in yönettiği, Prof. Dr. Taner Berksoy, Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu ve Yaman Törüner'in katıldığı yuvarlak masa toplantısında ortaya konan genel değerlendirmeler ise özellikle enflasyon beklentisi açısından programın istenen hedefler doğrultusunda gittiği yönünde. Ancak, yine bu toplantıda ortaya çıkan bir başka sonuç ise bankacılık, sosyal güvenlik gibi yapısal konularda yaşanan sorunların aşılamamış olması.

1980 sonrasında Türkiye, ithal ikameci büyüme modelinden ihracata dayalı büyüme modeline geçti. O günden bugüne ekonomideki çalkantıları aşmak için de bir dizi ekonomi programı yürürlüğe kondu. Prof. Dr. Fatma Doğruel yazısında, son yirmi yılda yapılanlar ve yapılmayanlar ile son programın başarı şansı ve kalıcı ve yeterli bir kalkınma için ne derece yeterli olduğunu tartışıyor.

Türkiye'de 1980'ler ve 1990'lardaki yapısal uyum politikalarının da belirleyici olduğu dönüşümlerin, ekonomiyi global ekonomiye ve global etkileşimlere daha açık hale getirdiğini belirten Doç.Dr. Nurcan Özkaplan ise zayıf istihdam artışının nedeninin, uygulanan iktisadi politikaların yatırımları ve verimliliği olumsuz yönde etkilemesi olduğunu ifade ediyor.

Ekonomik hayatta, 1990'lardan sonra, Türkiye gibi pek çok gelişmekte olan ülke ekonomik olarak benzer sorunlarla karşılaştı. IMF bu ülkelere genel prensipler açısından benzer programlar önerdi. Prof. Dr. Nurhat Yentürk, makalesinde '90'lı yıllarda spekülasyon sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelerin üretim olanaklarını ve uluslararası rekabet gücünü nasıl etkilediğini geliştirmekte olan ülkelerin deneyimlerine bakarak ele alıyor.

Son yıllarda, ekonomi dünyası, uyguladıkları politikalar açısından IMF'yi, Dünya Bankası'nı ve Dünya Ticaret Örgütü'nü tartışıyor. Son günlerde IMF ve DB arasında yaşanan tartışma da dikkat çekici. Bilge Gürsu Nomer de yazısında Türkiye'nin gündemini çok yakından ilgilendiren bu iki uluslararası kuruluşun, gelişmekte olan üye ülkelere yardım etmek üzere sağlamlaştırmakla yükümlü oldukları finansal kaynakların tanımının nasıl değiştiğini ve zaman içinde değişik ihtiyaçlara yönelik kaynak tahsisinin programların temel farklılıklarını nasıl ortadan kaldırdığını araştırıyor.

İktisat Dergisi son iki sayısını "Kapitalizm ve Devlet" konusuna ayırdı. Ancak, bu konudaki tartışmaya iki sayının sayfaları yetmedi. Bu nedenle, önemine inandığımız bu konunun tartışılmasına bu sayımızda da devam ediyoruz. Yeni sayımızda buluşmak dileğiyle.

Dostlukla....

İçindekiler

Yıl Ortasında
Dünya Ekonomisi -
Türkiye Ekonomisi

Erdoğan Alkin

Yuvarlak Masa:
İstikrar Programının
İlk Yedi Ayı

Qaya Ardic • Taner Berksoy
Kuvvet Lordoglu • Yaman Toruner

Söyleşi: "Program Olumsuz
Uluslararası Ekonomik
Koşullara Ragmen Basarili"

Recep Onal - İktisat Dergisi

Son Yirmi Yilda Türkiye'de
İstikrar Programlari Neden
Basarisiz?

Fatma Dogruel

'90'ly Yillarda Gelistmekte
Olan Ulkelere Neler Oldu?

Nurhan Yenturk

Yapisal Uyum Politikalari
ve Isgucu Piyasasi

Nurcan Ozkaplan

Stabilizasyon ve Yapisal
Uyum Programlari

Bilge Gursu Nomer

Toplam Kalite Yonetiminin
Ozel Sektor ve Kamu
Kesimi Icin Ortak Model
Olusturabilme Potansiyeli

Ayse Gul Yilgor

Latin Amerika'da
Makroekonomik Populizm:
Devletin Populizmi

Zeki Gorenel

İktisat Dunyasi ve Nobel

Metin Sarfati

Ragnar Anton Frisch
Jan Tinbergen

1969

Metin Sarfati

Dunya Ekonomisinden...

Metin Sarfati

Kitap Tanitimi:
Yoksullugun Kureselleşmesi
Michel Chossudovsky

Yıl Ortasında, Dünya Ekonomisi - Türkiye Ekonomisi

Dünyada Neler Oluyor?

Diğer önemli ülkelerin bütün iddialarına karşın, şu an dünya ekonomisini ABD ve Avrupa yönlendiriyor. Ancak iki bölgenin de, özellikle izlenecek iktisat politikaları açısından büyük sorunları var. Daha doğrusu hem Amerika'da, hem de Avrupa'da, izlenmesi gereken politikalar konusunda hayli güçlü karşıt cepheler oluşmuş durumda.

Amerikan ekonomisini son dönemlerde adeta Federal Reserve Bank'ın başkanı Greenspan yönetiyor. Yani kısacası ABD'de ekonominin kaderi, para politikasına bırakılmış durumda. Ancak bu para politikasının ne olması gerektiği konusunda yoğun tartışma var.

Greenspan'a göre yeni teknolojiler ABD'de verimliliği arttırdığından harcamaları frenlemek için şu ara faizleri yükseltmenin gereği yok. Ancak özellikle petrol fiyatlarındaki ve borsadaki sürekli tırmanışın, bir yandan maliyetleri arttırarak, öte yandan harcamaları uyarak enflasyonu hızlandıracağından çekinenler, Greenspan'ı politik davranmakla suçluyorlar. Çünkü herkes biliyor ki, Başkanlık seçimlerine az bir zaman kalmışken Federal Rezerv'in faizleri yükseltmesi, apolitik bir davranış olacaktır.

Öte yandan Avrupa'da da Euro'nun gidecek değer kaybetmesi karşısında Avrupa Merkez Bankası güç durumda. Çünkü Euro'ya değer kazandırmak için faizleri daha da yükseltmesine genellikle Avrupalı politikacılar karşı; canlanmaya henüz başlayan ulusal ekonomilerin yeniden durgunluğa girmesinden çekiniyorlar.

Bu durumda Avrupa Merkez Bankası'nın elinde tek bir alet kalıyor; o da kur politikası. Ancak kur politikasının başarılı olması için de, bütün Avrupa ülkeleri merkez bankalarının bu politikanın uygulanmasında uyum halinde olmaları gerek. Oysa şu ara böyle bir uyum, özellikle politik açıdan mümkün görünmüyor.

Bütün bu olumsuz yorumlara karşın, ekonomik analiz yapanların tahminleri karamsar değil. Bir örnek olarak aşağıdaki tabloda IMF'nin tahminleri verilmektedir.

Büyüme (%)	1999	2000	2001
ABD	4.2	4.4	3.0
Japonya	0.3	0.9	1.8
Avrupa	2.3	3.2	3.2
Gelişmekte Olanlar	3.8	5.4	5.3
TÜFE (%)			
ABD	2.2	2.5	2.5
Japonya	-0.3	0.1	0.9
Avrupa	1.2	1.7	1.6
Gelişmekte Olanlar	6.5	5.7	4.7

**Erdoğan
ALKIN***

Tablodan da görüleceği üzere, IMF'nin tahminleri hayli iyimser. Bütün dünyada bu yıl büyümenin hızlanacağı, ama enflasyonun fazla sorun yaratmayacağı öngörülmüyor.

Gelecek yıl için ise Japonya dışında büyümenin yavaşlayacağı veya olduğu yerde sayacağı tahmin edilirken, buna paralel olarak enflasyonun da hızını kaybedeceği tahmin ediliyor.

Japonya'da ise gelecek yıl büyümenin yükseleceği ama buna paralel olarak enflasyonun da bir miktar hızlanacağı şeklinde yorumlar ağırlık kazanmakta.

Özet olarak genellikle uzmanlar dünya ekonomisinin uzunca süren bir durgunluk döneminden çıkmakta olduğunu, bu canlanmanın enflasyonu kontrolden çıkarmayacağını iddia ediyorlar. Buna rağmen petrol fiyatlarındaki sürekli tırmanışa bakıp 1970'li yılları hatırlayarak endişe duyanlar da var.

Dünya ekonomisi konuşulurken küreselleşme ve serbest ticaretten (özellikle Dünya Ticaret Örgütü'ne IMF'ye ve benzer kuruluşlara karşı isyan hareketlerinden) söz etmemek mümkün değil.

Karşıtların Küreselleşmeyi durduracak etkili eylem koymaları imkânsız ama hiç olmazsa fakir ülkelerin sorunlarına zenginlerin dikkatini gerçekten çekebilirlerse önemli yarar sağlamış olurlar.

Çünkü bugünkü dünyanın politik ortamı, artık yalnızca zenginlerin daha da zenginleşmesine izin vermeyecek bir döneme hızla giriyor.

**Karşıtların
küreselleşmeyi
durduracak
etkili eylem
koymaları
imkânsız ama
hiç olmazsa
fakir ülkelerin
sorunlarına
zenginlerin
dikkatini
gerçekten
çekebilirlerse
önemli yarar
sağlamış
olurlar.**

* Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Yıl Ortasında Türkiye Ekonomisi

Elimizde şu an reel sektöre ilgili ancak 6 aylık rakamlar var. Buna göre yılın ilk yarısında sanayi üretimi geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 3.7 artmış durumda, imalat sanayiindeki artış ise yüzde 3.9 dolayında.

İmalat sanayiinde kapasite kullanımı da yılın ikinci çeyreğinde ortalama yüzde 76.1 oldu. Geçen yılın aynı döneminde ise bu rakam yüzde 75.7 idi. Demek ki üretimde gerçekten bir canlanma var. Nitekim, yılın ilk 7 ayında protesto edilen senetlerin tutarında da reel bir azalma gözleniyor. Bu durum ekonominin üretim cephesinde işlerin iyi gittiğinin bir karinesi sayılabilir. Tabii Merkez Bankası'nın istatistiklere aldığı protestolu senet tutarını 200 milyon liradan bu yıl 400 milyon liraya çıkardığını ve böylece tablolarda gösterilen protestolu gösterilen senetlerin sayısında ve toplam meblağında doğal olarak bir miktar daralma meydana geldiğini de unutmamak gerek.

Bununla birlikte imalat sanayiinde ve toplam sanayide ikinci çeyrekte devam eden canlanmanın ikinci çeyreğin gayrisafi milli hasıla rakamını da olumlu yönde etkilediği anlaşıyor.

Birinci çeyrekte GSMH büyüme rakamı yüzde 4.2 idi. İkinci çeyrekte bu rakam yüzde 4.4 oldu. Bu durumda ilk yarının büyüme hızı da yüzde 4.3 olarak gerçekleşti.

Bu arada bütçede yedi aylık faiz dışı fazlanın geçen yılın rakamını on kattan fazla geçerek 5 katrilyonu aştığı gözlemleniyor. Ama nakit açığının hâlâ 9 katrilyona yakın olduğu da unutulmamalı. Gerçi yedi ayda gelirler yüzde 100'e yakın artmış ama harcamalar da enflasyon hızını aşarak yüzde 77 genişlemiş.

Ancak natik açığı ile para arzı arasındaki ilişki kopmuş gibi. Çünkü Merkez Bankası kendine yönelen döviz kadar para yaratmaya kararlı. Onun için 8 aylık emisyon ve (çeşitli) para arzı genişlemeleri de aynı dönemin enflasyon rakamının altında kalmış.

Sonuç olarak yine 8 aylık enflasyon rakamlarının geçen yılın aynı dönemine ait rakamların altında kaldığı görülüyor. Tabii bu durumda 12 aylık rakamlar da, geçen yılın altında kalmaya devam ediyor.

Gerçi çeşitli nedenlerle (Besin maddeleri talebinin arzından daha hızlı artması toplam talepteki genel genişleme eğilimi vs.) Ağustos ayı tüketici fiyatları beklenenin üstünde

çıktı. Ama yine de geçen yılın ilk 8 ayında yüzde 40.7 artışları, bu yılın aynı döneminde yaklaşık 176 puan düşerek yüzde 23.1 düzeyinde kaldı. 12 aylık enflasyon da yüzde 65.4'ten yüzde 53.2 düzeyine indi.

Şimdi de ekonominin en kritik cephesine, yani döviz dengesine bakalım. Döviz dengesinin "kritik" olarak nitelenmesinin temel nedeni, Türkiye ekonomisinin son 50 yılda hep döviz sorunundan bunalıma girmesi.

Bu nedenle dış ticaret ve cari işlemler açığının giderek genişlemesi, eski günleri hatırlayanları tedirgin ediyor. Ama işin doğrusu, şimdilik döviz cephesinde önemli bir sorun yok. Bunun en önemli kanıtı, döviz piyasasında şu ara günlerin sakin geçmesi ve piyasanın yalnızca yurtdışı çapraz kur değişimlerinden etkilenecek dalgalanışı.

Elimizde son dış ticaret ve cari işlemler rakamları yalnızca yılın ilk 6 ayını kapsıyor. Buna göre ihracat 6 ayda ancak yüzde 45 artarken ithalat yüzde 36.0 genişlemiş ve sonuç olarak dış ticaret açığı da geçen yılın rakamını katlayarak 9.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiş.

Hizmet kalemlerinden veya genel deyişle görünmeyen işlemlerden sağlanan net döviz kazancı ilk 6 ayda dış ticaret açığının yaklaşık yarısını kapatmış ve cari işlemler açığı 5.6 milyar doları bulmuş.

Cari işlemlerin geçen yılın aynı döneminde yalnızca 103 milyon dolar açık verirken, bu açığın yılın ilk 6 ayı sonunda 5.6 milyar dolara çıkması yukarıda da ifade edildiği gibi, eski döviz bunalımlarını hatırlayanları tedirgin ediyor.

Ancak bu rakamların üzerinde 2 ay daha geçti ve döviz piyasası hâlâ sakin.

Kısaca özetlemek gerekirse, yılın ilk yarısında ekonominin reel cephesinden gelen haberler olumlu; enflasyon az-çok programa uygun gidiyor; döviz açığı genişliyor ama henüz ciddi problem yok.

Yılın ikinci yarısında neler olabilir? Anlaşıldığına göre, üretimdeki canlanma devam edecek.

Matematiğin de yardımıyla (geçen yıl sonbahar ve kış aylarında aylık enflasyon rakamları çok yüksekti) 12 aylık enflasyon rakamları düşmeye devam edecek. Muhtemelen ithalattaki hızlı artış da bir miktar yavaşlayacak. Ama enflasyon ve döviz açığı rakamları anlaşılan yıl sonunda öngörülen hedefleri bir miktar aşacak.

**Yılın
ilk yarısında
ekonominin
reel
cephesinden
gelen haberler
olumlu;
enflasyon
az-çok
programa
uygun gidiyor;
döviz açığı
genişliyor
ama henüz
ciddi problem
yok.**

İstikrar Programının İlk Yedi Ayı

Kaya Ardıç – Taner Berksoy

Türkiye’de geçen yıl sonunda uygulamaya konulan ve üç yıllık bir süreyi kapsadığı ilan edilen ekonomik istikrar önlemlerinin ilk sonuçları ortaya çıkmaya başladı. Bu sonuçlar değişik kesimler tarafından farklı değerlendirmelere tabi tutuluyor. İktisat Dergisi olarak 23 Ağustos’da düzenlediğimiz açık oturum da, son program özelinden hareketle Türkiye’de uygulanan ekonomik istikrar programlarının değerlendirilmesine yönelik. İktisat Dergisi adına Doç. Dr. Kaya Ardıç’ın yönettiği açık oturuma Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu, Prof. Dr. Taner Berksoy ve Yaman Törüner katıldı. Kendilerine çok teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Kaya Ardıç- *Sayın Törüner, istikrar programının ilk 7 ayını değerlendirir misiniz?*

Yaman Törüner- Bu istikrar programı, şimdiye kadar uygulananların en detaylı ve şimdiye kadar da başarılı biçimde uygulandığı anlaşılıyor. Tabii aksayan yönler de var; fakat bu programla hedeflenenler, IMF’nin de denetiminde olması şartıyla tutturuldu gibi görünüyor. Gerek Merkez Bankası’nı, gerek Hazine’yi, gerek ekonomi yönetimini, gerek Meclis’in çalışmalarını oldukça yeterli görüyorum, iyi yolda oldukları düşüncesindeyim.

Özelleştirme konusunda da önemli şeyler yapıldı. Tabii programda aksayan yönler var. Özellikle yapısal reformlarda geciken ya da daha da yapılması gereken, üzerine gidilmesi

gerekten konular var. Kur konusunda bazı iktisatçıların beklentileri değişik; önümüzdeki yıl, Türk Lirasının aşırı değerli olması nedeniyle ortaya çıkabilecek bazı sorunlardan bahsedilebiliyor. Fakat, ekonomik istikrarın ötesinde, siyasi bir istikrara da bağlı bir program götürülüyor. Programın dış desteği de iyi bulunmuş vaziyette; dışarıdan da ciddi bir izleme ve dış destek konusunda ciddi eğilimler var. Eğer siyasi olarak bir darboğaza girmezsek, programın en azından bu yılki bölümünün ve devamının başarılı geçeceği anlaşılıyor.

Yalnız, tabii programda konulan hedefler tutturulamayacak; yani en azından enflasyon hedefi tutturulamayacak. Bu aşağı yukarı belirginleşti. Zaten bütün iktisatçılar ve iş alemi, aşağı yukarı böyle bir hedef bekliyordu; yani hedeflerin, söylenilenin 10 puan civarında, üstünde olacağını birçok kişi tahmin etmişti; fakat hedefte bir değişiklik yapılmadı, yapılmaması da gerekirdi. Zaten önemli olan, enflasyonun yüzde 20-25’e düşürülmesi değil; enflasyonun düşme eğilimine girmesi, ciddi yapısal tedbirlerin alınması ve yüzde 35’ler seviyesine getirilmesiydi. Çünkü, bana göre, bu yüzde 35 seviyesine getirildikten sonra, enflasyonun daha da aşağıya düşürülmesi, ilave tedbirler gerektiriyor. Hatta daha ciddi tedbirler gerektiriyor; çünkü bu, bir zayıflama reçetesine benziyor. Yani, önce kilo vermek daha kolay; sonradan

Yaman Törüner:
“Eğer siyasi olarak bir darboğaza girmezsek, programın en azından bu yılki bölümünün ve devamının başarılı geçeceği anlaşılıyor.”

daha da zorlaşıyor ve işi ciddi tutmanız gerekiyor. Fakat, şimdiye kadar yapılanlar konusunda da yöneticileri başarılı buluyorum. Şu an için söyleyeceğim şeyler bu kadar.

Doç. Dr. Kaya Ardıç: *Bu reformlar konusunda ve izlenen kur politikası konusunda bazı aksayan yönler olduğuna değindiniz. Bu konuda programın hedeflerinin tutturulabilmesi ve önümüzdeki iki-üç yıllık bir program olduğu göz önünde tutulursa, üç yıllık bir program hedeflerin tutturulabilmesi ve programın gerçekten başarılı olabilmesi, enflasyonun düşürülebilmesi için, sizce yapısal reformlarda ne tür aksayan yönler var? Kur politikası özellikle çok eleştiriliyor. Ancak, galiba programın mantığı da, bütün dayanak noktası da, bu kur politikası. Acaba izlenen kur politikasında ne tür bir aksaklık görüyorsunuz ve ne tür bir önlem öneriyorsunuz?*

Yaman Törüner: Yapısal reformlar arasında çok önemli iki reform var. Bunun arkasında diğer bazı reformlar da var. Olay zaten serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte düşünülmesi gereken bir şey. Bunlardan henüz açıkça ortaya çıkmamış olan bir bankacılık reformu meselesi var. Şu anda Türkiye'nin mali sektörünün en ciddi sıkıntısını, bankacılık sektöründeki reform olarak görüyorum. Kamu bankalarından ciddi şekilde kurtulmak lazım ve kamunun elindeki banka sayısı şu anda 15'e kadar geldi ve bundan sonra ne şekilde davranılacağını da kimse bilmiyor. Evet, bir Bankacılık Yüksek Kurulu kuruldu; fakat bunun çalışma esaslarında da bazı aksamalar göze çarpıyor. Başarılı olup olmayacağı şu anda bile belli değil. Devlet bankaları azalsın derken, artıyor ve bunlar sisteme çok ciddi bir yük getiriyor. Yapısal reform olarak bahsetmek istediğim birinci konu bu.

İkincisi, sosyal güvenlik sistemindeki ciddi açıklar ve buna bağlı olarak sağlık sistemindeki bozukluklar. Şu anda sosyal güvenlik reformu, sadece yaş düşürme; yani emeklilik yaşını düşürme olarak ele alındı. Halbuki devlet, bu açık nedeniyle buraya çok büyük bir maddi aktarmada bulunuyor. Bunların mutlak surette üzerine gidilmesi gerekiyor. Ki, bugünlerde bir haber gördük; "Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur'un birleşmesi gerekli değil, bunlar ayrı ayrı kalsın" diye bir karar alınmış. Bunların mutlak suretle özel sektöre bir noktada abgebildiği ölçüde devri ve kendi ayakları üzerinde durur sistemler haline getirilmesi lazım.

Tabii başka birçok tedbirler var; fakat bu iki olayı çok önemli olarak görüyorum. Bun-

ların arkasında bir de özelleştirme ve buradaki başarılar önemli; fakat özelleştirme programının şimdiye kadar olan bölümünde epey başarılı yol alındı. Ancak, bundan sonraki bölümünde ne olur; onu bilmiyorum. Onun ötesinde de yabancıların, GSM dışında, özelleştirmeye ilgisi henüz çok fazla sağlamadı.

Kur konusuna gelince; kurda çok büyük bir risk görmüyorum. 1997'ye göre, şu anda Türk Lirası yüzde 8 civarında değerli görünüyor; fakat bu başlangıç noktasını biraz daha geriye aldığımız zaman, Türk Lirasının değerliliği yüzde 20'lere çıkabiliyor. Yani, içinde bir risk taşır gibi görünüyor ve "Önümüzdeki haziran ayında da acaba kura bir baskı olup da dövize yeniden yönelme olabilir mi?" diye bazı iktisatçılar tedirgin oluyorlar. Bana göre, en azından şu an için böyle bir risk görmüyorum; çünkü Merkez Bankası'nın döviz rezervleri ve bunlara bir de Merkez Bankası'nın piyasaya verdiği parayı eklemek lazım. Merkez Bankası'nın piyasaya verdiği para, şu anda 6 milyar dolar civarında. Bunu geri alacağını düşünürsek, sistemin tümü dahi normal olarak dövize gitmek istese bile -ki, böyle bir şey olabilecek gibi değil- Merkez Bankası, şu andaki güçlü konumu nedeniyle ve bu program sürdükçe de bunu karşılayabilecek bir durumda.

Burada aksayan bir tek şey var; o da şu: Gelecek sene haziran ayından itibaren kurun yavaş yavaş arttırılıp, bu aradaki makasın kapatılmaya başlaması sırasında bir aksama olur mu meselesi var. O konuda da Merkez Bankası Başkanının bir açıklaması oldu. Merkez Bankası Başkanı, bu konuda IMF'ten teminat aldıklarını ve her halükarda dışarıdan bu konuda bir yardım gelip belli bir noktada destek alınabileceğinden bahsediyor. O nedenle en azından yılbaşına kadar yahut gelecek sene ortalarına kadar kurda bir baskı olacağını düşünmüyorum. Zaten özel sektörde yapılan hesaplar da bunun üzerine kurulu. Akbank'ta yönetim kurulundayım; orada da yapılan hesaplar, yapılan öngörüler, bu baza oturtulmuş vaziyette. Hiç kimse şu anda bir kriz olasılığı görmüyor; eğer siyasi bir değişiklik, siyasi bir kriz olup da, ekonomik tedbirlerin rafa kalkması durumuyla karşılaşmazsak.

Doç. Dr. Kaya Ardıç: *Tanercığım, senin bu konuda görüşlerini alalım. Sayın Yaman Törüner'in söylediklerine ilave edeceğin ya da karşıtı olarak ekleyeceğin bir şeyler var mı?*

Prof. Dr. Taner Berksoy: Programın yapısının bazı özellikleri var. Bu, amacı görece dar olan bir program, klasik bir istikrar programı değil; daha ziyade, bir antienflasyon

Taner Berksoy:
"Program hedeflerinin çoğu, sanki gerçekleşme gücünün biraz ötesinde tespit edilmiş gibi. Bu, hem büyüme hedefi açısından, hem enflasyon hedefi açısından böyle."

programı diyebileceğimiz bir program. Buna karşılık da, daha önceki programlara kıyasla daha radikal bir program; yani Sayın Törün'ün de söylediği gibi, daha öncekilere kıyasla salt detaylı olmakla kalmıyor, birazcık da radikal unsurlar taşıyor gibime geliyor. Bu radikallik ölçüsünü, bugün daha çok konuştuğumuz hedeflerinde görüyoruz. Dikkat ederseniz, hedeflerinin çoğu, gerçekleştirilebilmesi açısından sanki o gerçekleşme gücünün biraz ötesinde tespit edilmiş gibi. Bu, hem büyüme hedefi açısından böyle, hem enflasyon hedefi açısından böyle. Kamu maliyesindeki düzenlemeler ve özellikle faiz dışı fazla hedefi açısından fevkalade radikal.

Bunun dışında, uyguladığı politikalarda da veya uygulamayı öngördüğü politikalarda da bu tür radikal hususlar var. Örnek; bu uygulanan, yine üzerinde çok konuşulan kur politikası, oldukça radikal bir politika. Aynı şekilde para alanında stand-by yaklaşımının getirdiği performans limitlerine bakarsanız, orada da oldukça radikal bir hedefleme var. Bu tabii bir miktar da kaçınılmaz bir şey. Şu anlamda kaçınılmaz görüyorum; yani başlangıçta bu tür bir radikallik dozunun olması gerekiyor. Tabii Türkiye'deki enflasyon, özellikle bir enflasyon; yani ender cinsten görülen bir enflasyon. Türkiye'deki yüksek düzeyli enflasyon, neredeyse çeyrek yüzyılı geçti. Dolayısıyla çok yerleşik, çok büyük bir atalet kazanmış bir enflasyon var Türkiye'de. Tabii bu, enflasyon beklentilerini de devamlı canlı tutuyor, besliyor. Bu tür enflasyona karşı yapılacak programlar; eğer bir yandan enflasyonu besleyen temel dengesizlikleri giderme, bir yandan da beklentilerin kırılması açısından radikal davranmadığı takdirde, başarılı olma şansı görece daha az. Benim bildiğim; -muhtemelen Yaman Bey daha iyi hatırlar- bu, 90'lı yıllarda yapılan 5'nci veya 6'ncı program ve o deneye bakarsanız, daha yumuşak ortalama bir programla işi götürebilmek pek mümkün olmuyor. Dolayısıyla hedeflemede özellikle radikal olmasını, ben başlangıçtan itibaren de doğru buluyorum.

Bu, tabii aklımıza bugünlerde konuştuğumuz sorunu getiriyor: "Peki hedefleri gerçekleştirilecek mi, bu program başarılı olabilecek mi?" Tabii programın bir başka özelliğini bu arada düşünmemiz lazım. Program, tek senelik bir program değil aslında; yani enflasyon hedefi açısından bakarsanız, aşamalı olarak 3 sene içinde enflasyonu tek haneli bir rakama indirme gibi bir hedefi var. Tabii şu nu kabul etmemiz lazım: 2000 yılı, çok temel

bir yıl; yani esas düzenlemelerin bu yıl içinde yapılması gerekiyor. Ancak, netice itibarıyla 3 yıllık bir zaman perspektifi olan bir program uygulamasıyla karşı karşıyayız. Dolayısıyla birinci yılın ilk 4 ayı veya bazı verilerin 6'ncı ay verileri elimizde, o verilerden hareketle, başarılı olacak veya olmayacak diye tartışmaya başlamak bana pek anlamlı gelmiyor.

Yalnız, hedeflerde radikal davranılmış olmasının getirdiği bir risk var. Bu risk de, "Hemen bunu değerlendirelim, üçüncü-beşinci ayın sonunda değerlendirelim" şeklinde bir eğilimimiz olduğuna göre; hedefler de radikal, gerçekleştirilmesi belki bilinçli olarak güç noktalara konulmuş hedefler olduğu için, bu bir anlamda programın uygulayanlarının moralini bozabilecek bir tartışma çıkartabilir ve bir anda programa olan desteğin zaman içinde erimesine yol açabilir. Bana kalırsa, daha da önemlisi, çok ciddi bir spekülasyon ortamı yaratır. Çünkü bizde piyasalar, sığ piyasalar olduğu için, manipülasyona da fevkalade açıktır. O tür manipülatif eğilimleri besleyebilir; "Program başarılı olmadı, faiz şu olacak, kur bu olacak" gibi birtakım değerlendirmelerle piyasaları oynatma gibi bir risk taşıyor.

Şu anda elimizdeki gerçekleştirmelerle ilgili veri setine baktığımız zaman; programın, iki omurgasında da başarılı olduğunu görüyoruz. Bana kalırsa, programın bir omurgası, kamu maliyesi alanındadır. Orada birkaç tane yapıya dönük önlem öngörüsü var; ama esas temel hedef de faiz dışı fazlayla ilgili hedeftir. Yılın ilk 6 ayı itibarıyla faiz dışı fazla, yanlış hatırlamıyorsam programda 6 katrilyon 700 trilyon lira gibi bir hedef var. İlk 6'ncı ay, birinci yarı sonu itibarıyla bunun 4,5 katrilyonluk kısmı gerçekleşmiş gibi görünüyor. Bu, tabii orada işin iyiye gittiğini gösteriyor. Bunu şöyle düşünmek lazım: Tabii ataleti var ve saire; ama enflasyon, netice itibarıyla Türkiye'de talep şişmesi kaynaklı bir enflasyon ve dengelere bakıldığı zaman, o talep şişmesi, temelde kamunun harcama fazlalığından kaynaklanıyor. Dolayısıyla bu programın esas özü, eksen, kamu alanının yeniden düzenlenmesi. İşte bu arada da ciddi bir faiz dışı fazla zorlaması var. Gayri Safi Milli Hâsılanın 5.4'ü gibi bir faiz dışı fazla verilme hedefi var ve bu da gerçekleşecek gibi görünüyor. Yani, programın makro büyüklüklerini gördüğümüzde, biraz burun kıvrıma neden olan temel etkilerden bir tanesi, bu yüzde 5.4'lük faiz dışı fazla hedefiydi. Bu şimdi biraz gerçekleşiyormuş gibi görünüyor.

Programın ikinci politika eksen, de kur

Taner Berksoy:
"Program, tek senelik bir program değil aslında; yani enflasyon hedefi açısından bakarsanız, aşamalı olarak 3 sene içinde enflasyonu tek haneli bir rakama indirme gibi bir hedefi var."

politikası. Hatırlarsanız, programın makro ekonomik büyüklüklerini, zaten 2000 yılı bütçe tasarısıyla birlikte kabaca gördük. Yine hatırlarsanız, kimse de bundan çok etkilenmedi; yani "Öyle bir program yapılabilir mi?" -çünkü dediğim gibi, bu hedefler radikal- diye bir miktar gerçek dışı bulunmuştu. Merkez Bankası'nın kur programını ilan ettiği günün ertesi gününden itibaren, o politikanın temel işlevini yerine getirmeye başladığını gördük. O politikanın temel işlevi; tabii kuru yavaşlatığınız zaman, fiyatları, maliyetler açısından da bir miktar baskı altına alıyorsunuz. Ancak, sanıyorum bu tür ankor kullanmanın, çıpa kullanmanın esas hedefi, bizim gibi kronik enflasyon ortamında beklentileri değiştirmektir. Nitekim işte hemen kur politikasının ilan edilmesinin ertesi haftasından başlayarak hem faizde, hem öteki piyasa davranışlarında enflasyonist beklentiyi ciddi şekilde kırdığını; yani tabii vadedeki enflasyona dönük beklentileri ciddi şekilde kırdığını görüyoruz. Onda hâlâ bir değişme yok; yani beklentileri bize söyleyen göstergeleri izlediğimiz zaman, hâlâ enflasyonla ilgili beklentilerin olumlu olduğunu görüyorum.

Benim tahminim şu: Sayın Törüner'in söylediği gibi, enflasyon hedefi, şu anda zaten hemen hemen yakalanmış gibi TEFE'de. Yıl sonunda bunu geçecek; ama şöyle düşünmek lazım: Biz, yılbaşında -yanlış hatırlamıyorsam- yüzde 64-65 civarında bir TEFE devraldık. Bunu 30'lu bir rakama çekersek; -ki, benim tahminim, 30-32 gibi bir yere gelecek- bunun programın temel amacı itibarıyla başarılı olarak değerlendirilmesi gerekir. İkincisi, bundan sonraki iki yıl içinde; yani esas programın yayılmayı başardığı iki yıl içinde programın işini çok daha kolaylaştıracak diye düşünüyorum. Kaldı ki, bu enflasyon hedefini de çok abartmayın. Tahmin ediyorum 2001 yılının Şubat veya Martında hedeflenen enflasyon rakamlarına da, eğer ortada bir çözülme, gevşeme olmazsa, ulaşılabilir gibi görünüyor.

Sayın Törüner'in söylediği gibi, kurda risk var; ama bu tür bir program kurguladığınız zaman, bu tür bir döviz politikası kurguladığınız zaman, cari dengede bozulma olacağını baştan kabul ediyorsunuz demektir. Şu anda sıkıntı çıkaran, cari dengedeki bozulmanın beklenin biraz üstünde bir hızla gidiyor olması. Onun için de erken bir değerlendirme yapmaktan kaçınmak lazım; çünkü cari denge, netice itibarıyla gayet tabii ticaret dengesiyle birlikte hareket eder; büyük ölçüde de ticaret dengesinin etkisi altında kalan bir bü-

yüklük. Ama, cari dengenin içinde öteki hizmetlerden kaynaklanan döviz gelirleri de var.

Bizde o tür hizmetlerden kaynaklanan döviz gelirleri, şu anda elimizde bulunan verilerden sonraki yıllarda devreye girecek husus; yaz aylarında işçi dövizleri, turizm ve saire gibi. Dolayısıyla burada erken telaş da yapıyor olabiliriz. O telaşla ilgili bir üçüncü altını çizmek istediğim nokta; ithalat temposu çok yüksek. Çünkü, ihracatın temposunda öyle büyük bir değişme yok; yani programdan olumlu ya da olumsuz etkilendiğini söyleyebilecek bir durumda değiliz. Ancak, 5 aylık rakamlar, ithalatta temponun yükseldiğini gösteriyor. Bunu da doğal karşılamak lazım; çünkü ekonomi, çok ciddi bir daralma döneminden geliyor.

Benim görüşüm; bu ilk aylarda, '99 daralmasında asgari düzeye indirilmiş olan ithal malı stokları yenilenmeye başlıyor. Yani ekonominin büyüyeceği, öyle bir perspektife sahip olduğu anlaşıldıktan sonra, ithal malı stoklarını yenileme çabası, bir miktar ithalatı o aylarda hızlandırdı; ama sonbaharda bunun yine olağan sayılabilecek veya onun biraz üstünde bir tempoya döndürebileceğini düşünüyorum. Bütün bunları bir araya getirdiğimizde, şu anda programla ilgili çok da olumsuz olmamızı gerektiren bir şey yok. Bir olumlu şey daha var; eskiden bu tür uygulamalar, siyasetteki gelişmelere karşı çok duyarlıydı. Benim genel bir gözlemim var; sanıyorum Türkiye'de ekonomi, özellikle özel alandaki iktisadi faaliyet, siyasetteki iniş-çıkışlara karşı giderek duyarsızlaşıyor. Onları çok daha kolay satın alabiliyor, çok daha kolay hazmedebiliyor. Şu anda da, konuşmayı yaptığımız anda da, siyasette ciddi bir kriz var gibi görünüyor; ama bakıyorsunuz ekonomi ona çok da fazla bir tepki göstermedi.

Doç. Dr. Kaya Ardıç- Hocam, galiba borsada bir düşme oldu.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Borsada oluyor. Borsa, tabii çok manipülatif bir yerde. Orada oldu; ama borsada dün çok başka bir şey oldu. Hazine, siyasi krizin en yüksek noktasında, bu senenin en büyük ihalesini yaptı ve faiz oranları, piyasaların beklediği kadar bir faiz oranı, hatta biraz altında gibi çıktı. Dolayısıyla bu tür siyasetteki krizler, tıkanmalar falan eskiden alıp yere vurduğu zaman, bir süreye tutardı; şimdi pek öyle olmuyor, biraz daha refleksler oluşmuş. Bunu şöyle yorumluyorum; siyasetten biraz daha duyarsızlaşıyor, yani o kadar da ciddiye almıyor. Mesele kendi hesabıma, siyaseti pek ciddiye almı-

Taner Berksoy:
"Türkiye'de ekonomi, özellikle özel alandaki iktisadi faaliyet, siyasetteki iniş-çıkışlara karşı giderek duyarsızlaşıyor. Onları çok daha kolay satın alabiliyor, çok daha kolay hazmedebiliyor."

yorum. Sanıyorum piyasalar da pek ciddiye almamaya başladı; yani hayat, bu sorunların dışında cereyan etmeye başladı gibi görünüyor.

Doç. Dr. Kaya Ardiç- *Siyasetten kopuk bir ekonomiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Prof. Dr. Taner Berksoy- Çok olumlu değerlendiriyorum. Bakın, temel kategorilerde yanılmamak lazım. Türkiye ekonomisi, bir piyasa ekonomisidir. Bunu beğeniriz, beğenmeyiz; özlediğimiz türdedir, değildir; onlar başka bir tartışma. Ancak, bugün itibarıyla işleyiş mekanizmasına baktığımızda, özel kararlar bazında işleyen bir mekanizmaya sahip. Bu tür bir mekanizmanın içinde çok büyük siyaset kaygıları ne zaman girer; siyasi kararlar bu mekanizmanın içine ağırlıklı rol oynadığı zaman. Daha objektif, daha nesnel işleme gereken bir mekanizmanın içine, fevkalade subjektif olan şeyleri, siyasi kararları sokarsanız; ne siyasetten hayır çıkar, ne bu mekanizmadan hayır çıkar. Dolayısıyla bu ikisinin mümkün olduğu kadar birbirinden kopmaları iyi bir şey; yoksa piyasa manipülasyona açık bir hale geliyor. Zaten piyasa dediğiniz şey sığ, düzgün işlemiyor, piyasa yapıları bozuk. Yani, "Türkiye ekonomisi, piyasa ekonomisidir" dediğimizde, öyle çok da takdir edilebilecek bir piyasa ekonomisi değil; yani olağan bir piyasa ekonomisinde olabilecek bütün çürüklükler var. Siz, bir de bunun üstüne siyasetin gölgesini koyduğunuz zaman, iş tam bir orman kavgasına dönüşüyor.

Doç. Dr. Kaya Ardiç- *Yani, bir anlamda piyasanın kendi başına bir strüktüre kavuşması olarak değerlendirebilir miyiz ya da devletsiz ayakta durması.*

Prof. Dr. Taner Berksoy- Zaten kesin durması lazım. Bakın bu tür bir programı yapı önlemleriyle birlikte -gerekirse onu da konuşuruz- öngördüğü yere götürürseniz, o mesafeyi de birazcık daha açarsanız, dolayısıyla piyasalar daha uzun dönemi görmeye başlarlar. Daha uzun dönemli kararlar almaya başladıkları zaman; Ankara'da haftada bir ortaya çıkan krizler, o uzun dönemli kararlar üzerinde çok da etkili olmaz açıkçası, doğrusu da budur.

Bakın, tanık olduğum bir şeyi size anlatayım: Bir arkadaşımın kızı var; Fransa'da yaşıyor, 12-13 yaşındadır. Cin gibi bir kız. Bana dedi ki, "Ankara'yı neden Türkiye'nin başkenti yapmışlar?" Dedim ki, "O dönemde öyle uygun görmüşler." "Ağabey, çok kötü bir yer" dedi. "Neresi olmalıydı?" "Vallahi Antalya gibi harika bir yer, Didim gibi harika bir yer var, -'o arada Kalkan'dayız'- burası gibi

harika bir yer var; niye Ankara'yı yapmışlar?" "Peki Ankara'yla ne sıkıntın var?" dedim. "Ben, Fransa'da bütün Türk televizyonlarını seyrediyorum, bütün haberleri seyrediyorum; her gün Ankara'da problem var, orada yaşamaz" dedi. Siyaset, her yerde problemlidir; ekonominin biraz özerklik kazanması lazım.

Doç. Dr. Kaya Ardiç- *Tabii bir de Taner'in, ekonominin siyasetten duyarsızlaşmasını olumlu değerlendirmesi, siyasetin doğru dürüst işlevini görmemesinden ve kurum olarak kötü çalışmasından kaynaklanıyor. Yoksa doğru dürüst siyaset yapılırsa, herhalde ekonominin ondan duyarsızlaşmasını o kadar olumlu bir şey gibi görmeyiz.*

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu- Hocam, merkezi otorite ve merkezi kararların alınması, siyasi kararların alınması, ekonomiyi bütünüyle etkiliyordu. Siz, burada böyle bir ayırım getiriyorsunuz. Belki merkezi olmazsa, ayırım daha netleşecek, ekonomi kendi kararlarını verecek.

Prof. Dr. Taner Berksoy- O zaman iki şey bakacağız: Bir, siyasi kararları var, yani siyasetin kendi içindeki çekişmeleri var; şu anda konuştuğumuz o. Bir de siyasi otoritenin ekonomiyle ilgili kararları var. Siyasi otorite ekonomiyle ilgili karar aldığı zaman, gayet tabii özel alan bundan etkilenir, kaçınılmaz, etkilenmesi de normaldir. Zaten eğer düzgün yapıyorsa o siyaset, ekonomiyle ilgili kararlarını da özel alanı etkilemek için almıştır; bu programlar, kurlar falan. Bunu kast etmiyorum; ben, Ankara'daki siyasi çekişmeyi söylüyorum. Birkaç yıl önceyi gözünüzün önüne getirin; "Ecevit'le bilmem kim karşılıklı bakışırken, ötekinin kaşı biraz sert kalktı" dediğiniz zaman, burada piyasalar birbirine giriyordu; şimdi olmuyor. Bana kalırsa, son yılların en ciddi siyasi tikanıklıklarından birini yaşıyoruz. Sen, "Etkilendi gibi geldi" dedin. Bana da sanki etkilenmiş gibi geldi.

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu- Borsadaki hareket, sanki etkilendi gibi geldi bana.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Tabii ondan etkilendi; ama birkaç saat sonra da Hazine, ihaleyi açınca tersine döndü. Bugün çıkarken bak-tım, hemen hemen aynı yerde duruyor, derin bir kriz olmadı. Bu tür şeylere bakıp diyorum ki; bugün kısır siyasi çekişmelerin birazcık dışına taşınıyor ki; normalde budur, doğrusu da budur, ondan etkilenmemesi lazım.

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu - Ben, ikinci söylediğinizle ilgili konuşmak istiyorum. Yani siyasi kararlar, özellikle ekonomiyi etkileyecek siyasi kararlar; bazı ihalelerin açılması gibi,

Kaya Ardiç:
"Doğru dürüst siyaset yapılırsa, ekonominin siyasetten duyarsızlaşmasını olumlu bir şey gibi görmeyiz."

kamunun hâlâ çok büyük bir ağırlığı var ekonomi üzerinde.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Gerçekten bir piyasa ekonomisi işleyişi varsa, kamunun hem o tür kararlarını birazcık daha ciddi koordinasyon içinde alması lazım; yani bize de, piyasa aktörlerine de, yönünü göstererek alması lazım; biz de anlayalım nereye gideceğini ve siyasi tercihlerimizi ona göre yapalım. Bizde maalesef o yok. Hem birazcık sıklığını azaltması lazım; çünkü bunların her biri müdahale demektir. Bana kalırsa, müdahale edecekse, başka yerlere müdahale etmesi gerekir.

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu- Mesela siz biraz önce faiz meselelerinden, faizin düşmesinden falan bahsettiniz. Bu faizin düşürülmesi de bence tek başına siyasi bir karar gibi geliyor; yani siyasi kararlar, faizleri düşürmede etkili olabiliyor. Diyelim ki, siyasetçinin, "Faizler düşecek" demesi, bir basın toplantısında, "Düşüyor artık, düşecek" falan demesi, bir süre belki faizleri düşürebiliyor. Yani ekonomi dışı birtakım kararlar.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Öyle düşündüğümüz zaman, biraz faizlere, onu belirleyen bir piyasaya haksızlık etmiş oluruz ve pek öyle olmuyor. Benim söylediğim şey şu: Vadeye ilişkin beklentiyi kırabildiğiniz zaman, gayet tabii faiz de o beklentiyle hareket eden bir şey olduğu için, ona kendisi uyum gösteriyor. İşte bizde çok açık ve net; Aralık '99'un 15-20'sinden sonra başladı, sanıyorum Ocak 2000'in ilk 10 günü içinde faiz hızla düştü. Peki nereden kaynaklandı; Hazine'den Sorumlu Devlet Bakanı dedi de, herkes bunu ciddiye aldı diye düşünürsek, yanıltıcı olur. Çünkü, Hazine'den sorumlu devlet bakanlarını da son 5-6 senedir kimse ciddiye almıyor zaten. O zaman bakıyorsunuz, reel bir şey var mı, dengelerde reel bir düzelme var mı; o kadar süre içinde faizi indirecek öyle bir şey de olmaz. Peki nedir bu; Merkez Bankası, "Ben, yüzde 20 hareket ettireceğim, enflasyon da bu olacak" dediği zaman, öteki tarafın, "Bu adamlar yapabilir bunu" deyip, dolayısıyla işin de buraya gelmesi lazım; "Enflasyon buraya düşecek" deyip, o faizi kabul etmesidir.

Doç. Dr. Kaya Ardic- *İzlenen kur politikasının doğal bir sonucu, uzantısı.*

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu- Sizin söylediğiniz, son istikrar paketi çerçevesinde gerçekten öyle bitti; fakat daha önceki dönemlerde böyle olmuyordu. Yani, siyasetçinin faizlerin düşeceğine ilişkin birtakım açıklamaları, düşmesi, artması ve saire. Mesela "bu seneki enflasyon yüzde 30-32 olabilir" dediniz. Hafı-

Kuvvet Lordoğlu

zam beni yanıltmıyorsa, 80 yılında enflasyon yüzde 120 falandı enflasyon.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Bir veya iki ay yüzde 104 -105 gibi bir yere geldi.

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu- Yanlış hatırlamıyorsam, '81'de yüzde 35'e indi; ama o devam etmedi biliyorsunuz.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Orada indiren bir siyasi otorite var ve aynen bu tür radikal işler yapıyordu. Şunu düşünürsek, yine yanıltıcı olur: "Askerler, süngüyle faizi indirdiler." Faiz süngüyle inmez, asker falan da dinlemez. Ama "Aktörler, bu programı ciddi uygulayacaklar, neticede ekonomi böyle bir yere gelecek" dediğiniz zaman beklentiyi değiştirirsiniz, o da aşağı çeker faizi. Ondan sonra siyaset yine popülist olmaya başladı. Tabii yanlış da anlaşılmak istemem; hani özellikle devletin bu kadar ağırlıklı olduğu bir ülkede, siyasetle ekonominin bağı kopmaz. Ancak, benim esas kast ettiğim şey; günlük oyunşmalarda -ki, bizde hiç eksik olmuyordu- eskiden çok etkilenirdi, şimdi daha az etkileniyor. Bir anlamda siyaseti çok da ciddiye almıyorlar diye düşünüyorum. Bana kalırsa haklılar; ben de ciddiye almıyorum açıkçası.

Şu var: Programın riskleri var. Mesela bir tanesi gerçekten eğer cari denge bu tempoyla yıl sonuna gelindiğinde 8-9 milyar dolar ticari açık gelirse, biz onu finanse ederiz, finansmanında bir sıkıntımız olacağını sanmıyorum. Ancak, Merkez Bankası'nın gücünü fevkalade eritir, yepyeni beklentiler doğurur ve bir sürü devalüasyon baskısı olmaya başlar; ondan korkarım. Daha büyük bir tehlikesi, gene siyaset alanında. Bizim siyasetçiler, ya program kendi siyasi çıkarlarını zedelemeye başlıyor ve programın bir yerinde gevşi-

Kuvvet
Lordoğlu:
"Siyasi kararlar
faizlerin
düşürülmesinde
etkili
olabiliyor."

yorlar, ya da program çok başarılı gidiyor gibi görünüyor, onu oya tahvil etmek için erken seçim falan bir yerde hemen gevşetiyorlar. Sanıyorum bu programda da böyle bir risk örtük bir biçimde var.

Yaman Törüner- Burada küçük bir sapta-
ma yapmak istiyorum: Burada faizin düşüklü-
ğü konusunda tabii ki Sayın Hocamın söyledi-
ği gibi, kurun bir etkisi var. Çünkü, kurla faiz,
birbirini dengeleyen unsurlar. "Bir kişi, kendi
parasını dövize mi yatırsın, Türk Lirasına mı
yatırsın; hangi faize yatırsın?" diye bir karşı-
laştırma yaptığı zaman, her halükarda kendi
parasının aylık getirisini, kurdaki dövizin ay-
lık getirisiyle karşılaştırmak durumunda. Bu
yönden hakikaten kurun faizler üzerinde bir
etkisi oluyor. Fakat, bu programda anladığım
kadarıyla, -zaten bu programın çok başarılı
olarak gördüğüm en önemli şey bu- Türkiye'de ilk defa çok sıkı bir para politikası gü-
meden enflasyon mücadelesi yapılıyor. Ben,
böyle bir şeyi zamanında önermişim; çünkü
aksi takdirde, sonuç olarak faiz, paranın ge-
tirisi. Para ne kadar bol olursa, faiz o kadar
düşer. Dolayısıyla şu anda parada ciddi bir
bollaşma var. Bunu Merkez Bankası parayı di-
rekt Hazineye vermek yerine, piyasaya borç
vererek yapıyor. Eğer Merkez Bankası, piya-
saya para veriyorsa, piyasaya hakim demek-
tir; piyasadaki para alıyorsa, piyasa hakimdir
Merkez Bankası'na. Şu anda Merkez Bankası,
tarihinin en yüksek miktarını piyasaya veri-
yor. Bu, programın başlarında 2,5-3 milyar
dolar civarındaydı; şimdi 6 milyar dolara ka-
dar çıktı. Yalnız, piyasaya bu parayı vererek,
faizi de düşük tutuyor.

Yalnız, şimdi şöyle bir olay da ortaya çı-
kmaya başladı: Hazine, bu sefer yurtdışından
getirdiği krediyi, bulduğu döviz kredisini
Türk Lirası'na çevirerek Merkez Bankası'ndan
para almaya başladı. Programda bu şekilde,
içinde daha önce belli olmayan bir risk oluş-
tu. Tabii bu parasal bolluk, faizleri çok aşağı-
larda tutuyor. Fakat, bir taraftan da parasal
bolluk ve ucuz kur ne yapıyor; dış dengeleri
beklenenin çok üstünde bozuyor.

Sayın Hocamın söylediği olay, yani bu ca-
ri zaman içinde bir sıkıntıya yol açabilir mi
meselesi, burada önem kazanıyor ve şunu da
söyleyeyim: Hazine, şimdiye kadar dış borçla-
rı ödemek için içerden borçlanırken, şimdi di-
şarıdan biraz daha nispeten borç bulabildiği
için, hiç olmazsa kendi borcunu ödeyebilecek
bir borç bulabildiği için, iç borçlanmayı azalt-
mak, faizleri düşürmek esasına dayanan bir
politika izliyor. Burada esasında çok başarılı;

çünkü bizi bu içinden çıkılmaz noktaya geti-
ren, faizlerdeki enflasyonun çok üstünde
olan yükseklikti. Enflasyonun çok üstündeki
yükseklik, artık kamu maliyesinin içinden çı-
kılmaz bir sarmala doğru götürdü. İşte bu
ihalede de gördüğümüz; en son yüzde
90'dan borçlanan Hazine, -ki, bu geçen sene
yüzde 145'e kadar çıkmıştı, yani enflasyonun
iki misli oranında bir borçlanma, faiz vererek
borçlanma söz konusuydu- artık aşağı yukarı
enflasyon oranında borçlanır hale geldi. Va-
deler 3 aya kadar düşmüştü. 14,5-16,5 veya
hü 18 aya kadar yükselen vadelere ulaşabil-
di. Dolayısıyla bu noktada başarılı gördüğüm
noktalardan bir tanesi de bu. Fakat, tabii ki
bunun devamı, eğer parasal genişleme çok
fazla gider de cari dengeyi aşırı bozmaya
başlarsa, şu anda bir tehlike görmüyorum,
ama ilave tedbirler alması gerekiyor. Yani,
Merkez Bankası'nın piyasaya verdiği parayı
bir türlü çekmeye başlaması lazım, bu kadar
geniş para tutmaması lazım.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Şimdi çekecek sa-
nıyorum. Hazinesin itfada bıraktığı 1-2 kat-
rilyon lira var; herkesin gözü onda. Kimi isti-
yor ki, "Borsaya giderse, borsayı zıplatır" fa-
lan; ama sanıyorum bu iç borçlanmasını 2
katrilyon kadar çekecek. Programda ona el-
verişli şey de var. Sanıyorum o zaman işte bir
miktar faiz en azından yerleşir.

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu- Hocam, küçük
bir şey sormak istiyorum size: Beklentiler çok
önemli; hakikaten siz de söylediniz, çok
önemli. Verilere belki siz daha fazla sahipsi-
niz; kur politikasında bu sene içinde yüzde
20 artacağı söylenmesine rağmen, insanlarda
döviz talebinden çok büyük bir azalma ger-
çekleşmedi. Baktığınız zaman, çok rasyonel

**Yaman
Törüner:
"Eğer Merkez
Bankası,
piyasaya para
veriyorsa,
piyasaya hakim
demektir;
piyasadaki para
alıyorsa,
piyasa
hakimdir
Merkez
Bankası'na."**

Yaman Törüner

bir şey değil; insanlar hâlâ döviz talep ediyorlar veya döviz tutmaya devam ediyorlar.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Yaman bey onu daha iyi bilir; ama sanıyorum orada şöyle bir aritmetik oyun var: Off-shore'larla ilgili sert bir fren yapıldı, off-shore'lar geri döndü, banka sistemine girdi. Sanıyorum o, döviz mevduatını; yani içerde çözülsé dahi, dışarıdan geldiği için, o onu dengeliyor gibi. İkincisi, sanıyorum bir de bir optik kırılma var. Bunu ben birkaç yerde söyledim; kimse çok yüz vermedi. Bu herhalde yanıltır diye düşünmeye başladım; ama hâlâ fikrimi değiştirmedim. Bizim aktörlerimiz, döviz dediğin zaman, modelle düşünür. Şimdi öyle bir konjonktürde yapıldı ki bu iş, tamamen bizim dışımızda ve bizim dışımızdaki nedenlerle dolar en güçlü zamanlarından birini yaşıyor. Dolayısıyla biz, aktörlere şunu da diyemeyiz: "Arkadaş, bir hedeflerimizi SEPET'le yapıyoruz. SEPET işte 1 milyon küsurdur, onu izleyin" diyemiyoruz; diyecek durumda da değiliz, onlar yine onları izliyorlar. Dolayısıyla şimdi sen diyorsun ki, "Kur, yıl sonuna kadar yüzde 20 yükselecek." Hakikaten de SEPET bazında baktığınız zaman, aynı tempoda, öngörüldüğü gibi -günlük olarak da ilan edildi, çok da radikal bir şey yapıldı- aynen o tempoda gidiyor ve dışarıda dolar prim yaptığı zaman, içerdekiler o dolardan vazgeçebilirler, "değer kazanıyor" diye. Sanıyorum sonbahardan itibaren dolar birazcık yavaşlayacak gibi. Benim okuduğum tahminler; yıl sonuna doğru EURO ile paritesi yine bire doğru gelecek gibi tahminler var. Bir de faiz çok hızlı düştü ve yerleşmedi; bir nedeni de bu. Yani, şu anda zihinlerde hâlâ yerleşik bir faiz düzeyi yok. O da tahmin ediyorum Türk Lirasına geçişte etkili. Ama, bugün o itibarla oturun hesaplayın; faiz-kur kısıkaç hâlâ açık, hâlâ açık pozisyon itibarıyla bir getiri sağlamak mümkün. Ama, bizim döviz mevduatının kırılmaması da sanırım bu nedenle.

Yaman Törüner- Dediğiniz çok haklı. Burada bütün bankaların, bizim ve Hazinesin de çok üzerinde durduğu bir nokta var; doların uluslararası piyasalarda değer kazanması, ki bugün mark karşısında mesela 2.18 olmuş. Tarihi bir rekor değil, ama son yıllarda bu noktalara hiç gelmemişti ve şu anda dolara faizini koyan, yüzde 25 normal; eğer yüzde 20 bile desek, döviz değer kazanacak. Onun üzerine yüzde 12 net veriyorlar bankalar. Yüzde 12 net aldığınız zaman, bir de doların değer kazanmasını da ilave ettiğiniz an enflasyonun hayli üzerinde bir kazanç söz konu-

su. Yani siz paranızı markta değil de dolarda tutuyorsanız, onu demek istiyorum. Mesela ben paramı dolarda tutuyorum, gidip devlet tahvili almıyorum. Çünkü devlet tahvili, üzerine vergi var. Halbuki mevduat olduğu zaman, mevduatta vergi kaynakta kesiliyor ve benim beyannameme girmiyor. Dolayısıyla ben gidiyorum, paramı döviz mevduatı olarak tutuyorum -yani benim olmam önemli değil, misal olarak söylüyorum- ve döviz mevduatında iyi bir faiz alıyorum net olarak. Bir de dolar olarak tuttuğum için, dolardan da yüzde 10-15 civarında kâr bekliyorum. Zaten bu programdaki sıkıntılı noktalardan birisi de bu. Dolar olarak yatırmaz da SEPET'e yatırırsanız, o zaman enflasyon kadar bir gelir elde edebiliyorsunuz; çok büyük kârda değilsiniz, belki yüzde 5 kârdasınız. Ama dolara yatırırsanız, yüzde 15 kâr ediyorsunuz. Dolardaki artış nedeniyle, risk sıfır, enflasyonun 15 puan üstünde bir getiri elde ediyorsunuz. Bu nedenle döviz mevduatları düşmüyor. Bir de dolar tuttuğunuz zaman siyasi riski de sıfırlıyorsunuz. Ama, tabii yani bir ölçüde; yani "Programda bir patlama olur da ani devalüasyon olursa." riskine karşı da kendini korumuş oluyorsun.

Doç. Dr. Kaya Ardiç- Evet, Kuvvet sen ne diyeceksin?

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu- Benim dikkatimi çeken şu: Bugüne kadarki istikrar programları çerçevesinde izlenen, çeşitli istikrar programları çerçevesinde izlenen politikalar, genellikle geçmiş enflasyona göre değerlendirirken; bunun gelecekteki enflasyona göre değerlendirilmesi. Bu, o ana kadarki olan kayıpları, ücretliler açısından önemli ölçüde daha da arttırıcı bir şey ve bana kalırsa, işte bu sanki bir milat noktası gibi, "Bu noktadan itibaren artık gelecekteki enflasyona göre ben size ücret zammı yapacağım." Devletin, memurlarına işte bu sene yaptığı gibi yüzde 25 civarında bir artış. Bu tabii piyasalara da aynı şekilde yansıdı. Özel sektörde de buna benzer eğilimler var. Bir tek sendikalarda dikkatimi çekti; bir sendika epey bir yüksek ücret zammı aldı, yüzde 50 civarında bir zam aldı. Ama onun dışında, şimdi bu önümüzdeki dönemde başlayacak olan toplu pazarlıklarda işverenin tabii yüzde 25 veya ona yakın bir çerçevede. Bu ücret zammında ikinci bir ayak, onunla ilişkili başka bir ayak; işsizliğin yoğun olarak hissedilmesi. Tabii işsizlik baskısı, hem sendikalar açısından, hem çalışanlar açısından, bir anlamda bunu kabul etmeyi beraberinde getiriyor. Çünkü ekonomide iş-

Kuvvet
Lordoğlu:
"Bugüne
kadarki
istikrar
programları
çerçevesinde
izlenen
politikalar
genellikle
geçmiş
enflasyona
göre
değerlendirildi."

sizlik baskısı varsa haliyle daha düşük ücrete çalışanlar razı olacak. Buradaki açmaz nasıl çözülecek; yani insanların gelir seviyelerinin düşmesi, ücretlerinin düşmesi şeklinde ortaya çıkan bu programın satın alma gücüne yansiyarak, belirli piyasaların, bazı temel piyasaların, belki ihracat olanağı olmayan piyasaların tıkanmasına, büyük ölçüde satış imkânlarının tıkanmasına da yol açabilir. Sendikaların istikrar paketinden etkilenmesi, özellikle hâlâ memur sendikaları yasasının çıkarılmamış olması, sosyal güvenlik reformu meselesinde sadece yaş meselesiyle sınırlı kalması; bana bu istikrar politikasının, -demin Taner Hocamın söylediği gibi- önemli yumuşak karınları gibi gözüküyor. Yaman beyin söylediği gibi, sosyal güvenlik kuruluşları arasında hâlâ bir birliğin sağlanmamış olması, üç sosyal güvenlik kuruluşunun ayrı ayrı programlarının olması da, yine riski ciddi şekilde devam ettiren, artıran bir şey gibi geliyor. Ama, şu ana kadarki olan durum, bir-iki şey dışında, genel çerçevede -özellikle faizler, enflasyonun aşağıya doğru seyretmesi gibi- başarılı bir program gibi gözüküyor. Yalnız, gene de bir soru işaretiley; mesela yüzde 25 kira artışı çok fazla da uygulanmıyor. Nereye gitseniz; "Ben, kira kontratı yapıyorum; ama bunu yüzde 25 yapmayacağım. Gelecek seneki TÜFE'ye göre neyse, -geçenlerde ev tutan bir arkadaşımla konuşuyorum'- ona göre ben kira kontratına artış istiyorum" diyor. Haklı da bir anlamda. Yani bu beklentiyi kırmak, o yüzden çok zor diye düşünüyorum.

Doç. Dr. Kaya Ardıç- Yaman bey, az önce sosyal güvenlik kurumlarının özelleştirilmesinden, özel sektöre devrinden söz etti, bir önlem olarak. Bu konuda sen ne düşünüyorsun?

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu- Sosyal güvenlik kurumlarının özel sektöre devri konusunda biraz tereddütlerim var. Program olarak belki uygulanabilir tarafları olabilir; ama sağlık gibi, sosyal güvenlik gibi çok temel konuların özel sektöre devri konusunda tereddütlerim var. Özel sağlık kuruluşları, özel sağlık sigortaları gibi meselelerde, uygulamada ortaya çıkan sorunların şu ana kadar pek çözülemediğini görüyorum. Dolayısıyla kamuda olmasını; fakat denetiminin daha ciddi, güvenli olmasının, daha mikro düzeyde sağlık-sosyal güvenlik kuruluşlarının olmasının daha yararlı olacağını düşünüyorum. Külliye devrinin yerine, daha parçalı, sosyal güvenlik şemsiyesinde oturtulmasının daha yararlı olabileceğini düşünüyorum. Daha palyatif

tedbirler alınabilir bu noktada.

Doç. Dr. Kaya Ardıç- Ücretlerin genel seviyesi, istikrar tedbirlerinden önce reel olarak produktivite artışlarının üstünde miydi ki, acaba bu tedbirlerle düşürülmeye çalışıldı; yoksa, hiç öyle bir kıstas getirilmeden, sadece zaten altındayız, bu daha da düşürülüyor? Verimlilik zamanlarında produktivite artışlarının üstündeydi. Bu, özellikle birtakım şeylerle daha önceki dönemlerde düşürülmeye çalışılmıştı. Şimdi bu dönemde öyle bir gözleminiz var mı?

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu- Şimdi kamuda bu yapılmıyor; yani verimliliğe uygun bir ücretlendirme sistemi diye bir sistem yok, değişik bir sistem var. Özel sektörde böyle şeyler vardı; ama özel sektör de model olarak kamu sektörünü alıyor. Yani, "Kamu sektörü yüzde 25 mi arttırdı; biz de baz olarak yüzde 25'i hedeflemeliyiz" diye bir düşünce var. Dolayısıyla bunun verimlilik artışıyla, verimlilik azalmasıyla bir ilgisi olmadan, doğrudan doğruya psikolojik etkiyi arttırıcı, ücretleri belirli bir baskı altında tutabilecek bir programın devamı gibi görüyorum. Tabii özel sektörde produktiviteye dayalı olarak hesaplar yapılıyor ama model olarak esas aldıkları şey; kamudaki genel ücret artışı civarında bir ücret artışını özel sektör de uygulamaya çalışıyor diye düşünüyorum.

Doç. Dr. Kaya Ardıç- Tanercim, bu ücretlilerin durumu ortada. Yalnız, diğer sınıf ve meslekte gelir gruplarının da bu tedbirlerden ciddi şikayetleri var, sıkıntıları var ve kimileri gerçek; yani küçük esnaf öyle, ihracatçı sektör öyle. Bu konuda ne diyorsunuz? Gelir gruplarının kabaca bu istikrar tedbirlerinden etkilenmesini nasıl görüyorsunuz?

Prof. Dr. Taner Berksoy- Bakın, mantıklı olarak baktığınız zaman; zaten bu tür programların temel hedefi, o rahatsızlığı yaratmaktır. Gelirler üzerinde bir daralma yapıp, oradan talep açısından enflasyonu aşağıya çekmektir, harcamaları daraltmaktır. Normalde bunu nasıl yaparsınız? Eğer bu tür bir şey yapacaksanız; oturursunuz, ekonominin muhtelif gelir kategorilerini temsil eden örgütleri bir araya getirirsiniz; bir uzlaşma halinde herkes der ki, "Ben bundan sonraki davranışımı enflasyon hedefine göre değiştireceğim." Çünkü, 20-25 senedir hep enflasyon beklentisine göre yapılan fiyatlar var. Bunu kırabilmeniz için, bunu yapması lazım. Şimdi bu programın yumuşak karnı o.

Şöyle düşünün: Şu sırada da bu oluyor, tartışıyor da. Diyelim ki ücretleri bastırdınız,

**Kuvvet
Lordoğlu:
"Ekonomide
işsizlik
baskısı
varsa
haliyle
daha düşük
ücrete
çalışanlar
razı olacak."**

enflasyon hedefine göre ayarladınız. Kârlar üzerinde bir şeyiniz yok, öyle bir uzlaşmanız yok, öyle bu tür bir gelir politikanız yok ve fiyatları da öngördüğünüz gibi tutamıyorsunuz. Şu anda tutamıyorsunuz, değil mi? O zaman ne yapıyorsunuz; teknik olarak kârların genişlemesini sağlıyorsunuz; yani ücreti bastırıp, fiyatları tutamadığınız zaman kâr miktarı artıyor. "Piyasa ekonomileri özel kararlarla gidecek." Özel aktörler şuna bakmaz ki, "Şimdi enflasyon düzeyi hedefi var, istikrar programı var. Biz bu fiyatı çok arttırmayalım" diye bakmaz; yani piyasanın yiyebileceği bir fiyat varsa, talebin yiyebileceği bir fiyat varsa, ortaya koyar.

Dolayısıyla bu programın -başından beri söylüyorum- yumuşak karnı; bu ölçüde radikal hedeflenen bir programın mutlaka bir gelirler politikası olması. Ama, buna hiç yanaşmadılar. Sadece dönüp, kamunun maaşlı ve ücretlerine kendileri bir şey yaptılar, yani siyasi otorite kendi belirledi.

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu- Talebi kısabilmek için harcamalar azaltıldı. Bunun için de ücretliler üzerinde bir baskı yaratılıyor.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Bizdeki gibi piyasa ekonomilerinde, Türkiye ekonomisi biliyorsunuz tam bir oligopol cenneti, yani hemen hemen rekabetçi diyeceğimiz hiçbir piyasa yapısı yok. Bu tür piyasa yapılarında talebi değiştirdiğiniz zaman, mutlaka fiyatı da kontrol edebilecek bir şey yapabilmeniz lazım. Aksi takdirde çok açık; İktisat Fakültesi'nin birinci sınıfında anlatılır: Bu tür piyasalar, talebin genişlemesine tepkiyi, fiyatı yükselte-

rek verirler. Sanıyorum şu anda olan o. Temmuz enflasyonu çerçevesinde tartışılan şeylerden bir tanesi de bu. Bu davranışı kırabilmeniz için, mutlaka başlangıçta oturup o işi çözmeniz lazım.

Ama sanıyorum programı düzenleyenlerin ekonomiye bakış açısı o değil, öyle bir şey yok. Rekabetçi, esnek, hemen tepkiler veren bir piyasa ekonomisinde düzenleme yapıyor-muş gibi yapıyorlar. Bana kalırsa, bunun baştan düşünülmesi lazımdı.

"Öteki gelir kategorilerinin de şikayeti var." diyorsunuz. Siz hiç kâr edenlerin, "hayatımız çok iyi" falan dediğini gördünüz mü? Onlar hep şikâyet ederler, normal de odur. Eleştirmek için söylemiyorum; yani normalde onların davranışının bu olması lazım. Şu anda böyle; büyük bir sıkıntı yaşadıklarını sanmıyorum.

Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu - Zaten o grupların telafi edici mekanizmaları var. Ama ücretlilerin, sabit gelirlielerin böyle telafi edici mekanizmaları olmadığı için, sıkıntıyı bence onlar yaşıyorlar. Çünkü, ücretli olarak bağımlı çalışanlar, herhangi bir işyeriyle şu veya bu biçimde ilişkisi olan insanların alternatifi, işsiz kalmak. O zaman çare çalışmak; ama düşük ücretle şu veya bu biçimde çalışmak şeklinde.

Prof. Dr. Taner Berksoy- Onun için de bizdeki en esnek piyasa, işgücü piyasası. Arkasında müthiş bir işsizlik ordusu olduğu zaman, işgücü piyasası ister istemez esnek hale geliyor; yani her türlü ücreti kabul etmek zorunda kalıyor.

Doç. Dr. Kaya Ardic- Hepinize, katıldığınız için çok teşekkür ederim.

Kuvvet Lordoğlu:
"Özel sağlık kuruluşları, özel sağlık sigortaları gibi meselelerde, uygulamada ortaya çıkan sorunlar şu ana kadar pek çözülemedi."

Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Recep Önal "Program Olumsuz Uluslararası Ekonomik Koşullara Rağmen Başarılı"

Ekonomide uygulanmakta olan üç yıllık programın birinci yılının sonuna yavaş yavaş yaklaşıyoruz. Hükümet, enflasyon, mali disiplin ve yapısal reformlar açısından programı çok başarılı buluyor.

Program hedefleri açısından son dönemde sıkıntı yaratan iç talep canlanmasından işe kaygı duyulmuyor. Bu canlanmanın kısa dönemli bir canlanma olduğunu söyleyen ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Recep Önal, izlenmekte olan kur ve para politikaları ile gelirler politikası çerçevesinde iç talebin bundan daha fazla artmasının mümkün görülmediğini söylüyor.

İktisat Dergisi: *İstikrar programının ilk sekiz ayı doldu. Kısa ve orta vadeli önlemler açısından bugün geldiğimiz noktayı hedefler açısından değerlendirir misiniz?*

Recep Önal: Programımızın nihai hedefi üç yıl sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirerek daha sonrası için sağlanacak olan sağlıklı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gerekli koşulları oluşturmaktır. Bu açıdan bakıldığında, programın ilk sekiz

aylık sonuçları gayet başarılıdır. Enflasyon artış oranında hissedilir bir düşüş sağlanmıştır. Faiz oranları beklentilerimizin de ötesinde bir azalış ile kısa vadede yüzde 30'lar civarında istikrar kazanmıştır. Kamu finansmanında disiplin sağlanmış ve yıllardır bütçe üzerinde taşınması artık zor bir yük haline gelen iç borç faiz ödemeleri hafifletilmiştir. Yapısal reformlar birer birer hayata geçirilmekte olup, özelleştirmede de kayda değer bir ilerleme sağlanmıştır.

Bugün geline nokta dönüşü olmayan bir noktadır. Ekonomimizin düzlüğe çıkabilmesi için yıllardır yapılması gereken ancak siyasi kaygılar nedeni ile her zaman göz ardı edilen önlemler Hükümetimiz tarafından kararlılıkla gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin katlanılan sıkıntıları bir kenarı itip tekrar popülist politikalar ile ekonomik istikrarsızlığa mahkum olmaya tahammülü kalmamıştır. Hükümetimiz bu gerçeğin tümüyle bilincindedir. Bu nedenle, programın başarılı olması için her türlü önlem alınmaktadır. Şu ana kadar yapılan uygulamaların kısa vadeli sonuç-

Uygulanmakta olan program üç yılı kapsayan bir programdır. Bu nedenle sadece aylık veya yıllık sonuçlara bakılmaktan ziyade genel gidişat eğiliminin incelenmesi gerekir.

ları, bundan sonrası için gayet iyimser olmamızı sağlamaktadır.

Uygulanmakta olan program üç yılı kapsayan bir programdır. Bu nedenle sadece aylık veya yıllık sonuçlara bakılmaktan ziyade genel gidişat eğiliminin incelenmesi gerekir. Programın üç yılı kapsaması nedeni ile her yılın, hatta ayın ayrı bir önemi bulunmaktadır. Ancak bu tür kısa vadeli hedeflerin resmin bütününe görmemizi engellememesi gerekir. Geçmişte bizim gibi istikrar programını uygulayan ülkelere baktığımızda başarının bir ile iki yıl arasında elde edildiği görülmektedir. Zaten halihazırda gerek enflasyon, gerek mali disiplin gerek yapısal reformlar açısından bakıldığında programımızın, bütün olumsuz uluslararası ekonomik koşullara rağmen çok başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

İktisat Dergisi: *Uygulamaya konulan ekonomik program daha çok para ve maliye politikalarını öne çıkarıyor. Yapısal önlemler olarak ise genel olarak sosyal güvenlik, özelleştirme ve bankalar için yapılacak düzenlemeler dikkat çekiyor. Ancak, sizin de vurguladığınız gibi sanayimiz ihracatta rekabette sıkıntı yaşıyor. Ayrıca, bozulan gelir dağılımının yarattığı sorunlar sürekli gündemde. Bu noktada, sanayileşme ve teknoloji, yeni yatırımlar, gelir dağılımı, işsizlik ve istihdam, bölgesel dengesizlikler vb. yapısal sorunlarla ilgili uygulamaya konulması düşünülen genel politikalar hakkında neler söyleyebiliriz?*

Recep Önal: Bir önceki cevabımda da belirttiğim gibi ekonomik programın temel amacı üç yıl içerisinde enflasyon artış oranını tek haneli rakamlara indirmek ve bundan sonra sağlıklı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gerekli koşulları sağlamaktır. Sizin de değindiğiniz konular, yıllar boyunca süregelen ekonomik sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunların kısa vadeli politikalar ile çözüme kavuşturulması kesinlikle mümkün değildir. Gerekli olan bütüncül politikalar çerçevesinde sorunların tümüne çözüm bulabilmektir. Programımız da bu hedef doğrultusunda şekillendirilmiştir.

Sizin ismen atıfta bulunduğunuz sorunlara gelince bu konularda da gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Örneğin gelir dağılımı bozukluğu. Her geçen yıl daha da kötüleşmekte olan gelir dağılımı bozukluğunun giderilebilmesi için temel neden olan enflasyon-

nun makul seviyelere indirilmesi gerekmektedir. Düşük enflasyon düzeyinde istikrara kavuşmuş olan bir ekonomide gelir dağılımının da orta vadede düzelmesi kaçınılmaz bir sonuçtur.

Yeni yatırımlar, işsizlik ve istihdam, bölgesel dengesizlikler gibi sorunların çözümüne gelince, bunların hepsi sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanması ile mümkün olacaktır. Geçmiş yıllarda kaydedilen ekonomik büyümemizin artan işgücü arzını tam olarak istihdam edemediği bir gerçektir. Halkımızın hâlâ büyük bir çoğunluğu tarım sektörüne bağımlı olarak yaşamaktadır. Çok önemli gelişmeler elde edilmekle birlikte sanayileşme ne yazık ki istenilen düzeylerde değildir.

Bu sorunların giderilebilmesi için sorunun temelindeki nedenleri saptamak ve bunları giderici önlemleri almak gerekmektedir. Yatırımların istenilen düzeyde olmaması, yeterli istihdam olanaklarının sağlanamaması ve bölgeler arasında ciddi gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkmasındaki temel sebep enflasyondur. Enflasyonun temelinde de bozulan makroekonomik dengeler yatmaktadır. Bütçe açıklarının yıllardır iç borçlanma yolu ile finanse edilmesi, yerel finans piyasalarının sığ olması nedeni ile özel sektör yatırımlarını dışlayan bir özellik göstermiştir. Yüksek reel faiz yatırımlarının önünü kesmiştir. İstikrarsız ekonomik performans dolayısıyla, böylesi stratejik bir konumda bulunan ülkemize yabancı sermaye gerekli ilgiyi gösterememiştir.

İşte bütün bu nedenleri ortadan kaldırmak için ekonomik program yürürlüğe konulmuştur. Programın uygulamaya konulmasını takiben faizlerde çok ciddi düşüşler kaydedilmiştir. Kamu gelirlerindeki artış ve kamu giderlerinin kontrol altına alınması mali disiplinin sağlanmasını kolaylaştırmıştır. Sosyal güvenlik reformu ve pilot bölgelerde uygulanmaya başlanan tarım reformu sonucunda bütçe üzerindeki mali baskılar hafifletilmiştir. Bunların sonucunda enflasyonda önemli düşüşler kaydedilmiş ve yatırımların canlanmaya başladığı görülmüştür. Tahminimize göre faizlerdeki düşüşler biraz gecikme ile yatırımlar üzerindeki etkisini hissettirecektir. Daha çok yatırım sonucunda daha çok iş imkânı yaratılmış olacaktır. Orta vadede sağlanacak olan istikrar ile üretim artacak ve re-

Düşük enflasyon düzeyinde istikrara kavuşmuş olan bir ekonomide gelir dağılımının da orta vadede düzelmesi kaçınılmaz bir sonuçtur.

fah düzeyimiz de yükselecektir. Tabii ki bu süreçte yabancı sermaye yatırımları sonucunda teknoloji transferinin hızlanması ve sonuç olarak verimliliğin artması da beklenmektedir. Halihazırda zaten verimlilikte çok ciddi artışlar görülmektedir.

İktisat Dergisi: Türkiye, 1950'lerin sonlarından bu yana bir çok istikrar programı uygulamaya soktu. Bunların çoğunu IMF ve Dünya Bankası ile ilişkiler kurarak yaptı. Ancak yine birçoğu ya tam uygulanmadı ya başarısızlıkla sonuçlandı ya da başarıları kısa süreli oldu. Bu konu ile ilgili değerlendirmeniz nelerdir? Ayrıca özellikle IMF, tüm dünyada, zaman zaman önerdiği ekonomik politikaları nedeniyle eleştiriliyor. Bu eleştirinin temelinde de ülkelerin özgül şartlarını göz önüne almadan, her ülkeye aynı önerilerin yapılması var. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Recep Önal: Ülkemiz şimdi uygulanmakta olan Stand-by düzenlemesi dahil IMF ile benzer 18 düzenleme yapmıştır ve sizin de söylediğiniz bugünkü hariç diğer hepsi tam sonuç alınmadan yarıda bırakılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin geçmiş performansının iyi olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu başarısızlıkların temelinde siyasi istik-

rarsızlık ve popülist politikaların terk edilememesi yatmaktadır. Geçmiş programların kendinden kaynaklanan bazı hatalar da olmuştur. Hiçbiri bugünkü kadar ekonomik sorunlara bütüncül açıdan yaklaşamamıştır. Bazılarının iç tutarlılığında yetersizlikler vardır. Halka yeterince anlatılamamıştır. Bunun sonucunda görece olarak bazı başarılar elde edilmiş ise de en büyük ekonomik sorumuz olan enflasyon her zaman eskisinden daha kötü bir biçimde karşımıza çıkmıştır.

Bugünkü durum geçmişten çok farklıdır. Programda tam bir siyasi destek ve kararlılık vardır. Hükümetimiz tam bir uyum içerisinde ekonomik sorunların üzerine gitmektedir. Hazırlanan program ülke şartlarını en doğru biçimde yansıtmakta ve sorunların hepsine temelinde çözüm getirecek bütüncül bir yaklaşım sergilemektedir. Şeffaflık, Programa katılımcılığı sağlamanın en iddialı yöntemi olarak görülmektedir.

Uluslararası Para Fonu ile ilgili değerlendirmenize gelince size kısmen katılıyorum. Evet, IMF'nin bazı ülkelere sunmuş olduğu önlemler paketi ne yazık ki başarılı olamamıştır. Stand-by düzenlemelerinde ülke yetkililerinin değerlendirmelerinin ön planda tutulması, ülkelerin gerçek ihtiyaçlarının gerektirdiği müdahalelerin yapılması ve programın o ülkenin sosyal yapısına uygunluğuna dikkat edilmesi gerekir. Bu konuda gidip de IMF'yi suçlamanın çok da bir mantığı yoktur.

İktisat Dergisi: Gerek IMF'nin, gerek Dünya Bankası'nın bugünkü dünya ekonomisi içindeki yeri kendileri tarafından eleştirilmeye başlandı. Küreselleşen bir ekonomik yapıda, kur dalgalanmaları faizlerde istikrar gibi sorunlar açısından bu kurumların işlevini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Recep Önal: Sözünü ettiğiniz her iki kuruluş da İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş ve günümüze kadar varlıklarını artan bir önemle sürdürmüşlerdir. Elbetteki gerek uluslararası çevrelerin gerek kendilerinin işlevlerini eleştirmeleri doğaldır ve ayrıca gerekmektedir de. Böylece kurumlar zamanın gerisin-

Her geçen yıl
daha da
küreselleşen
bir dünya
ekonomisinde
herhangi bir
yerde meydana
gelen finansal
kriz domino
etkisi yaparak
dünyanın her
yerini
etkileyebilmek-
tedir.

de kalmaktan kendilerini korumuş olurlar. IMF ve Dünya Bankası her ne kadar iki kardeş olarak görülseler de işlevleri açısından ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Kuruluş amacı gereği IMF ülke ekonomilerinin genel işleyişi ve ödemeler dengesinin sağlığı ile ilgilenirken, Dünya Bankası geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ilerleyebilmeleri için çalışmalar yapmaktadır. Bu tür çalışmalar eğitim, sağlık, ekonomik yeniden yapılanma, bölgesel projeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1997 yılında yaşanan son finans krizinden sonra IMF'nin krizler ortaya çıkmadan önce bunları ödeyebilme türünden yeni bir yaklaşıma girdiğini görmekteyiz. Artık IMF, ülke ekonomileri dış ödeme krizine girdikten sonra değil, daha çok uyarılarda bulunarak bunların önüne geçmek istemektedir. Çünkü her geçen yıl daha da küreselleşen bir dünya ekonomisinde herhangi bir yerde meydana gelen finansal kriz domino etkisi yaparak dünyanın her yerini etkileyebilmektedir. Bu tür istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasını engellemek için IMF şeffaflık, güçlendirilmiş gözetim ve özel sektörün rolü konularını ön plana çıkarmıştır. Öte yandan, her iki kurum da dikkatlerinin önemli bir bölümünü çok borçlu az gelişmiş ülkelere yoğunlaştırmışlardır. Yoksul ülkelerin çok uzun yıllardır içinde bulundukları olumsuz koşulların ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetlerin ağırlık kazandığını görmekteyiz.

İktisat Dergisi: IMF heyeti son temaslarında 5.6 milyar dolara yükselen cari açık ve iç talepteki hızlı artıştan duyduğu tedirginliği ekonomi bürokrasisine ilettiler. Yükselen petrol fiyatlarının cari açığı arttırmakta temel etken olduğu belirtiliyor. Bu bağlamda cari açığı kaygı verici buluyor musunuz? Buluyorsanız, kapatılması için ne gibi önlemler almayı düşünüyorsunuz? Tüketim talebinin frenlenmesi gereği düşüncesinde misiniz?

Recep Önal: Daha önce de belirttiğim gibi programın uygulanmaya başlamasını takiben çok kısa bir sürede faiz oranlarında çok ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu hızlı düşüş ve kamunun bankacılık kesiminden fon talebinin daralması sonucunda, artan tüketici kredilerinin etkisiyle tüketim canlanmıştır. Başta otomobil ve beyaz eşya olmak üzere dayanıklı tüketim mallarına olan talepte önemli artışlar görülmüştür.

İç talepte böyle bir canlanma olurken, ticaretimizin büyük bir bölümünü yaptığımız Avrupa Birliği ülkelerinin ortak para birimi olan euro'nun hızlı bir biçimde değer kaybetmesi bu ülkelere yapılan ithalatın, başta otomobil olmak üzere, artmasına neden olmuştur. Üstüne üstlük petrol fiyatları da 1999 yılına oranla üç kattan fazla artınca ortaya önemli bir cari işlemler açığı çıkmıştır.

Tabii bu tür gelişmeleri değerlendirirken sadece bir tek rakama bakmak yanlış olur. Orta ve uzun vadede cari işlemler açığı üzerinde olumsuz bir etki yapabilecek olan Merkez Bankası rezervlerine öncelikle bakmak gerekir. Bu rakamlar incelendiğinde rezervlerin geçen dönemde arttığı görülmektedir. Bir başka deyişle cari işlemler açığının finanse edecek düzeyde yeterli dış finansman kaynağı bulunmakla kalınmamakta, ayrıca Merkez Bankası rezervleri de artmaktadır. Bir başka deyişle şu an için cari işlemler açığının finansmanında herhangi bir sorunla karşılaşılmamaktadır. Ayrıca cari işlemler açığının temel kaynağı, kamu kesimi de değildir. Ancak bu, cari işlemler dengesi konusunda umursamaz olmamızı gerektirmez. Gelişmeleri çok ciddi ve yakından takip etmekteyiz. Ne var ki, şu haliyle açık program hedefleri ve ekonomimiz için bir risk oluşturmaktadır. İthalatın artış hızının giderek yavaşlayacağı, ihracat artışının dış ticaret açığını azaltacağı, ödemeler dengesinin; bu azalmadan kaynaklanacak düzelme yanında, turizmdeki canlanma, bavlul ticareti, yabancı sermaye girişleri, işçi tasarrufları ve diğer görünmeyen kalemlerdeki artışlarla olumlu yönde gelişmesi beklenmektedir. Ekonomimizin büyüklüğü göz önüne alındığında kolaylıkla finanse edilebileceği görülen cari işlemler açığının bundan sonrası için de bir risk unsuru olmayacağını öngörmekteyiz.

İç talepteki canlanma ise kısa dönemli bir canlanma olup programımız için herhangi bir tehlike oluşturmamaktadır. Zaten izlenmekte olan kur ve para politikaları ile gelirler politikası çerçevesinde iç talebin bundan daha fazla artması mümkün görülmemektedir. Bu sebeplerden dolayı, cari işlemler açığı veya talepteki canlanma nedeni ile şu aşamada ek önlemler alınması gerekli bulunmamaktadır.

Ekonomimizin büyüklüğü göz önüne alındığında kolaylıkla finanse edilebileceği görülen cari işlemler açığının bundan sonrası için de bir risk unsuru olmayacağını öngörmekteyiz.

Son Yirmi Yılda Türkiye'de İstikrar Programları Neden Başarısız?

1. Giriş

Türkiye, son yirmi yılda uygulanan politikalarla büyümede önemli, ancak sınırlı bir mesafe katetti. Büyüme sınırlıydı, çünkü gösterilen bütün çabalara rağmen kişi başına milli gelir 3000 dolar sınırında kaldı. İletişim gibi bazı altyapı alanlarında önemli gelişmeler sağlanmakla beraber, insani gelişme göstergelerinde yeterli bir başarı elde edilemedi. Para piyasaları ve dış ticaretin liberalleştirilmesinde ciddi adımlar atıldı. Buna karşın, kamu maliyesinde, özellikle vergi gelirlerinin artırılması ve idaresinde, uygulanan politikaları destekleyici reformlar yapılmadı. Sektörel olarak bakıldığında ise, sanayi ve tarımın başarısı yine belli bir çekince ile onaylanabilir. Büyük umutlar bağlanan tekstil sektörü çökerken rekabette korkulan otomotiv, beyaz ve kahverengi eşya üretim ve ihracatında da bazı başarılar kazanıldı. Ancak bütün bunların yanında, tek bir konuda Türk piyasaları çok ısrarlı davrandı: Enflasyonu çok sevdi! Bu kadar kalıcı bir enflasyon, gerçekten dünya ekonomi literatürü için de önemli bir örnek olmalı.

Şimdi bir kez daha, büyümemizin ve insani kalkınmamızın önündeki engelleri kaldırmak için girişimde bulunuyoruz. 2000 yılından itibaren üç yıl süre ile uygulanması düşünülen bu programın enflasyonu da düşürerek hayallerimizi gerçekleştirecek bir ortam yaratacağını ümit ediyoruz. Herşeyden önce bu programın Türkiye'nin önündeki engelleri hangi oranda ortadan kaldırabileceğini gerçekçi bir şekilde değerlendirmek gerekiyor. Bu program, mali kesimde ve reel kesimdeki yapısal sorunları, kökleri çok derinlere giden davranış alışkanlıklarımızı ve reflekslerimizi altetmeye yetecek mi? Önce bazı tespitler yapmak, sonra da uygulamaya konulan programı tartışmak, programın uygulandığı sosyal ve ekonomik çevreyi daha iyi görmemizi sağlayabilir. İlk göze çarpan sorun, bugün Türkiye'de insanı odak alan bir politik ve ekonomik yapının olmamasıdır; bu sorunlarımızı çözmeyi de güçleştirmektedir. Diğer bir sorun, bu kadar uzun süren bir enflasyona karşı sadece kısa dönemli politikaların ne oranda etkili olabileceğidir. Üçüncüsü ise, bu programın ekonomiyi oluşturan bütün birimleri harekete geçirebilecek kapsamda olup olmaması ile ilgilidir.

Bütün bu sorunları tartışabilmek için yazıda önce son yirmi yıllık uygulamaların kısa bir

değerlendirmesi yapılmıştır. Daha sonra uygulamaya konulan yeni programın ana hatları verilmektedir. Uzun dönemli ve yapısal sorunlarla bağlantılı olarak ise iki konu tartışılmıştır: İlk olarak devletin rolünün yeniden tanımlanmasının gerekliliği üzerinde durulmuş, bunun geniş anlamda kalkınmayı, dar anlamda ise bir istikrar programını etkileyecek boyutları öne çıkarılmıştır. Bu çerçevede istikrar programlarının başarısızlığında önemli bir etkisi olabileceği varsayımıyla incelenen konular: Rüşvet ve yolsuzluk ortamı, özelleştirme, şeffaflık ve kayıtdışı sektördür. İkinci olarak ise, kamu açıklarının önemli bir kaynağı olarak görülen tarım kesiminin yapısal sorunları ile enflasyon hedefinden sapmada "suçlu" kabul edilen aktörlerden biri olan sanayi kesiminin davranış özellikleri tartışılmıştır.

2. İstikrar Programlarının Geçmişine Kısa Bir Bakış ve Yeni Program

"Programımız üç temel unsura dayanmaktadır: programın başlangıcında kamu sektörü temel fazlasının mümkün olduğunca yüksek tutulması, yapısal reformlar ve tutarlı gelir politikaları ile desteklenmiş sıkı döviz kuru taahhütleri. Başlangıçta kamu sektörü temel fazlasının yüksek programlanması gereklidir. Çünkü kamu hesaplarındaki zayıflık yüksek enflasyonun arkasında yatan temel faktördür. Yapısal reformlara, mali ayarlamayı sürdürülebilir kılmak, etkinliği artırmak ve artan özelleştirme gelirleri sayesinde kamu borcunun azaltılmasını kolaylaştırmak için ihtiyaç vardır. Sıkı döviz kuru taahhütü ve tutarlı gelir politikası, özellikle enflasyonla mücadelede ilk aşamasında, enflasyon ve faiz oranlarının daha hızlı indirilmesi için gereklidir."¹

Yukarıdaki paragraf, Uluslararası Para Fonu Başkanı Michel Camdessus'a 9 Aralık 1999 tarihinde Türkiye'nin enflasyonu düşürmek üzere hazırladığı program için ekonomiden sorumlu devlet bakanı Recep Önal ve Merkez Bankası başkanı Gazi Erçel tarafından imzalanarak gönderilen niyet mektubundan alınmıştır. Programın dayanakları ve enflasyonun nedenleri bu paragrafta vurgulanmaktadır: "Kamu hesaplarındaki zayıflık" yüksek enflasyonun temel nedeni olarak gösterilmiştir. Bunu izleyecek yol da olağan "parasal politikalar" a ek olarak kamu açıklarını ne olursa olsun bir şekilde kapatılmasıdır. Bu program, öne çıkarılan öncelikler ve kullanılan politika araçları

Fatma Doğruel*

İlk göze çarpan sorun, bugün Türkiye'de insanı odak alan bir politik ve ekonomik yapının olmamasıdır; bu sorunlarımızı çözmeyi de güçleştirir.

1 9 Aralık 1999 Tarihli IMF'ye sunulan niyet mektubu, 7. Madde (Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2000a).

* Prof. Dr. M. Ü. İngilizce İktisat Bölümü

bakımından, döviz kuruna dayalı bir istikrar programıdır. Bu programın bir diğer önemli özelliği de psikolojik bir toplumsal uzlaşma ortamı yaratılmaya çalışılması, bir başka deyişle enjekte edilmesidir. Kamuoyu da, ilk aşamada, bu uzlaşma ortamını benimseği yolunda çok güçlü olmayan sinyaller vermiştir. Bu niteliği ile de bir "yarı heterodoks" bir program olarak da nitelendirilebilir.

Niyet mektubu ve ilk uygulamalar göstermektedir ki, bir kez daha kısa dönemli para politikaları bu programın belirleyici özelliği olacaktır. İzleyen değerlendirmelerden görülebileceği gibi bu yaklaşım son yirmi yıllık uygulamalarda hep belirleyici olmuştur. Doğruel (1995) bu durumu şu soru ve cevapla özetlemektedir: "Hükümetler neden ekonomik problemleri çözmek için parasal araçlara sıkça başvururlar? Cevap oldukça açıktır: Çünkü uygulamak kolaydır ve kamuoyu uygulama sonuçlarını çok kısa dönemde görülebilir. "Son yirmi yılda uygulanan istikrar politikalarına ve daha sonrada yeni programın özelliklerine kısaca gözden geçirmek, aynı zamanda, bugüne kadar hangi yapısal sorunların aşılabildiğini; süregiden yapısal sorunların ise yeni programla hangi ölçüde çözülebileceğini; başarılı ve kalıcı bir büyüme performansını yakalayabilmek için daha nelerin yapılması gerektiğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

1980 Sonrası İstikrar Programları Üzerine Bazı Gözlemler

Türkiye, kapsamlı istikrar politikaları ile, 1970'li yılların sonunda yaşanan yüksek oranlı enflasyon ve büyük ödemeler dengesi açıklarının ekonomiyi bütünüyle durma noktasına getirmesi ile tanıştı. 1980'li yıllarda uygulanan istikrar politikaları, üretim düzeyinin aşırı derecede genişlemiş parasal iç talebin gerisinde kalmasının enflasyonun temel nedeni olduğu tespiti üzerine biçimlendirilmiştir (Doğruel, 1989). Bu dönemde kamu açıklarının Merkez Bankası kaynakları ile finansmanı yerine iç borçlanmaya yönelindi. Böylece kamu kesimi harcamalarında reel kaynakların kullanımı ile kamunun üzerindeki enflasyonist baskı giderilmeye çalışıldı. Ayrıca bir taraftan devletin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatları yükseltilerek, diğer taraftan ise uygulanması daha kolay dolaylı vergiler çeşitlendirilerek kamu açıkları azaltılması yoluna gidildi. Döviz sıkıntısı ve dış ödemeler dengesi açıkları ise bir yandan döviz kazandırıcı faaliyetler canlandırılarak, diğer yandan ise uluslararası para piyasaları kaynaklarına yönelinerek aşılmaya çalışıldı. Ekonomide talep baskısını azaltabilmenin bir diğer yolu olarak da tasarruf eğilimi daha yüksek olduğu kabul edilen üst gelir grupları lehine gelir dağılımını yeni-

den düzenleyici politikalar izlendi.²

Bu istikrar politikaları ile oluşan ekonomi yönetimi yaklaşımı, uygulamada gözlenen dalgalanmalara karşın, varlığını hep korudu: 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren, bir yandan ekonominin makro dengeleri kısa dönemli politika araçları ile korunmaya çalışılırken, diğer yandan da özellikle seçim dönemlerinde 1980 öncesi davranış biçimleri ön plana çıktı. Bu dönem içinde 1994 krizi ertesinde yeni bir istikrar politikası girişiminde bulunulmuşsa da, bu istikrar politikası uygulaması gerek içerik gerekse uygulama bakımından bir varlık gösteremedi. Bu başarısız girişimin sonrasında ise, Türkiye ekonomisi makro dengeler bakımından öncesine oranla daha istikrarsız bir döneme girdi.

2000-2002 İstikrar Programı

Yeni program, Türkiye'nin artık bu istikrarsızlıkla devam edemeyeceğinin anlaşılmasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Bir yandan Avrupa Birliği'ne üyelik planları, diğer yandan ise 1999 yılında yaşanan büyük deprem felaketinin ekonomik etkileri Türkiye'yi makro politikalarını yeniden gözden geçirmeye itmiştir. Hazırlanan program temelde bir enflasyonu düşürme programı olarak tanımlanmıştır. Uygulama dönemi üç yıl olarak belirlenen bu programın sonucunda enflasyonun 2001 yılında yüzde 5-7 oranına indirilmesi planlanmaktadır. Enflasyonun düşürülmesi konusunda en önemli sorun, ekonomi politikalarında keyfiliğin azaltılmasıdır. Mishkin (1999), uzun dönemde fiyat istikrarını sağlamanın hangi para rejiminde olursa olsun "keyfiliği" sınırlamaya bağlı olduğunu belirtmektedir. 1980'li yıllardan bu yana, bu konuda bir miktar yol katedildiğini söyleyebiliriz. Ancak yine de, bütün gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kuralları uygulamak konusundaki isteksizlik, kurumlaşma yolundaki cılız adımlar ve toplumsal denetimin zayıflığı "keyfilik" için oldukça uygun bir ortam sağlamaktadır. Enflasyonun düşürülmesinde temel sorunlar ise, programların kendi içindeki bütünselliğinden verilen tavizler, yapısal programların çok dar çerçevede tutulması ile devletin düzenleyici rolünün çok zayıf kalmasıdır. Oysa büyüme ve kalkınma literatüründe, devletin bu düzenleyici rolünün tartışması geniş biçimde yer almaktadır.

Programın maliye politikası, öncelikle kamu borçlarının azaltılması için özelleştirmenin hızlandırılmasını öngörmektedir. Ayrıca, 1999 ve 2000 yılları bütçeleri için kendi içinde iyi

**Niyet mektubu
ve ilk
uygulamalar
göstermektedir
ki, bir kez daha
kısa dönemli
para
politikaları bu
programın
belirleyici
özellliği
olacaktır.**

² 1980 sonrası istikrar programı uygulamaları ile değerlendirmeler bütünü ile Doğruel (1989)'a dayanmaktadır.

tedir. Maliye politikalarında, iç borçların azaltılmasının özelleştirmeye endekslenmesi temel zaafı olduğunu söyleyebiliriz. Halbuki özelleştirme hedefleri çok daha geniş tutulması gereken bir konudur. Para ve döviz kuru politikalarında hedefler ise, faizlerin düşürülmesi ile para ve döviz kuru gelişmelerinin önceden tahmin edilebilir bir yapıya dönüştürülmesidir.⁴

Gelirler politikasının en önemli ayağı ise, kamu kesimi çalışanlarının ücretlerinin enflasyon hedefleri doğrultusunda belirlenmesidir. Bundaki amaç, özel sektöre ücret ve fiyat artışlarını hedef enflasyon ile aynı oranda belirlemeleri konusunda yol göstermek olarak belirtilmiştir.⁵ Asgari ücret belirlenmesinde ise, Hükümet temsilcileri, sendika ve işveren temsilcileri ile birlikte karar vermek durumunda oldukları için ücret artışlarının enflasyon oranında olması sadece bir "niyet" olarak belirtilmiştir.⁶ Şüphesiz, gelirler politikası, bu programın belki de en zayıf bölümüdür. Hükümetin bu konudaki en büyük kozu, artık yirmi yıldır yıpranmış bir araç olan kamu kesimi ücretlerinin bastırılması ile sınırlı kalmıştır. Özellikle özel kesimde, programın uygulandığı ilk altı ayda önce işçi ücretlerinde, daha sonra da ürün fiyatlarında program hedeflerini çiğneyen uygulamalar olmuştur. Burada temel sorun, toplumsal uzlaşmanın tam olarak sağlanamamasıdır.⁷

Kamu mali kesimindeki yapısal reformlar altında ise tarım reformu, sosyal güvenlik reformu, kamu mali yönetimi, şeffaflık ile vergi politika ve idaresi konuları yer almıştır.⁸ Tarım politikaları konusunda temel amaç çiftçiye doğrudan destek olarak belirlenmiş ve geçiş dönemi için de dünya fiyatları üzerinde verilen fiyatların bir ölçüde dünya fiyatlarına yaklaştırılması, tanım satış kooperatifleri ve bunların kurduğu birliklerin ise özleştirilmesi hedeflenmiştir. Kredi ve girdi sübvansiyonları için de bazı sınırlamalar, yine bu program çerçevesinde planlanmıştır.

Sermaye piyasası ve başta bankacılık kesimi olmak üzere finans kesimine yönelik önlemler, programın bir diğer önemli ayağını oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bankacılık kesimindeki zaafılar, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan Meksika, Güneydoğu Asya ve Rusya krizleri nedeniyle, sermaye piyasalarını uluslararası düzeyde de çok yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle Türk bankacılık kesiminin sağlıklı bir yapıya oturtulmasını, bu programa destek veren Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası daha bir yakından izlemektedir.⁹ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun faaliyetlerinde bağımsızlığı ve şeffaflığı artırmak için Bankalar Kanunu'nda değişiklik yapılması planlanmıştır. Kurulun Ağustos 2000'de faaliyete geçmesi, bir performans kri-

teri olarak alınmaktadır.

2000-2002 İstikrar Programı'nın yukarıda yapılan değerlendirmesinde, genel olarak programın yeterince vurgulamadığı ya da bütünüyle dışarıda bıraktığı düşünülen konulardan bazıları aşağıda daha detaylı olarak tartışılmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki, özelleştirme, yolsuzluk ve rüşvet ortamı ile kayıtdışı ekonomi konularını da yakından ilgilendiren devletin rolüdür. Diğeri ise, tarım ve sanayinin yapısal sorunlarıdır. Burada sanayi kesiminde verimsizlik, hedef darlığı, ithal ikameci dönemden kalan yüksek maliyetler ve kar marjları ile çalışma alışkanlıkları gibi davranışlar üzerinde durulmuştur. Çünkü programların uygulanmasında bu konu, yapısal bir engeldir. Eksik rekabetin ve bilgi eksikliğinin piyasalar üzerinde yarattığı olumsuz etki ise, sanayi kesimini de içine alan bir diğer sorundur. Bu da devletin rolünün yeniden tanımlanmasının tartışılması ile gündeme getirilmiştir.

3. Devletin Rolünün Yeniden Tanımlanması

Devletin ekonomik kalkınmadaki rolü üzerine çok yoğun tartışmalar olduğu bilinmektedir. Konu, özellikle dış açılma politikalarının uygulanmaya başladığı 1980'li yıllarda itibaren Türkiye'de de tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye'deki tartışma daha çok devletin ekonomik faaliyetlerdeki varlığının büyüklüğünün eleştirisi üzerinedir. Son yıllarda, eğitim ve sağlık gibi konular da tartışma gündemine girmiş olmakla birlikte, devletin ekonomideki varlığının büyüklüğü tartışmalarda odak noktası olmayı sürdürmektedir. Bu yaklaşıma paralel olarak çözüm, çoğunlukla "özelleştirme"de aranmıştır. Ancak Türkiye, 1980 yılından bu yana özelleştirmede başarılı bir performans sergileyememiştir. Bu da, devletin kendi içindeki yeniden yapılanmasını sürekli olarak geciktirmektedir. Bu başarısızlığın arkasında özelleştirme sorununa çok dar bir anlayışla yaklaşmak kadar, şeffaflık eksikliği ve hukuksal altyapının tam olarak oluşturulmaması da belirleyici olmuştur.

Ancak, devletin kalkınmadaki rolünü çok farklı boyutları ile tanımlamak gerekmektedir. Stiglitz (1997) bunu "devletin altı önemli rolü" olarak tartışmaktadır. Bunlar: Eğitimin teşvik edilmesi; teknoloji ile ilgili teşvikler; finansal kesimdeki kurumlaşma; iletişim vb. altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi; çevrenin bozulmasının önüne geçilmesi; ve son olarak temel sağlık sorunlarının çözümü de dahil olmak üzere sosyal güvenlik ağının yaratılmasıdır. Şüphesiz, son iki rol hayat standardının yükseltilmesini de sağlayacaktır. Bunlar uzun dönemli ve kalıcı büyümenin önemli parçaları olmasına rağmen burada daha çok, devletin ekonomideki varlığına bağlı olarak özelleştirme, et-

3 1999 bütçesi konusunda bkz. 9 Aralık 1999 Tarihli IMF'ye sunulan niyet mektubu, 12. Madde; 2000 yılı bütçe programı için bkz. 13-22. Maddeler (Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2000a).

4 9 Aralık 1999 Tarihli IMF'ye sunulan niyet mektubu, 30. Madde (Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2000a).

5 9 Aralık 1999 Tarihli IMF'ye sunulan niyet mektubu, 35. Madde (Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2000a).

6 9 Aralık 1999 Tarihli IMF'ye sunulan niyet mektubu, 36. Madde (Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2000a).

7 Bu az sayıda ve özel koşullarda gerçekleştirilmiştir. Meksika ve İsrail örneği için bkz. Doğruel (1994).

8 9 Aralık 1999 Tarihli IMF'ye sunulan niyet mektubu, 39. Madde (Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2000a).

9 Örneğin bankaları denetlemek üzere kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun çalışanlarının maaşlarının düşüklüğü üzerine Dünya Bankası maaşların daha yüksek tutulması için müdahalede bulunulmuştur.

kinliği azaltan yolsuzluk ve şeffaflık üzerinde durulmuştur.

Yolsuzluk ve Şeffaflık

Kötü yönetim, genellikle yolsuzluk için fırsat ve teşvik yaratmaktadır.¹⁰ Yolsuzluk, kaynak dağılımındaki bozulmaları hızlandırmakta, gelir ve refah dağılımının görece çarpıklaşmasına yol açmakta, hayat standardı ve büyüme üzerinde de negatif bir etki yapmaktadır (Wolf ve Gürgeç, 2000). Ekonomi idaresinde üç belli başlı zaafı söz edilebilir:¹¹ Birincisi, ekonomik aktivitelerde aşırı devlet müdahalesi; ikincisi, ekonominin yönetiminde, şeffaflıkta ve sorumluluklardaki boşluklar; üçüncüsü ise, kararlı, kurallara ve rekabete dayalı bir ortamın eksikliği.

Ekonomi yönetimindeki bütün bu zaafılar Türkiye açısından değerlendirildiğinde ilk olarak, devlet müdahalesinin 1980 sonrasında dışı açılma politikaları ile bile azalmadığını görüyoruz.¹² Ayrıca, sağlıklı bir özelleştirme politikası yürütülemediği için devletin başta bankacılık olmak üzere, enerji, iletişim ile birçok sanayi üretim alanında varlığının sürdüğü bilinmektedir. İkinci zaaf, devlet yönetimindeki hukuki altyapının ve bürokrasi kadrolarının rehabilitasyonunun iyi yapılamaması nedeniyle her alanda ortaya çıkan şeffaflık ve bilgi eksiklikleridir. Son olarak, kararlı ve kurallara dayalı bir ortam, 1980'den bu yana yeterli ölçülerde yaratılamamıştır. Bunun en önemli nedeni ise, gerek politikacıların, gerekse özel kesimin, bir başka deyişle kamu ve özel kesimde yer alan aktörlerin, kurallarla değil de kişisel ilişkilerle faaliyetlerini yürütme eğilimi içinde olmalarıdır. Bütün bunların yanı sıra bir toplumda varolması gereken sivil örgütlenmenin - piyasada ise tüketicilerin - bu iki tip aktörün yanında güçsüz ve donanımsız bırakılmalarıdır. Bu da rekabet eksikliği, kurallara dayanmayan ve kararsız bir ortam yaratmaktadır.

Özelleştirme

Yeni istikrar programı özelleştirmeyi, bu yolla elde edilecek gelirlerin kamu borçlarının azaltılmasında ve faizlerin düşürülmesinde kullanılacak bir araç olarak görmektedir.¹³ Şüphesiz kamu ya da özel kesimde etkinliği sağlamak, ekonomik büyümede hükümetlerin en önemli hedeflerinden bir olmalıdır. Ancak bu hedefler konulurken, özelleştirilecek kuruluşların, sadece kamu iç borçlarının azaltılması gibi kısa dönemli ve bir kez kullanılabilecek bir araç olarak dikkate alınması, uzun dönemli hedefler açısından sağlıklı bir yaklaşım gibi görünmemektedir. Son programdaki yaklaşım da, 1980'li yıllardan bu yana zaman zaman uygulamaya konulan istikrar programlarının yak-

laşımlarından çok fazla farklı değildir. 1970'li yılların sonlarından 1990'lı yılların ilk yarısına kadar geçen yaklaşık yirmi yıllık sürede uygulanan programların özelleştirme yaklaşımları da 2000 li yılların başından itibaren uygulamaya konulan bu programdaki yaklaşıma benzer kısa dönemli yaklaşıma sahiptir. Çeçen (1998), bu geçmiş programların ekonominin bütününde kaynak dağılımını ve rekabeti dikkate alan uzun dönemli etkinlik hedefine göre değil de, sıkıntı yaratan kısa dönemli hedefler çerçevesinde yürütüldüğünü söylemektedir.¹⁴

İstikrar programının birlikte yürütüldüğü Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu her ne kadar hükümetin bu yaklaşımını onaylasa da, özelleştirmede dikkate alınması gereken uzun dönemli konularda bu çevrelere yakın iktisatçıların bile çekinceleri vardır. Stiglitz (1997) rekabetin olmadığı alanlarda tekelleşme ihtimalinin tehlikesinden ve bunun yaratacağı sıkıncalı sonuçlardan kaçınmak için politika karar alıcılarının temel üç soruya cevap vermesi gerektiğine dikkat çekmektedir: (i) Vazgeçilen gelir kaynağı sağlanan yararlarla ilişkili mi? (ii) Tekelci gücün yaratacağı istismara karşı koyabilecek etkinliği ve düzenlemeyi sağlayabilecek bir idari yapı var mı? (iii) Üretim diğer kamu politikalarından ayrılabilir mi?

İlk soru, Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarının en önemli engellerinden birini ortaya koymaktadır. Özelleştirilecek bir çok kamu işletmesinde sadece "işletme" yanının dikkate alınması, bu işletmelerin sahip olduğu çok değerli gayrimenkullerin değeri nedeniyle sorun olmaktadır. Örneğin son programda özelleştirme programı içinde yer alan TEKEL özelleştirilirken sigara fabrikalarının işletmesi mi yoksa bu fabrikaların sahip olduğu çok değerli araziler mi dikkate alınacaktır. İkinci soru, özelleştirme ile birlikte yasal düzenlemelerin eşzamanlı olarak yapılması ve bu düzenlemelerin çok iyi hazırlanmış olması gerekmektedir. Ancak örneğin enerji sektöründe geçmiş uygulamalar, zaman içinde tekelleşme gücünü çok kötü kullandığı sonuçlar vermiştir. Üçüncü olarak, bölgesel kalkınma ve dışsalıklar özelleştirmede ekonomik gereklerden çok politik baskılar altında dikkate alınmaktadır.

Sappington ve Stiglitz (1987)'in özelleştirme üzerine teoremleri (Fundamental Theorem on Privatization), özelleştirmeden beklenen hedeflerin - ki bu hedefler eşitlik ve etkinliktir - elde edilmesinin son derece kısıtlayıcı koşullara bağlı olduğunu; bu koşulların tam rekabette Pareto optimumu elde etmek için gerekli koşullara benzediğini söylemektedirler.¹⁵ Teoremin ana vurgusu, "ekonomik etkinlikteki artış, özelleştirmenin dezavantajını kapatmaya yeterli olmalıdır" argümanının her özelleştirme

10 Yönetim ve yolsuzluk ilişkisi üzerine Baltık ve diğer Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden oluşan, merkezi planlanmanın olduğu geçiş dönemi ülkeleri üzerine yapılan bir çalışma (Wolf ve Gürgeç, 2000).

11 Wolf ve Gürgeç (2000), tartışmayı ekonomi idaresindeki bu üçlü zaaf üzerinde yürütmüşlerdir.

12 Bu konuda bkz. Doğruel ve Doğruel (1994).

13 Özelleştirmenin amacı için bkz. 9 Aralık 1999 Tarihli IMF'ye sunulan niyet mektubu, 7. ve 48. Maddeler (Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2000a). 10 Mart 2000 tarihli Stand-by Düzenlemesi Birinci Gözden Geçirme Kapsamında IMF'ye verilen Ek Niyet Mektubu ve 22 Haziran 2000 tarihli IMF ile Yapılan Stand-by Düzenlemesi Çerçevesinde İkinci Gözden Geçirmeye İlişkin Niyet Mektubu'nda o tarihe kadar gerçekleştirilen özelleştirme gelirlerinin nakit girişinin nasıl yapılacağından söz edilmektedir (Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2000b).

uygulanmasında doğrulanması gereği üzerine-
dir. Stiglitz'e göre bu, pek çok durumda açıkça
sağlanmıştır: İletişim konusu buna bir örnektir
(Stiglitz, 1997).

Bütün bu değerlendirmeler, Türkiye'de
özeleştirme yaklaşımının çok sağlıklı olmadığı-
nı düşündürmektedir. Ancak diğer taraftan, ka-
mu kesiminin elindeki işletmelerin ve banka,
kooperatif gibi değişik kesimlerde yer alan ku-
ruluşların işleyişinin devlet elinde devam etme-
sinin yine ekonominin bütünü üzerinde çok
olumsuz etkisi vardır. Herşeyden önce, bu yapı
da kamu kaynaklarının kullanımının etkin bir
yolu değildir. Kaynakların politik destek ama-
cıyla kullanılması, bir başka etkinsizlik sonucu
doğurmaktadır. Gerek kamu elindeki varlıklar-
da, gerekse kamunun bütünü işleyişinde
şeffaflığın olmaması, denetlemenin zayıflığı,
Türkiye ekonomisinin önündeki en önemli aç-
mazlardan biridir. Yeni programda şeffaflık ko-
nusunda bazı adımlar atılmakla birlikte, öze-
leştirme gerekçelerinin dar çerçevesinden çık-
mak gerekmektedir. Burada yapılması gereken
gerçekten özeleştirme yapmaya çalışmak ve her
kuruluşu kendi içinde değerlendirmektir.

Kayıtdışı sektör

Bir istikrar programından başarılı sonuçlar
alınabilmesi, ekonomiyi kontrol ettiği varsayı-
lan değişkenlerin sağlamlığı ile yakından ilişki-
lidir. Özellikle bu programda ortaya çıkan tale-
p patlaması ile ilişkili olarak dikkat edilmesi
gerekten faktörlerden biri de kayıtdışı ekono-
midir. ¹⁶ Türkiye'de kayıtdışı ekonominin
önemli bir büyüklüğe eriştiği bilinmektedir. ¹⁷
Kayıtdışı ekonominin yarattığı para, kontrol
edilemeyen bir özelliğe sahiptir. Program oluş-
turulurken bunun dikkate alınmaması, eksik
rekabet koşullarının yarattığı sorunlara yeni
bir boyut eklemektedir.

4. Reel Kesime Yönelik Yapısal Sorunlar

Sanayi kesiminde en önemli sorunlar: eği-
tim düzeyinin düşüklüğüne bağlı olarak işgücü
kalitesinin düşüklüğüdür. Gerek özel kesimde,
gerekse kamu kesimindeki sanayi işletmelerin-
de verimlilik düşüktür. Ücretler ise verimliliğe
göre yüksektir. Bu, sanayi kesiminde yüksek
maliyet ve rekabetçi olmayan nihai ürün fiyatı
sorunlarına yol açmaktadır. Verimsizlik ve et-
kinsizlik, tarım kesimi için de temel sorunlar-
dan biridir. Çok açıktır ki reel kesimdeki sorun-
lar, istikrar programının önemli zaaf noktaları-
dır. Aşağıda bu iki sektöre ilişkin problemlerin
nedenleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Sanayi

İstikrar politikalarının başarılı olmasında

kararlı hükümetler kadar piyasadaki diğer ak-
törlerin nasıl davrandığı da önemlidir. Fiyat
oluşumunun bir yönünde girdi fiyatları ile ka-
mu işletmeleri yer alırken, diğer yönünde ise
sanayi kesiminin nasıl davrandığı önem kazan-
maktadır. Programın ilk altı ayında kamu kes-
imi program hedeflerini gözetten bir fiyat poli-
tikası izlemesine karşın sanayi kesiminin enf-
lasyonu düşürmeye katkısı yetersiz kalmıştır.
Verimlilik ve etkinlik kavramlarının iyi yerleş-
mediği bu kesimde, fiyatlar yüksek kâr marjla-
rına göre ayarlanmaktadır. Programın ilk altı
aylık döneminde ortaya çıkan görece fazla talep
artışına sanayi kesimi, yüksek kâr marjlarına
göre ayarlanmış fiyatlarla cevap vermiştir.
Programı hedeflerinden saptırabilecek bu ge-
lişmeyi durdurabilecek en sağlam araç, dış
açık bir piyasada ithalatın baskısını kullanmak-
tır. Zaten Avrupa Birliği ile mal temeline ser-
best dolaşımın 1996'dan bu yana hızla arttığı
piyasada, bu araç rahatlıkla kullanılabilir. ¹⁸ An-
cak, hükümetin bu programı uygulamaya ge-
rekli teknik donanım ve muhtemel politika
sonuçları öngörüsü ile girdiğini söylemek zor-
dur. ¹⁹ Artan talep karşısında hükümet tarafı-
nın aklına gelen ilk önlem ithalata kısıtlama
getirme kararıdır. Uygulanan enflasyonu düş-
ürme programının dövizli belli bir aralıkta tut-
ma kararı bilinmektedir. Döviz kuruna dayalı
enflasyon programı nedeniyle ihracat doğal
olarak zorlaşmaktadır. Hükümet'in "ithalatı ki-
sıtlayacağım" kararını açıklaması, Türkiye ihra-
câtının önemli bir bölümünün yapıldığı Avru-
pa Birliği ülkelerine yaptıkları ithalatı kısımla-
rı için yeni bir koz vermektir. Onlar da Türki-
ye'den ithal ettikleri ürünlere kota ve benzeri
kısıtlayıcı uygulamaları koymakta gecikmeye-
ceklerdir.

Ancak, hükümet isterse yine de ithalatı,
haklı taleplerle kısıtlayabilir. Örneğin otomobil
ithalatında yeterli sayıda ve yaygınlıkta servis
talebi, böyle bir sorun olmasa da uygulanması
gereklidir. Bu, hem tüketiciyi korumak, hem de
ithalatta kullanılan kaynakların etkinliği için
bir önlem olacaktır. Ancak, ithalatı kısıtlama, iç
piyasadaki yanlış firma davranışlarını ödül-
direcek bir sonuç yaratmamalıdır. Bu durumda
piyasada yer alan kesimlerin tavırları ne olma-
lıdır? Bu sorunun cevabı orta ve uzun dönem-
de alınacak önlemlerle birlikte verilebilir.

Önce davranış olarak nasıl bir sanayi kes-
imine ve hangi tür piyasa yapılarına sahip oldu-
ğumuzu bilmemiz gerekir. Türkiye'de Cumhu-
riyet döneminin sanayi sermayesinin oluşumu-
na bakıldığında, sanayi sermayesi birikiminin
ticari sermayeden geldiği görülmektedir. Bu
birikim daha çok, özellikle İkinci Dünya savaşı
döneminde dış ticaretteki tıkanıklarla ortaya
çıkan konjonktürel kârlılıklarla oluşmuştur. ²⁰

14 Türkiye'de özeleştir-
me uygulamalarının
diğer değerlendirme
sonuçları için bkz. Çe-
çen (1998).

15 Sappington and Stig-
litz (1987)'den aktarı-
lan Stiglitz (1997).

16 Kayıtdışı ekonominin
büyümesi, ekonomik
büyümede de bir
azalmaya neden ola-
bilmektedir (Loayza,
1997).

17 Türkiye'de kayıtdışı
ekonominin ölçümü
üzerine bkz. Kasna-
koğlu (1993); Kayıtdı-
şı ekonominin büyü-
lüğü, nedenleri ve so-
nuçları üzerine bir
tartışma için bkz.
Schneider and Enste
(2000).

Geçmişte, özellikle 1960 öncesi dönemde sermayenin biçim değiştirmesi, mali kesimdeki aracı kurumların sermaye birikimini bir kesimden diğer bir kesime aktarabilecek kapasitede olmamasının bir sonucu olarak tüccarların elinde biriken sermaye, yine aynı kesimin elinde sanayi sermayesine dönüşmüştür. Bu dönüşümde sermayenin ticari kesimin elinde kalması, ticari davranış alışkanlıklarının sanayi kesimine aktarılmasına neden olmuştur. Bu alışkanlıkların başlıcaları riskten kaçma eğiliminin yüksek olması, belirsizliklere karşı aşırı duyarlılık ve mevcut pazar ile yetinme olarak sıralanabilir. 1960'lı yıllarda planlı dönemde devletin aktif katkısı ile uygulanan korumacılık ve teşvik sistemi, bu davranış alışkanlıklarının önemli bir değişime uğramadan sanayi kesiminde etkinliğini sürdürmesine imkan vermiştir (Çeçen, Dogruel ve Dogruel, 1990, s. 136). 1980 sonrasında dış açılma politikaları iç ve dış piyasalarda rekabeti artırırken, girişimciler ekonomideki belirsizlikleri politikacılar ile kurdukları kişisel ilişkilerle hükümet tarafından verilen ayrıcalıkları elde ederek aşmaya çalışmışlardır.²¹

Bütün bu sermaye oluşum sürecinde gözlenen, sanayicilerin üretim kararlarında piyasa sinyallerinden çok, korumacı dönemlerdeki alışkanlıklarını sürdürme eğilimlerinin bir sonucu olarak devlete bakmayı sürdürmüş olmalarıdır. İhracat ve bir ölçüde gelişen rekabet nedeniyle bu davranışı benimsemeyenler dışarıda bırakılırsa, sanayici "piyasanın ne istediğinden" çok "ne yapabiliyorsa onu" üretmiştir. Bu şekilde üretilen malın da kalite ve fiyat olarak tüketici ile buluşamaması doğaldır. Kısa dönem dikkate alındığında sanayi kesimi açısından verimlilik ve etkinliğin hemen sağlanması mümkün değildir. Ancak, devletin piyasaların gelişmesi yönündeki düzenlemeleri bu davranışları kırıp sanayi üretimini maliyetlerin, verimliliğin, etkinliğin ve talebin dikkate alındığı bir düzleme çekebilir.

Tarım

Tarım, gerek barındırdığı önemli sayıda nüfus, gerek tarımsal desteklemenin makro dengeler üzerindeki negatif etkisi nedenleriyle, reel kesimin bir diğer önemli ve sorunlu parçasıdır. Bu yapıya bazı göstergelerle çok kısa olarak göz atalım: Tarımda bir işe sahip aktif nüfusun toplam aktif nüfus içindeki payı, 1987'de yüzde 47.1'den 1997'de yüzde 41.9'a gerilemiştir.²² Tarımın GSYİH'ya sektörel katkısı ise aynı dönemde yüzde 17.8'den 14.5'e gerilemiştir.²³

Bitkisel üretim ve hayvancılık üretim indekslerinde bir miktar artış olmuş; ancak tarımsal verimlilikte son yirmi yıl dikkate alındığında bir artış olmamıştır.²⁴ Tarımsal desteğin toplam

GSYİH'ya oranı 1998 yılı için yüzde 10.7'dir.²⁵ 1998 yılı için üretici sübvansiyonlarının toplam tarımsal üretim değerine oranı ise yüzde 42'dir; bu oran 1979-1981 dönemi için yüzde 17, 1986-1988 dönemi için yüzde 36'dır.²⁶ Yine Valdes (1999) tarafından geçiş dönemi ekonomileri üzerine yapılan ve Türkiye için 1994-1996 yılı verilerinin değerlendirildiği tarımsal desteklerin analizine ilişkin çalışmada da, özellikle fiyat desteğinin arttığı gözlenmektedir.

Yukarıda özetlenen yapı, tarımın ekonomi içindeki payının işgücü ve değer olarak bir ölçüde gerilediğini; tarımsal desteğin de arttığını göstermektedir. Ancak tarımsal destekteki bu artışın, görece nüfus azalmasına rağmen, bu kesimde yaşayanlara bir refah artışı olarak döndüğünü söylemek güçtür. Aralık 1999 tarihli niyet mektubunda, yukarıda program değerlendirilirken de belirtildiği gibi, yapısal önlemler arasında tarıma yönelik iyileştirmelere de yer verilmiştir. Programın ilk altı aylık uygulamalarında da özellikle tarımsal ürün fiyatlarının dünya fiyatlarına çekilmesine yönelik bir çaba vardır. Ancak, programda yer alan önlemlerin tarımın ihtiyaç duyduğu bütün yapısal önlemleri içerdiğini söylemek pek de gerçekçi değildir. Birliklerin, kooperatiflerin, tarımsal ürünün pazarlama sisteminin bütünüyle gözden geçirilmesi programda hedeflenmektedir. Bununla birlikte, üretici ile devlet arasındaki ilişkilerin daha kapsamlı olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Uzun dönemde nüfus artışını ve iç göçü de dikkate alarak sosyal ve ekonomik göstergelerin nasıl iyileştirilebileceğinin üzerinde düşünülmesi bu konuda atılacak adımlardan biridir.

Diğer taraftan, Türk tarımı etkinlik ve verimlilik sorunları ile karşı karşıyadır. Bu güne kadar uygulanan politikalar tarımın etkinlik ve gelir dağılımı sorunlarına bir cevap verememiştir.²⁷

5. Sonuç

Bu yazıda, son yirmi yılda yapılanlar ve yapılmayanlar ile son programın başarı şansı ve kalıcı ve yeterli bir kalkınma için ne derece yeterli olduğu tartışılmaya çalışıldı.

Şüphesiz bu programın başarı şansı, geçmişte Türkiye'nin gösterdiği ekonomik performans ile de yakından ilişkilidir. Bu çerçevede bakıldığında, kısa dönemli makro politikaların tutarlılığı bakımından 1980 sonrası dönemde belli bir düzey tutturuldu. Örneğin iktisat politikası ciddiyetinin en çok bozulduğu seçim dönemlerinde bile parasal dengeler ve bütçe açıklarının kontrolü gözetilmeye çalışıldı. Bu, sadece tarım kesimine yönelik politikalarda bir ölçüde atlandı. Ancak yine de 1990 öncesinde destekleme politikalarında daha ölçülü olun-

18 AB ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin Türk sanayisi üzerindeki etkisi için bkz. Dogruel (1998).

19 Döviz kuruna dayalı istikrar politikalarının ilk sonuçlarından biri ithalatın artmasıdır. Buna rağmen, gözlenen ithalat artışı politika uygulayıcılarını telaşlandırdığı görülmektedir.

20 Bu sermaye oluşumunun kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Çeçen, Dogruel ve Dogruel (1990, 3. Bölüm)

duğu, tarımda asıl desteklemenin yarattığı sorunların 1990'dan sonra arttığı söylenebilir. Yapısal reformlar bakımından ise son yirmi yılda Türkiye para piyasalarında ve dış ticarete liberalleşmede önemli mesafeler katetti. Ama bunlara rağmen, enflasyon ciddi bir sorun olarak varlığını sürdürdü.

Geriye dönüp baktığımızda mali reform bakımından, diğer yapısal reformlardaki ilerlemenin sağlanamadığını görüyoruz. 2000 İstikrar Programı'nın içeriği de, bu alanda atılan ya da atılması planlanan adımların yeterli olmadığı düşündürmektedir. Bunun yanısıra reel kesime yönelik, kapsamlı ve uzun vadeli bir politika arayışı gözlenmemektedir. Bu konuda son yirmi yıllık politika anlayışı, rekabete açılmanın bir takım etkinlik ve verimlilik artışını kendiliğinden sağlayacağı varsayımına dayanmaktadır. Oysa devletin ekonomik kalkınmadaki rolünün tartışması, sadece rekabete açılmanın bu yapısal sorunların çözülmemeyeceğini işaret etmektedir. Düzgün işleyen idari ve hukuksal bir piyasa yapısı ile işgücü kalitesini yükseltmeye yönelik eğitim, sağlık ve çevre politikaları, yapısal reformların temel ve öncelikli unsurları olması gerekmektedir. Özellikle işgücü kalitesini yükseltmeye yönelik politika uygulamalarının sonuçlarının çok geç ortaya çıktığı dikkate alınırsa, bu alanda gözlenen gecikmelerin maliyetinin çok yüksek olması beklenmelidir.

Enflasyonun düşürülmesinde ve büyümede istenen performans, bu dışarıda bırakılan faktörlerin kontrol edilebildiği oranda sağlanacaktır.

Kaynakça

- Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2000a, *Enflasyonla Mücadele Programı Politika Metinleri, Niyet Mektubu, Para Politikası, Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat*, Cilt I, T. C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yayını, Ocak, Ankara.
- Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2000b, *Enflasyonla Mücadele Programı Politika Metinleri, Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat*, Cilt II, T. C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yayını, Temmuz, Ankara.
- Çakmak, Erol, Haluk Kasnakoglu ve Halis Akder, 1999, *Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye*, TÜSİAD, İstanbul.
- Çeçen, A. Aydın, 1998, "Redefining the State: The Ideology of Privatization in Turkey", M. Bazin, S. Kançal, R. Perez, ve J. Thobie (der.), 1998, *La Turquie entre trois mondes*, L'Harmattan, Paris: 173-185.
- Çeçen, A. Aydın, A. Suut Doğruel ve Fatma Doğruel, 1990, *Türkiye'de Ekonomik Büyüme Yapısal Dönüşüm ve Kriz*, Egemen Yayını, İstanbul.
- Doğruel, A. Suut, 1989, "Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikalarının Stagfasyonist Etkileri", *Para ve Sermaye Piyasası*, Yıl:11, Sayı, 123: 13-16.
- Doğruel, A. Suut, 1994, "Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar ve Yapısal Uyum Programları", TÜSES Çalışma Raporu, İstanbul.
- Doğruel, A. Suut, 1995, "Financial Sector Structure and Stabilization Programs in Developing Countries", Jacques Thobie ve Salgur Kançal (der.) *Système Bancaire Turc et Réseaux Financiers Internationaux* içinde, L'Harmattan, Paris, 167-74.
- Doğruel, A. Suut, 1998, M. Bazin, S. Kançal, R. Perez, ve J. Thobie (der.), 1998, "The Effects of EC-Turkey Economic Relations on the Growth of the Turkish Industrial Sectors", *La Turquie entre trois mondes*, L'Harmattan, Paris, 229-236.
- Doğruel, Fatma, 1993, *Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları: ABD, AT ve Türkiye*, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.
- Doğruel, Fatma ve A. Suut Doğruel, 1994, "Stratégies d'entreprises et interventions étatiques: le cas de la Turquie", Jacques Thobie ve Salgur Kançal (der.) *Industrialisation, communication et rapports sociaux en Turquie et en Méditerranée Orientale depuis un Siècle* içinde, D'Harmattan, Paris, 35-41.
- Kasnakoğlu, Zehra, 1993, "Monetary Approach to the Measurement of Unrecorded Economy in Turkey", *METU Studies in Development*, Vol. 20, No, 1-2: 87-111.
- Kasnakoğlu, Haluk ve Erol Çakmak, 1998, "The Fiscal Burden and Distribution of Costs and Benefits of Agricultural Support Policies in Turkey", A. Valdes (der.) *Agricultural Support Policies in Transition Economies* içinde, World Bank, Washington, D. C. (yayınlanacak)
- Loayza, Norman A., 1997, "The Economics of the Informal Sector: A Simple Model and Some Empirical evidence from Latin America", *The World Bank Policy Research Working Paper*, No:1727.
- Mishkin, Frederic S., 1999, "International Experiences with Different Monetary Policy Regimes", *Journal of Monetary Economics*, Cilt: 43: 579-605.
- Sappington, David E. M. ve Joseph E. Stiglitz, 1987, "Privatization, Information, and Incentives", *Journal of Policy Analysis and Management*, Cilt:6, Sayı:4: 567-82.
- Schneider, Friedrich ve Dominiz H. Enste, 2000, "Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences", *Journal of Economic Literature*, Vol. 38, No, 1: 77-114.
- Stiglitz, Joseph E., 1997, "The Role of Government in Economic Development", Michael Bruno ve Boris Pleskovic (der.), 1997, *Annual World Bank Conference on Development Economics 1996*, içinde, The World Bank, Washington, D. C., 11-23.
- Valdes, Alberto, 1999, "Measures of Agricultural Support Policies in Transition Economies", *The American Economic Review*, Vol. 89, No. 2: 265-270.
- Wolf, Thomas ve Emine Gürgeç, 2000, "Improving Governance and Fighting Corruption in the Baltic and CIS Countries: The Role of the IMF", *IMF Working Paper*, WP/00/1.
- 21 Devlet müdahalesi ve girişimci arasındaki ilişkiyi, 1930'lu yıllardan 1980 sonrası politikaları da içerecek biçimde inceleyen çalışma için bkz. Doğruel ve Doğruel (1994).
- 22 (OECD, 1999, *Statistiques de la Population Active: 1977-1997*, OECD, Paris.) <http://www.oecd.org>.
- 23 (OECD, 1998, *National Accounts: 1984-1996*, OECD, Paris ve OECD, 1999, *National Accounts: 1984-1996*, OECD, Paris) <http://www.oecd.org>.
- 24 World Bank, 2000, *World Development Indicators*, World Bank, Washington D. C.
- 25 (OECD, 1999, *Politiques agricoles des pays de l'OECD*, OCDE, Paris) <http://www.oecd.org>.
- 26 Kasnakoglu ve Çakmak (1998)'den aktaran Çakmak, Kasnakoglu ve Akder, 1999, s. 58.
- 27 Uzunve kısa dönemli tarım politikalarının detayları için bkz. Doğruel (1993, 6. Bölüm)

'90'lı Yıllarda Gelişmekte Olan Ülkelere Neler Oldu?

Son on yıl içinde Latin Amerika ve G. Doğu Asya ülkelerinin de bulunduğu bir çok gelişmekte olan ülke oldukça farklı ekonomik yapı ve iktisat politikası tarihine sahip olmalarına rağmen ekonomik krizlerle karşı karşıya kaldılar (Stiglitz, 2000; Akyüz ve Cornford, 1999).

Gerek krizden önce izleyecekleri politikaların neler olduğu gerek krizden nasıl çıkılabileceği konusunda bu ülkelere IMF tarafından yapılan öneriler iktisat yazınında artık çok iyi biliniyor: Sermaye hareketleri kayıtsız şartsız serbest bırakılmalıydı, kemer sıkma, denk bütçe ve sıkı para politikaları izlenmeliydi. Gelişmekte olan ülkelere farklılık gözetmeksizin yapılan bu önerilerin ve sonuçlarının tüm boyutlarıyla incelemesi bu makalenin konusunu aşmaktadır. Makalenin amacı 90'lı yıllarda spekülative sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelerin üretim olanaklarını ve uluslararası rekabet gücünü nasıl etkilediğini çeşitli gelişmekte olan ülkelerin deneyimlerine bakarak ele almaktır.

Makalenin birinci bölümünde, sermaye hareketlerinin gelişimi, bunun döviz kuru, uluslararası rekabet gücü ve imalat sanayi üretimi üzerindeki etkileri 9 gelişmekte olan ülke için incelenecektir. Bunlar Türkiye, G. Kore, Tayland, Endonezya, Meksika, Şili, Arjantin, Singapur ve Brezilya'dır. Makalenin ikinci bölümü, spekülative sermaye hareketlerinin reel sektör üzerindeki etkilerini detaylı ve güvenilir veri kısıtı nedeniyle, Türkiye örneği üzerinden derinleştirmeyi amaçlamaktadır.

1) Uluslararası Sermaye Hareketleri: Yönü ve Türü

Uluslararası sermaye hareketleri '90'lı yıllarda yön değiştirerek gelişmekte olan ülkelere doğru yöneldi. Örneğin tüm gelişmekte olan ülkeler için sermaye hareketleri fazlası (net hata ve noksan dahil) 1987 yılında 48. 7 milyar \$ iken, 1993 yılında 162. 9 milyar \$'a yükselmiş ve 1994 yılında 142. 2 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir (Corbo ve Hernandez, 1996). Bu yükselme, net sermaye akımı anlamında, 1990-1998 döneminde 1983-1989 dönemine oranla iki katı yükselmiştir (Akyüz ve Cornford, 1999).

Aşırı sermaye girişi ile karşı karşıya kalan

ülkeler arasında Türkiye gibi kamu açığı olan ya da Meksika gibi kamu açığı olmayan bir çok gelişmekte olan ülke bulunmaktadır. Sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelere doğru gösterdiği yön değişikliğinin en önemli nedeni, gelişmiş ülkelerde yaşanan daralma sonucu faiz oranlarında sürekli bir düşüş ortaya çıkması ve gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek faiz oranlarıdır (Calvo, Leiderman ve Reinhart, 1996). Bir diğer çalışma ise sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelere yönelmesini spekülative sermayenin getiri yaratma konusunda sahip oldukları otonomiye bağlamaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelere yönelen sermaye girişi faiz oranlarını yükseltip yerli parayı değerlendirek kendisine bir arbitraj oranı yaratabilmektedir (Akyüz, 1993). Gerçekten de yapılan çalışmalar 90'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere giren sermayenin çok yüksek getiriler elde ettiğini göstermektedir (Calvo vd. . 1996; Kuczinsky, 1992).

90'lı yıllarda sermaye hareketlerinin gösterdiği bir diğer değişiklik gelişmekte olan ülkelere giren sermayenin uzun dönemli sermaye girişinden çok, portfolyo yatırımı ya da kısa dönemli sermayede yoğunlaşmasıdır. Örneğin Asya ülkelerine 1983-1989 arası net portfolyo yatırımı 10 milyar \$ iken 1990-1994 arasında 63 milyar \$'a yükselmiştir (DB, 1997; Park ve Song, 1997). G. Kore'de 1991-1994 arası net portfolyo yatırımları 27. 2 milyar \$'dır (Park ve Song, 1997). Türkiye'de bu rakam aynı dönem için 8 milyar \$'dır (TCMB, 1999).

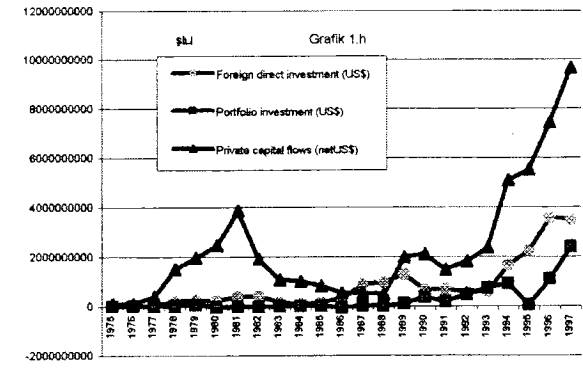
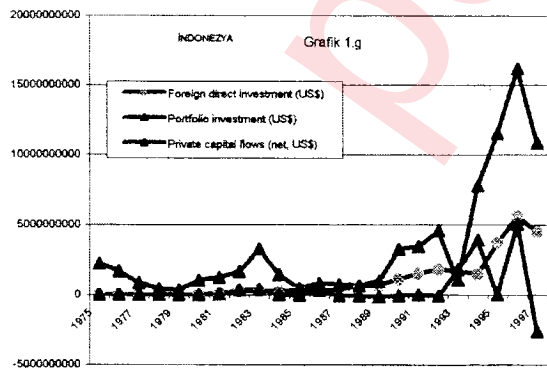
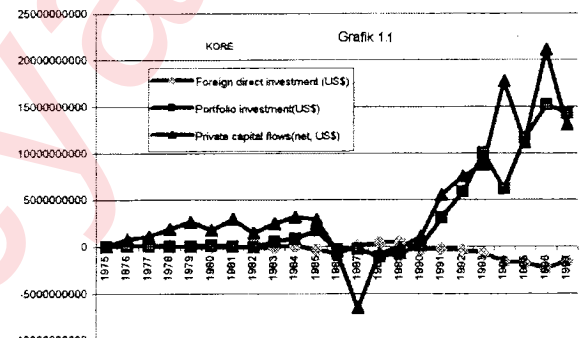
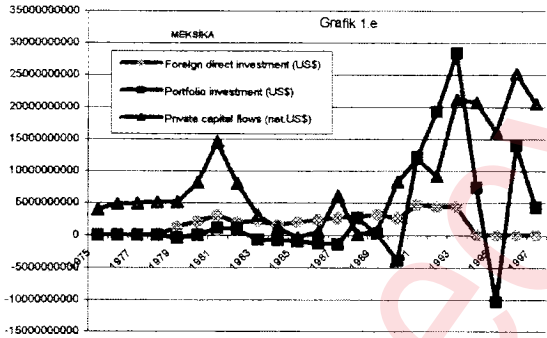
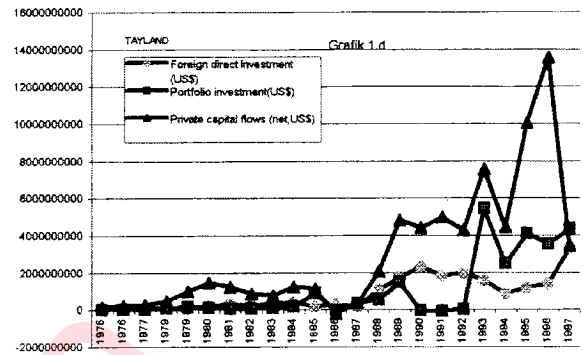
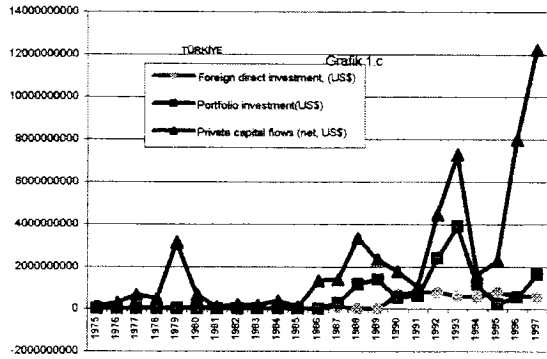
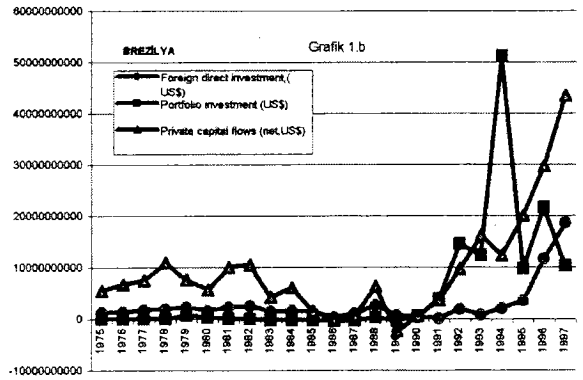
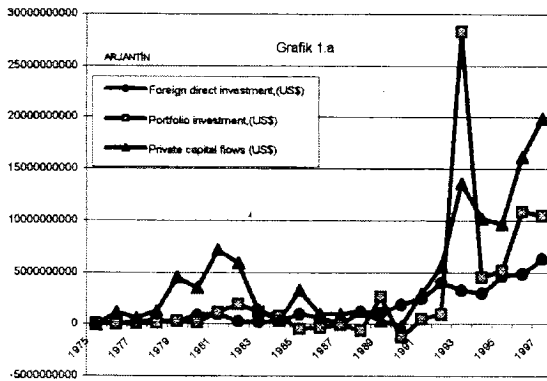
Artan net sermaye girişinin doğrudan yatırım, portfolyo ve özel-kısa dönemli yatırımlar arasındaki dağılımı incelendiğinde kısa dönemli sermaye girişinin Türkiye için 1990 yılında sıçrama gösterdiği görülmektedir (Türkiye de körfez savaşı yılı olan 1991 de kısa dönemli sermaye çıkışı olduğu bilinmektedir). Bilindiği gibi, kısa dönemli sermaye girişi, spekülative sermaye ya da sıcak para diye adlandırılan sermaye girişini gösterir.

Grafik 1. a-h, incelenen 8 ülkenin sermaye girişlerini türlerine ve yıllara göre vermektedir. İstisnasız her ülkede 1990'lı yıllarda sermaye girişinde bir sıçrama gözlenmektedir. Bu sermaye girişlerinin türü incelendiğinde

**Nurhan
Yentürk***

**Uluslararası
sermaye
hareketleri
'90'lı yıllarda
yön
değiştirerek
gelişmekte
olan ülkelere
doğru yöneldi.**

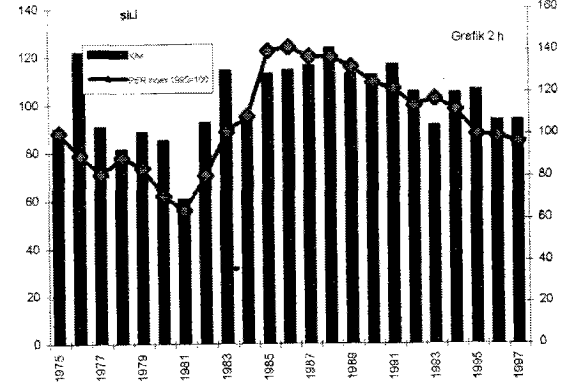
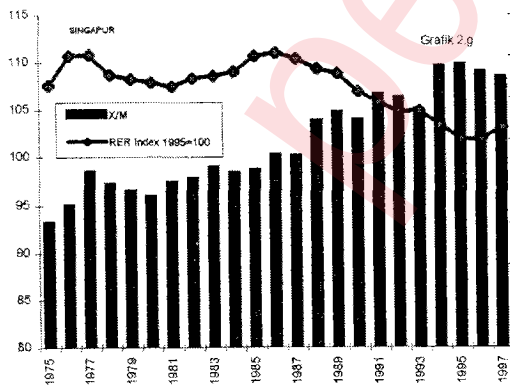
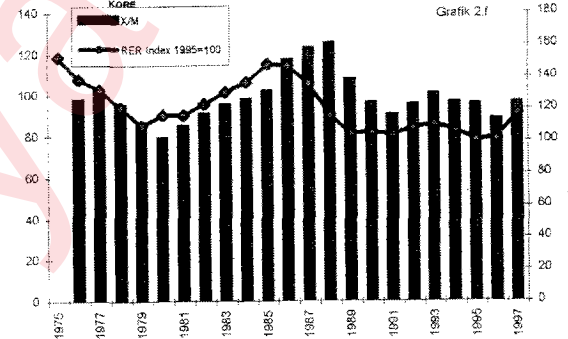
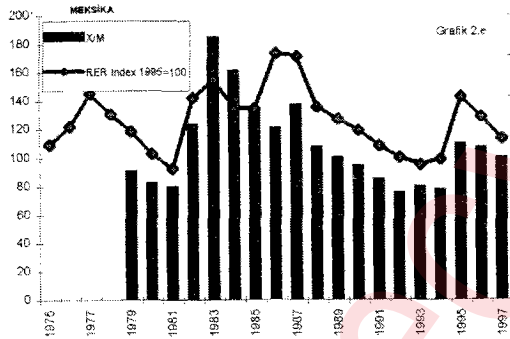
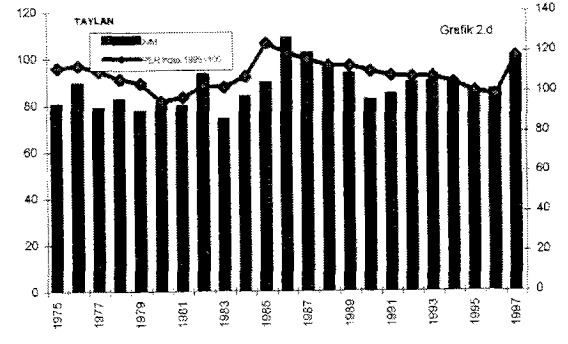
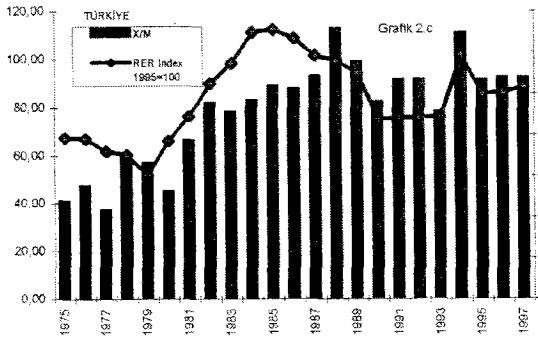
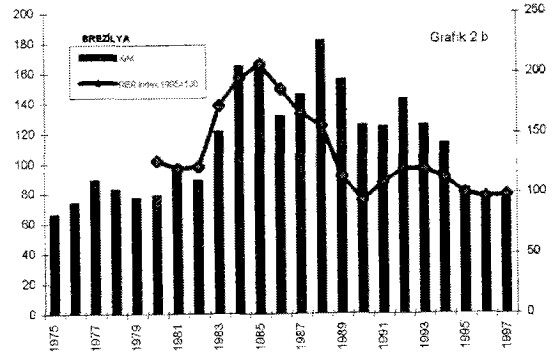
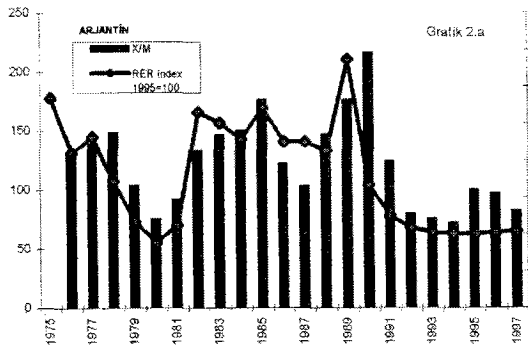
* Prof. Dr.
İTÜ İşletme Fakültesi

genellikle portfolyo yatırımlar ve özel-kısa dönemli sermaye girişlerinin artışı dikkate değer bir hız kazandığı görülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye girişinin hızı oldukça sınırlı kalmıştır, hatta Meksika ve Kore'de doğrudan yabancı sermaye kaçı görülmektedir.

II) Spekülatif Sermaye Girişi ve Uluslararası Rekabet Gücü

Sermaye girişlerindeki bu artışların, rezerv birikimi ve sermaye kaçı olmadığı durumlarda, cari açığın finansmanında kullanıldığı bilinmektedir. Bir diğer deyişle, aşırı ser-

maye girişi cari açığın büyümesine olanak sağlamakta ve yerli paranın değerlenmesine yol açmaktadır. (French-Davis, Titelman ve Uthoff, 1994). Diğer yandan, aşırı miktarda sermaye girişlerinin en önemli etkisi döviz bolluğunun ortaya çıkmasıdır. Bu olgu esas olarak yerli paranın yabancı paralar karşısında reel anlamda değer kazanması sonucunu

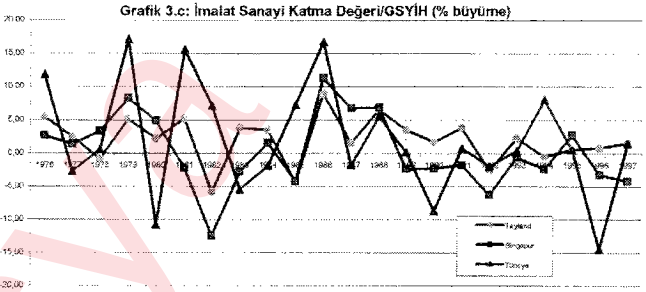
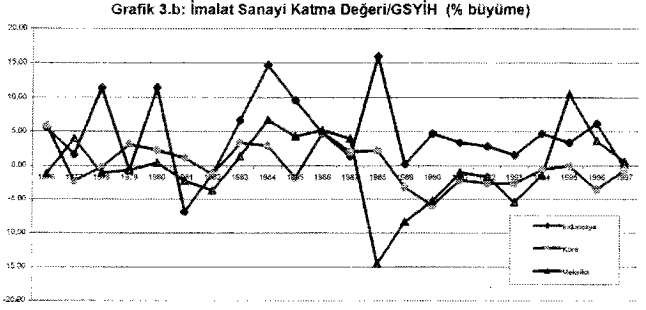
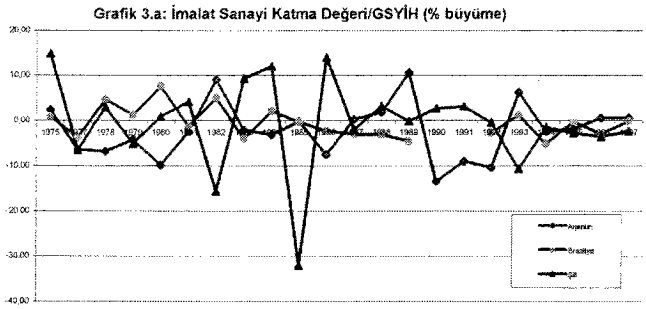
doğurur. Yerli paranın reel olarak değerlendirilmesi devalüasyonun enflasyondan daha düşük tutulması demektir. Yerli para yabancı paralar karşısında değer kazanmaya başlayınca, ihrac fiyatları uluslararası pazarlarda yükselir, ithal malları ise iç piyasada ucuzlar. Bu gelişme uluslararası rekabet gücünde bir azalma demektir (Calvo, 1994).

Grafik 2. a-h'da görüldüğü gibi incelenen ülkelerin yerli paralarında değerlenme orta-ya çıkmış ve değerlenme sonucu her ülkede ihracatın ithalatı karşılama oranı düşüş göstermiştir. Grafiklerden de görüldüğü gibi, her ülkede ithalat artışının hızlanması, dış ticaret açığının hızla artması sermaye girişinin yükseldiği '90'lı yıllara denk düşmektedir.

Türkiye'nin ihracatının yüzde 80'i imalat sanayi mallarından oluşmaktadır. Benzeri şekilde Kore'de bu oran yüzde 90, Meksika'da yüzde 80, Tayland'da yüzde 70, Singapur'da yüzde 80, Brezilya ve Endonezya'da yüzde 60 civarındadır (D. B., 1999). Yerli paranın değer kazanması, ilk elde, imalat sanayinin rekabet gücünü azaltıcı bir rol oynamıştır. Aynı şekilde ithalatın ucuzlaması yurt içinde ithal ürünlerle rekabet eden imalat sanayi sektörlerini zayıf düşürmüştür. Bir çok sektörde nihai ürün ithalatının fiyatlarındaki düşme üretim yapmayı olanaksız kılacak hale getirmiştir.

Sıcak para girişinin bir diğer etkisi de, aşağıda Türkiye için inceleneceği gibi, iç talebi yükseltmesidir. Çünkü ülkeye dışarıdan kaynak girişi artmaktadır. Yüksek maliyetli bu kaynak girişi kısa dönemli bir kaynak niteliğini taşıdığı için yatırımlara dönüşmemekte daha çok tüketim eğilimini artırmaktadır. Tüketim eğilimini artıran bir diğer faktör bankaların artan oranda tüketici kredileri vermesidir. Tüketim eğiliminin artması imalat sanayinde bir kapasite artışına neden olsa da kısa dönemde, esas olarak tüketim malı ithalatını kamçulamakta ve dış açığı büyötmektedir.

Yukarıda açıklanan gerekçelerle gelişmekte olan ülkelerin '90'lı yıllar boyunca üretim olanaklarında ve reel sektörlerinde olumsuz bir gelişmenin yaşanması ve uluslararası rekabet gücünün daralması, üretim ölçeği kısıtlarının olduğu bu ülkelerde olumsuz etkisini gösterecektir. Bu olumsuz etki sadece '90'lı yıllar boyunca değil 2000'li yıllarda da gerek ekonomik gerek sosyal olarak olumsuz etkisini gösterecektir. Grafik 3. a-c incelenen ülkelerin imalat sanayi katma değerlerindeki büyümeleri göstermektedir. Gerçekten de ele alınan 9 ülkede de '90'lı yılların öncesi ile sonrası arasında ciddi bir fark görölmektedir. '90'lı yıllar gelişmekte olan ülkelerin imalat sanayinde rekabet gücünün kaybindan kaynaklanan bir üretim daralması yılları olarak tanımlanabilir. İncelenen ve '90'lı yıllarda hızlı sermaye girişine tanık olan 9 gelişmekte olan ülkenin de aynı karakteri göstermesi te-

saduf değildir. '90'lı yıllar boyunca dikkate değer üretim artışı sadece Meksika ve Türkiye'de krizin hemen öncesinde kısa bir süre için ortaya çıkmıştır.

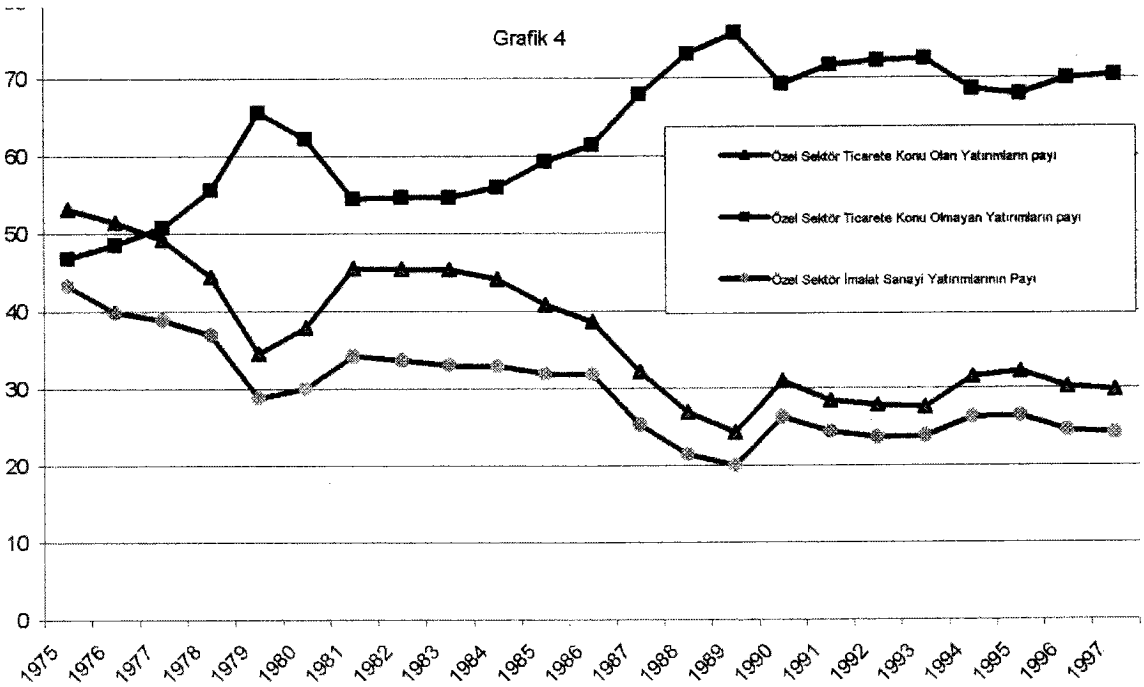
III. Spekülatif Sermaye Girişinin Türkiye'nin Reel Sektörü Üzerindeki Etkileri

'90'lı yıllar için reel sektörde ortaya çıkan gelişmeleri daha derinlemesine inceleyebilmek için imalat sanayinin üretimini etkileyen diğer büyüklüklerin nasıl bir gelişme gösterdiğini ele almak gerekmektedir. Bu faktörlerin başında yatırımlar, kârlılık ve iç talep gelmektedir.

Yatırım, kârlılık ve iç talep ile ilgili göstergelerin uluslararası veri kaynaklarına dayanarak üretilmesi önemli zorluklar ve güvenilirlik sorunları taşımaktadır. Bu nedenle, diğer gelişmekte olan ülkeler için imalat sanayi üretiminde '90'lı yıllarda yaşanan daralma yukarıda saptandıktan sonra, makalenin bu bölümü Türkiye deneyimi üzerinden gidilecek derinleştirilecektir.

1 İktisat literatüründe ticarete konu olan sektörlerin başında imalat sanayi gelmektedir. Tarım ve Maden sektörleri de uluslararası ticaret yapılan sektörlerdendir. Konut, finans vb tüm hizmet sektörleri ise ticarete konu olmayan sektörler arasında alınmaktadır.

Grafik 4

a) İç talep üzerindeki etkileri

Kısa dönemli sermaye girişinin tasarruf ve tüketim üzerindeki etkileri Latin Amerika ülkeleri için yapılan çalışmalarda net olarak ortaya konulmuştur (Yentürk, 1996). Bunlara göre, ulusal tasarrufların önemli bir bölümü yurtdışı faiz ödemeleri nedeniyle yurt dışına kaynak transferi olarak sonuçlanmaktadır (Frenkel vd. 1993; Agosin, 1994). Türkiye için yurtdışına yapılan bu kaynak transferleri artış göstermekte ancak işçi dövizleri girişi nedeniyle yurtiçi tasarruflarla ulusal tasarruflar arasında önemli bir fark ortaya çıkmamaktadır. Ancak Türkiye'ye giriş yapan yabancı kaynakların yatırımlar için ek kaynak oluşturmaktan ve yatırıma yönelmekten çok yurtiçi tüketimi artırmak ve tüketim malı ithalatı için kaynak oluşturduğu gösterilmektedir (Yentürk, 1995; Ülengin ve Yentürk, 1999).

Toplam talep artışını etkileyen bir diğer faktör, özel bankaların kredilerindeki artışların aynı bankaların mevduat artışından daha hızlı olmalarıdır. Yerli bankalar, uluslararası sermaye piyasaları ve yerli yatırımcılar arasında bir aracılık rolü oynadıkları için yabancı sermaye girişleri bankaların kredi stokunu artırıcı rol oynamaktadırlar (Akyüz, 1993). Aşırı sermaye girişleri bankaların özel sektöre açtıkları kredileri artırıcı etki yaparlar ve kredi patlamaları ile sonuçlanırlar (Sachs, Tornell ve Velasco, 1996).

Türkiye ile ilgili yapılan çalışmalara göre

1990-1994 yılları arasında kredi artış oranı mevduat artış oranının üzerinde seyretmiştir (Yentürk, 1999). 1994 krizi ile ters dönen bu eğilim krizden hemen sonra kriz öncesi şeklini yeniden almıştır. Son yıllarda yaşanan tüketici kredi patlaması ve kredi malı ithalatı yükselen talebin en önemli göstergelerindendir. Çok yüksek bir iç talebin olduğu '90'lı yıllar boyunca imalat sanayi katma değerindeki düşüş dikkate ve incelemeye değer bir olgudur. Bu nedenle öncelikle üretim artışını etkileyen bir faktör olan imalat sanayindeki yatırımlara ve imalat sanayindeki kârlılıklara bakmak gerekmektedir.

b) Yatırımlar üzerindeki etkileri

Yukarıda da belirtildiği gibi, aşırı sermaye girişi sonucu yerli para yabancı paralar karşısında değer kazanmaktadır. Yerli paranın yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması, bir anlamda ticarete konu olan ve olmayan malların¹ göreceli fiyatlarının ikincisi lehine değişmesi demektir. Diğer yandan aşırı spekülasyon sermaye girişi artıran iç talep ticarete konu olmayan sektörlerde kârlılık ve yatırımların artmasını beraberinde getirmektedir. Çünkü ticarete konu olmayan sektörlerin ürünlerine olan talep sadece yurt içi üretimle karşılanabilir. Halbuki ticarete konu olan sektörlerin ürünleri ithalat yolu ile karşılanabilmektedir. Özellikle yerli paranın değerlenmesi durumunda, iç talepteki artış tica-

ret konu olan sektörlerin ürünlerinde bir it-halat patlamasına neden olmaktadır. Bunun önemli bir sonucu uluslararası rekabet gücünün azalması ve ticarete konu olan en önemli sektör olan imalat sanayinin olumsuz etkilenmesi ve hizmet ile ticaret sektöründe işinmenin ortaya çıkmasıdır (Joumard ve Reisen, 1992; Corbo ve De Melo, 1987; Uygur, 1994).

Türkiye’de de, spekülative sermaye girişi, ticarete konu olmayan sektörlerde yatırım artışını beraberinde getirmektedir (Yentürk, 1998). Grafik 4’te özel sektör ticarete konu olmayan, ticarete konu olan ve onun bir alt kümesi olan imalat sanayi yatırımlarının toplam özel yatırımlar içindeki payı görülmektedir. 80’li yıllarla beraber ticarete konu olmayan sektörlerin yatırım paylarında bir artış görülmektedir. Bu artışın hız kazandığı dönem ise ‘90’lı yılların başıdır. Ticarete konu olan sektörlerin ve imalat sanayinin yatırımlar içindeki payı ise 1980’li yıllarla birlikte azalma göstermeye başlamış, ‘90’lı yıllarda ise azalış hızlanmıştır.

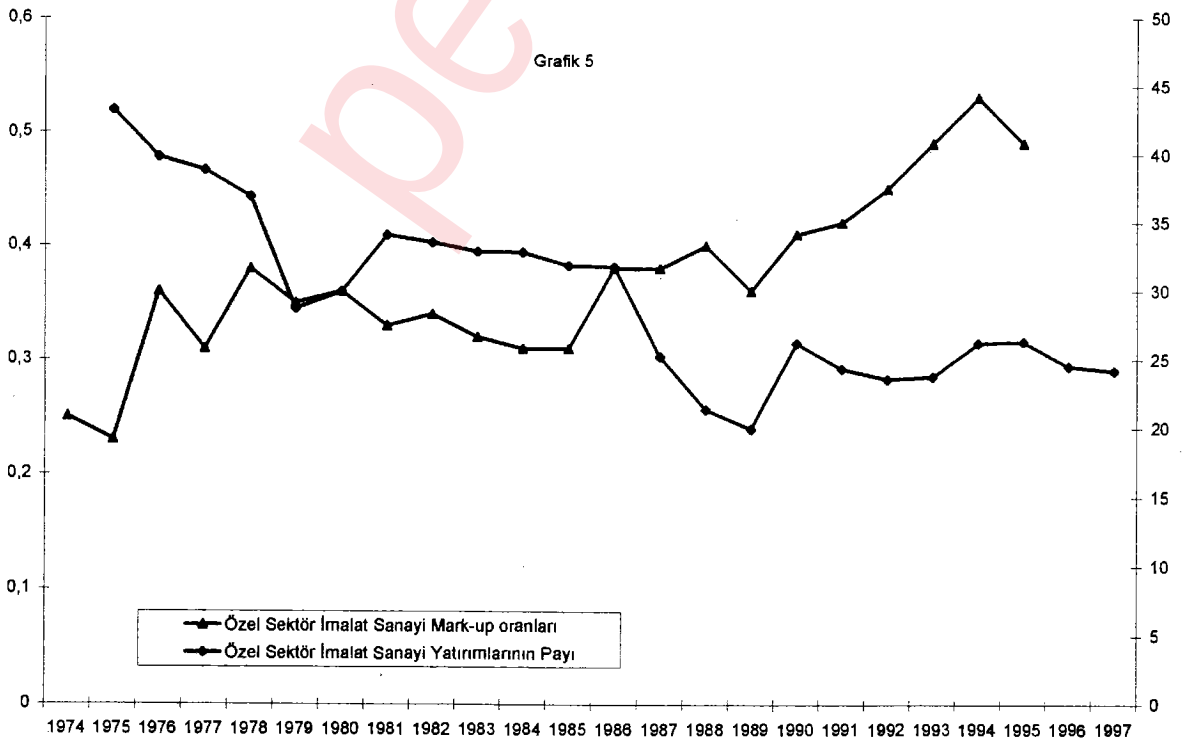
Türkiye’de, dışa açık büyüme stratejilerinin izlendiği dönem boyunca, yatırımlar dışa açık ya da açılma olasılığı olan sektörlerden çok, içe yönelik sektörlerde yoğunlaşmıştır. Bu olgu, uygulanan politikaların orta/uzun vadede kendi bindiği dalı kesmesi anlamına gelmektedir. Uluslararası rekabet gücünde

TABLO: I. Seçilmiş Yıllarda İmalat Sanayiinde Maliyetler ve Mark-up Oranları

	W/VA	C/VA	r
1974	0, 34	2, 28	0, 25
1977	0, 35	1, 78	0, 31
1980	0, 28	1, 74	0, 36
1981	0, 28	1, 93	0, 33
1982	0, 26	1, 88	0, 34
1983	0, 26	2, 08	0, 32
1984	0, 24	2, 24	0, 31
1985	0, 23	2, 26	0, 31
1986	0, 18	1, 97	0, 38
1987	0, 17	1, 99	0, 38
1988	0, 17	1, 93	0, 40
1989	0, 20	2, 02	0, 36
1990	0, 22	1, 70	0, 41
1991	0, 24	1, 58	0, 42
1992	0, 21	1, 54	0, 45
1993	0, 19	1, 47	0, 49
1994	0, 14	1, 49	0, 53
1995	0, 15	1, 61	0, 49

Not: W/VA=Ücretlerin katma değere oranı;
C/VA=Ücret dışı maliyetlerin katma değere oranı
r=mark-up oranları

yatırım ve verimlilik artışına dayalı olmayan bir gelişme düşük katma değerli ve ucuz işgücüne dayalı bir rekabet gücü arayışına işa-

ret eder ki bunun kısa vadeli bir perspektif olduğunu belirtmek bile gereksizdir.

Özellikle imalat sanayi açısından değerlendirildiğinde, imalat sanayi yatırımlarında azalmanın yaşandığı yıllar boyunca, aşağıda inceleneyeceği gibi, kârlılıkta bir artış yaşandığı görülmektedir.

c) Kârlılık üzerindeki etkileri

Bilindiği gibi, oligopolistik yapıların hakim olduğu gelişmekte olan ülkelerde kârlar mark-up fiyatlaması (maliyet eki) temelinde ifade edilebilir. Kârlar, ücret dışı maliyetler ve ücretlerin toplamının üzerine eklenen toplam maliyet ile orantılı bir maliyet eki oranına dayandırılarak bulunmaktadır. Dolayısıyla mark-up fiyatlama ücretler ve ücret dışı maliyetlerle piyasa fiyatlarını (ya da satışları) birbirine bağlamaktadır.

Bu ilişkiler şu denklemle ifade edilebilir:

$$P=(C+W)+r(C+W)$$

Mark-up fiyatlaması varsayımı çerçevesinde talep değişimleri, fiyatları etkilememekte arz miktarını etkilemektedir, özellikle oligopolistik piyasaların varlığı bu tür fiyatlamayı olanaklı kılmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’de yaygın olan mark-up fiyatlama, ücretler ve ücret dışı maliyetlerle satış hasılatını aşağıda ifade edildiği gibi birbirine bağlamaktadır.

$$r = Q/(C+W) - 1$$

$$Q = \text{satışlar (çıktı)}$$

$$C = \text{ücret dışı maliyetler (girdi)}$$

$$W = \text{ücretler}$$

$$r = \text{mark-up}$$

Satışların artması ya da ücret ve ücret dışı maliyetlerin düşmesi mark-up oranını artırmaktadır. Ücret artışları oranında ortaya çıkan bir girdi maliyetlerindeki azalma mark-up oranlarını sabit tutabilmektedir. Eğer ücret dışı maliyetlerdeki azalma ücretlerdeki artıştan daha büyükse, ücret artışları ile mark-up oranlarındaki artış aynı zamanda gerçekleşebilir.

Tablo I. 'de ve grafik 5'te görüldüğü gibi, Türkiye’de özel sektör imalat sanayinde kârlılık (mark-up) oranları sürekli denilebilecek bir artış göstermektedir. Özellikle dikkat çeken ücretlerin hızlı bir artış gösterdiği 1990-1993 döneminde mark-up oranlarının yükselmeye devam etmesidir. 1975 yılından günümüze imalat sanayinde ücret ve ücret dışı maliyetler arasında sıkı bir ters ilişki görülmektedir. Ücretlerin yüksek olduğu 1980

öncesi ve 1989 sonrası dönemde girdi maliyetleri düşük düzeylerde seyretmiştir. Özellikle 1989 yılından sonra girdi maliyetlerindeki düşüşün hızı mark-up oranlarını yükseltecek kadar güçlü olmuştur.

Türk imalat sanayinde ücretler dışındaki maliyetlere yansıyan en önemli unsur reel döviz kurudur. Girdi açısından ithalata bağlı olma olgusu böyle bir sonucu doğurmaktadır. Dolayısıyla bu trade-off genellikle ücretlerle dövizin maliyeti arasındadır denilebilir. Bir anlamda 1980 öncesi ve 1989 sonrasında değerli kur politikası ile yüksek ücretler arasında, 1980 ile 1989 arasında ise düşük ücretlerle devalüasyonlar arasında bir trade-off’tan söz etmek mümkündür (Kepenek ve Yentürk, 2000). 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonra, Türkiye’ye giren spekülatif sermaye sonucu, TL’nin yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması girdi maliyetlerinde ciddi düşüşe neden olmuştur. Bu şekilde imalat sanayinde kârlılık (mark-up oranları), ücretlerdeki artışa rağmen, yükselme gösterebilmiştir (Yentürk ve Onaran, 1999; Metin, vd. 1999).

Grafik 5 özel sektör imalat sanayi kârlılık oranlarının yanısıra yatırım oranlarına da yer verilmiştir. Beklenenin tersine özel sektör imalat sanayinde kârlılıkların dışı açılma ile birlikte azalmadığı ve kârlılıkların artış gösterdiği yıllarda ise yatırımlarda bir düşüşün yaşandığı görülmektedir.

Sonuç Yerine

1990’lı yıllar oldukça farklı bir iktisadi gelişme tarihi olan Latin Amerika ve G. Doğu Asya ülkelerinde önemli bir benzerlik ortaya çıkardı. Bu benzerlik gelişmekte olan ülkelerin ‘90’lı yıllardan sonra sermaye akımlarına ev sahipliği yapmış olmalarıdır. Yukarıda gösterilmeye çalışıldığı gibi, bu ülkelerin önemli bir çoğu bu ev sahipliği sonucu paralarının değerlenmesi, uluslararası rekabet gücü kaybı ve imalat sanayi üretiminde daralma gibi sorunlarla karşılaştılar ve çeşitli düzeylerde finansal krizler yaşadılar.

Spekülatif sermaye girişi reel sektörde ortaya çıkan olumsuzlukların derinlemesine incelenmesi için Türk imalat sanayinde, iç talep, kârlılık, yatırımlar gibi göstergelere başvurulmuştur. Türk imalat sanayinde kârlılık sürekli bir artış gösterirken aynı sektörün yatırımlarında bir düşüş yaşanmaktadır. Özel-

likle spekülâtif sermaye girişinin yükseldiği 1989 sonrasında, hem iç talep hem de kârlılık artışına paralel olarak imalat sanayi yatırımlarının düşmesi dikkat çekicidir. Esas olarak yerli paranın değerlendirilmesi ve rekabet gücünün azalması nedeniyle ortaya çıkan bu olgu yatırıma dönüşmeyen kârlılık olarak adlandırılabilir (Akyüz ve Held, 1993). Reel sektörde ortaya çıkan bu daralma yeni binyılda gelişmekte olan ülkelerin dünya iktisadi işbölümü içindeki yerini tayin eder niteliktedir.

Kaynakça

- Agosin, R. M. (1994) Saving and Investment in Latin America, UNCTAD Discussion Paper no 90.
- Akyüz, Y. (1993) Financial Liberalization: The Key Issues, UNCTAD Discussion Paper no, 56.
- Akyüz, Y. ve Cornford, A. (1999) Capital Flows to Developing Countries and the Reform of the International Financial System, UNCTAD, Discussion Paper no 143, Geneva.
- Akyüz, Y. ve Held, G. (1993) Finance and the Real Economy, Issues and Case Studies in Developing Countries, ECLAC/UNCTAD/UNU/WIDER. ????
- Calvo, G. (1994) The Management of Capital Flows: Domestic Policy and International Cooperation, International Monetary and Financial Issues for the 1990s, vol. IV, UNCTAD, pp. 57-73.
- Calvo, G. Leiderman, E. ve Reinhart, C. (1996) Inflows of Capital to Developing Countries in 1990s, Journal of Economic Perspectives, vol. 10, no 2, pp. 123-139.
- Corbo, V. ve Hernandez, L. (1996) Macroeconomic Adjustment to Capital Inflows: Lessons from recent Latin American and East Asian Experience, The World Bank Research Observer, vol. 11, no 1, pp. 61-85.
- Corbo, V. ve De Melo, J. (1987) Lessons from the Southern Cone Policy Reforms, The World Bank Research Observer, vol. 2, no 2, pp. 607-639.
- Dünya Bankası (1997) Private Capital Flows to Developing Countries: The Road to Financial Integration, Oxford University Press.
- Dünya Bankası, (1999) World Development Indicators, CD. 1999, Dünya Bankası.
- Ffrench-Davis, R. Titelman, D. ve Uthoff, A. (1994) International Competitiveness and the Macroeconomics of Capital Account Opening, UNCTAD Review, 1994, pp. 107-123.
- Frenkel, R. Fanelli, J. M. ve Rozenvurcel, G. (1993) Growth and Structural Reforms in Latin America: Where We Stand, UNCTAD Discussion Papers, no 62, July.
- Jourmard, J. ve Reisen, H. (1992) Real Exchange Rate Overshooting and Persistent Trade Effects, The World Economy, vol. 19, no 3, pp. 373-388.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2000) Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, 10. basım, İstanbul.
- Park, Y. C. ve Song, G. Y. (1997) Managing Foreign Capital Flows: The experience of the Korea, Thailand, Malaysia and Indonesia, International and Monetary Issues of 1990s, vol 8, UNCTAD, Genevre.
- Kuczynski, P. P. (1992) International Capital Flows to Latin America: What is the Promise? Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics, 1992.
- Metin, K, Voyvoda, E. ve Yeldan, E. (1999) Dynamics of Macroeconomic Adjustment in a Globalized Economy: Growth, Accumulation and Distribution, Turkey 1969-1998, Bilkent Üniversitesi Discussion paper no 99-5, Ankara.
- Sachs, J. D. Tornell, A. ve Velasco, A. (1996) Financial Crises in Emerging Markets: The Lessons from 1995, Brooking Papers in Economic Activity, 1:1996, pp. 147-215.
- Stiglitz, J. (2000) What I learned at the world economic crisis, The Insider, 04. 17. 2000, <http://www.thenewrepublic.com/041700/stiglitz041700.html>.
- TCMB (1999) Yıllık Rapor: 1999, TCMB, Ankara.
- Ülengin, B. ve Yentürk, N. (1999) Impacts of Capital Inflows on Aggregate Spending Categories, forthcoming.
- Uyur, E. (1994) Türkiye'de Ekonomik Kriz: Oluşumu, Seyri, Geleceği (Economic Crisis in Turkey: The Formation, the Trend, the Future), İşletme ve Finans Dergisi, vol. 9, no 100, pp. 42-54.
- Yentürk, N. (1995) Short Term Inflows and Their Impact on Macroeconomic Order: A Comparison between Turkey and Mexico, Boğaziçi Journal, vol. 9, no 2, pp. 67-84.
- Yentürk, N. (1996) Impacts of Capital Inflows on Saving and Investment: A Comparison of Turkey and Latin American Countries, METU Studies in Development, vol. 23, no 1, pp. 151-169.
- Yentürk, N. , (1998), Ajustement et Accumulation: La Turquie, Canadian Journal of Development Studies, vol. XIX, no 1, p. 55-78.
- Yentürk, N. (1999) "Short-Term Capital Inflows and Their Impact on Macroeconomic Order: Turkey in the 1990s, Developing Economies, vol. XXXVII, no 1, 1999.
- Yentürk, N. ve Onaran, O. (1999) The Distribution of Income between Wages and Profits in the Turkish Manufacturing Industry. Which one is Rigid: Wages or Profits? İstanbul Technical University, Faculty of Management, Discussion Papers in Management Engineering, no: 99/11, 1999.

Yapısal Uyum Politikaları ve İşgücü Piyasası

Yapısal uyum politikalarının işgücü piyasaları üzerine etkileri, genellikle işsizlik ve kazanç eşitsizliği ya da ücret farklılıkları üzerinde yarattığı değişiklikler bağlamında irdelenmektedir. 1970'lerin sonundan itibaren yaşanan yeni dünya düzeninin (ya da globalleşme süreçlerinin) işgücü piyasaları üzerindeki en önemli yansıması, OECD ülkeleri genelinde yapısal nitelik kazanmış görünen yüksek işsizlik oranlarının varlığıdır. Bu durumun yanı sıra, nitelikli işgücüne olan talep artışı sonucu, nitelsiz işsiz sayısındaki yığınsal artış ve eğitim, beceri ve toplumsal cinsiyete dayalı ücret farklılıklarının artma eğilimi de önemle kaydedilmektedir. Bu gelişmelerin ardındaki dinamikleri analiz eden iki temel yaklaşımdan söz edilebilir: İlki gelişmiş ülkelerdeki işsizliğin, az gelişmiş ülkelerden yapılan ithalat nedeniyle arttığını ileri sürer. Diğer yaklaşım ise, işsizliğin nedeninin teknolojik gelişme ve bu gelişmenin yarattığı işgücü talebindeki görece kayma olduğunu vurgular.

Türkiye'de, 1980'ler ve 1990'lardaki yapısal uyum politikalarının da belirleyici olduğu dönüşümler, ekonomiyi global ekonomiye ve global etkileşimlere daha açık hale getirmiştir. Türkiye'de işgücü piyasasının yapısal uyum ve istikrar politikalarıyla etkileşim deneyimi, iktisat literatüründe oldukça yaygın bir biçimde tartışılmıştır. Bu konuda geniş kabul ve onay gören görüşe göre; dışı açık stratejilerin pozitif istihdam yaratıcı etkilerini vurgular. İhracata dönük politika önlemleri sonucu, görece olarak işgücü yoğun iktisadi faaliyetlerin teşvik edileceği ve nisbi faktör fiyatlarındaki dalgalanmaların azalacağı; dış ticaretin ve sermaye piyasasının liberalleşmesi yoluyla sağlanacak etkinlik artışı sayesinde ise, yurtiçi tasarruf ve yatırımların yükselmesi beklenmektedir. Dolayısıyla, bu gelişme sonucu işgücü talebi artışı için bir ivme yaratabileceği ileri sürülmektedir.

Dış ticaret, dolaysız sermaye yatırımları ve istihdam

Türkiye'de işgücü piyasasında yaşananlar, yukarıdaki argümanları doğrulamamaktadır. İmalat sanayi istihdamında, 1983-88 döneminde kaydedilen toplam artış yüzde 19.6 iken, 1989-98 döneminde yani 9 yılda imalat sanayi istihdamı sadece yüzde 28.0 artmıştır. İmalat

sanayi istihdamında gözlenen zayıf performans, benzer bir şekilde yıllık artışlarla da sınırlanabilir: 1981-83 döneminde imalat sanayi yıllık istihdam artışı yüzde 1 iken, aynı oran 1984-88 döneminde yüzde 3.2; 1990 yılında yüzde 0.2 ve 1998 yılında yüzde 3.1 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi, yıllık istihdam artışları dalgalanmalar göstermektedir.

İmalat sanayi istihdamının yavaş artışı arkasındaki nedenler başlıca iki eksenle tartışılmaktadır: Birinci kategoride istihdam-verimlilik-teknolojik ilerleme bağlantısı tartışılmaktadır. İkinci olarak ise, ekonominin yatırım performansı üzerinde durulmaktadır. Ampirik verilere göre, istihdam artışı ile sermaye yoğunluğu artışı arasında bağlantı vardır. İhracat teşvik sistemleri, görece olarak daha sermaye yoğun sektörler ve görece büyük dış ticaret şirketleri lehine işletildiği için; 1980'lerde gerçekleşen ihracat patlamasının yaratması muhtemel istihdam artışını gölgeleyen -gerisinde kalan- bir etkinin varlığından söz edilmektedir (Şenses, 1990:15-6; 1996: 19-20).

Maraşlıoğlu ve Tıktık (1991: 23-4) ise bu argümanı destekler şekilde; 1990'lardaki yeni yatırımların işgücü yoğunluk katsayılarının düşüğünü bulmuştur. Öte yandan, 1983-88 döneminde, gıda ve tekstil gibi ihracata dönük sanayilerde, sermaye/işgücü oranlarının 1.25'den 2.17'e; 1988-93 döneminde ise aynı oranın 2.19'dan 2.72'e yükseldiği bilinmektedir (Yentürk; 1997: 44). Böylelikle, Türkiye ekonomisi dışı açıldıkça iktisadi üretimin işgücü yoğunluğunda bir azalma olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

Bu dönemde saptanan bir başka eğilim, işgücü ve sermaye katsayılarının, reel ücretlerde bir azalma olduğu zaman eşanlı olarak düşmesidir. Bu durum, istihdamın mutevazi artışının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. İstihdamın sektörel dağılımı da benzer noktalara işaret etmektedir: 1980-97 döneminde, tekstil sektöründeki toplam istihdam artışı yüzde 34.5 iken, taşıt araçları sanayindeki istihdam artışı yüzde 27.7'dir. Ancak alt dönemler itibarıyla bakıldığında, görüntü değişmektedir: 1988-97 döneminde, tekstil sektöründe (ihracata dönük sektör) istihdam sadece yüzde 4.5 artarken, aynı dönemde taşıt araçları sektöründe (iç pazara dönük sektör) istihdam toplam

Nurcan Özkaplan*

**Türkiye'de,
1980'ler ve
1990'lardaki
yapısal uyum
politikalarının
da belirleyici
olduğu
dönüşümler,
ekonomiyi
global
ekonomiye ve
global
etkileşimlere
daha açık hale
getirmiştir.**

*Doç. Dr.,
Gazi Üniversitesi,
İktisat Bölümü

olarak yüzde 40.0 artmıştır (DİE; 1985; 1998). Dolayısıyla, imalat sanayi istihdamındaki performans açıklayıcı olarak, dış rekabet dışında kalan bazı faktörleri dikkate almak anlamlı olabilir. Bir başka araştırma (Kaymaz; 1998: 202-10), Türk imalat sanayinin 1985-92 döneminde 50. 000 yeni açık iş yarattığını göstermektedir. Özel sektör tarafından yaratılan "açık iş"lerin yeni açılan fabrikalarda yer aldığı; öte yandan kamu sektöründe istihdamın, devletin ekonomideki rolünü azaltmak hedefi ve özelleştirme politikaları nedeniyle, dramatik bir biçimde düştüğü bilinmektedir. Kaymaz, araştırmasında, teknolojik değişikliğin istihdam üzerindeki negatif dolaysız etkisini vurgulamaktadır ve teknolojik değişikliğin tekstil, deri vb. endüstrilerde daha düşük hızla seyrettiğini; taşıt araçları, kimya gibi iç piyasaya üretim yapan sektörlerde ise teknolojik gelişmenin daha hızlı olduğunu tespit etmektedir. Ayrıca teknolojik değişiklik bağlamında dinamik olarak tanımlanan sektörlerin dış rekabet güçlerinin az olduğunu belirtmektedir. Bu nedenlerle, ihracata dayalı sektörlerde teknolojik gelişme yakın gelecekte zayıf bir istihdam artışına yol açabilir denilebilir.

İmalat sanayi istihdamının yavaş artışı arkasındaki nedenlerin ikinci eksenini olarak yatırımların seyri ve sektörel dağılımında gösterdiği eğilimler gelmektedir. 1980'ler ve 1990'larda kamu yatırımlarının azalan bir seyir izlediği ve özel sektör yatırım oranlarının kamunununki-lerin üzerinde olduğu bilinmektedir; ancak toplam özel sektör yatırımları içinde konut ve ulaşım için ayrılan payın yüzde 50'nin üzerinde olduğu belirlenmektedir; yani özel sektör yatırımları imalat sanayinde değil, hizmet sektöründe yoğunlaşmaktadır. 15 yıl boyunca sabit kalan imalat sanayi yatırımlarının GSMH'ye oranı, bu sektörde istihdam artışının yavaş olmasının en önemli nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bir diğer neden ise, bu sektörde görülen verimlilik artışının yatırımlarda bir artışa dayalı olmaması şeklinde ifade edilebilir. Dolayısıyla, yatırıma bağlı olmayan, emek kullanımına bağlı büyümenin getirdiği istihdam artışı da, kısa dönemli/geçici olmaktadır.

Zayıf istihdam performansını açıklayan bazı yapısal faktörler şu şekilde sıralanmaktadır: i) Ücretler maliyet unsuru olarak değil talep unsuru olarak daha önemli gözükmemektedir; zira ücretler düştüğü zaman yatırımlar da azalmaktadır. ii) Türkiye'de ücretler, verimlilik gibi

iktisadi faktörler tarafından değil, yapısal ve kurumsal faktörler tarafından belirlenmektedir. iii) Büyüme kalıpları açısından, ihracata dönük sektörlerle, iç piyasaya dönük sektörler arasında önemli bir fark kaydedilmemektedir; kapasite kullanım oranlarına bağlı olan büyüme kalıpları ortak özellik olarak ortaya çıkmaktadır. 1983-88 döneminde, hem istihdam, hem de verimlilik artarken (kapasite kullanım oranlarındaki yükselmeye bağlı olarak), yatırımlarda kayda değer bir yükselme yoktur. 1988-93 döneminde ise, verimlilik artışına rağmen, hem istihdam hem de yatırımlar azalmaktadır. Bu dönemde, reel ücretlerin artması, istihdamın azalmasına yol açmış; ancak bu olgu yatırımlarda bir artışı gündeme getirmemiştir. Zayıf istihdam artışının nedeni, uygulanan iktisadi politikaların, yatırımları ve verimliliği olumsuz yönde etkilemesidir denilebilir. Yatırımların ticarete konu olan sektörlerde azalırken, ticarete konu olmayan sektörlerde önemli artışlar kaydettiği bilinmektedir. (Yentürk, 1997: 34-42). Dışa açılmayla birlikte, ticarete konu olmayan sektörlerin kârlılık oranlarını ve böylece göreceli fiyatlarını artırabildikleri saptanmaktadır (Boratav et al. , 1996). Ticarete konu olmayan sektörlerdeki yani hizmetler alanındaki istihdam artışı ise, enformel istihdam ilişkilerinin hakim olduğu ve işgücü piyasasındaki katmanlaşmanın (segregation) arttığı bir yapıya denk gelmektedir.

Türkiye'de Dolaysız Yabancı Sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkileri konusunda çok fazla bilgi yoktur. Ancak imalat sanayindeki yabancı sermaye yatırımlarının mali kriz içinde olan bazı küçük ve orta ölçekli firmalarda yoğunlaştığı ve bu eğilimin, esnek ve sendika karşıtı istihdam ilişkileri yoluyla, işgücü piyasasının katmanlaşmasını artırdığı bilinmektedir. Ayrıca, büyük ölçekli ve modern firmaların otomotiv ve lastik sektörlerinde, yabancı sermaye ortaklığı şeklinde üretimde bulunmaktadır. Bu firmalar sayesinde çokuluslu tekellerin 1990'larda, Batı Avrupa pazarlarına açılabilmesi için Türkiye'yi bir platform olarak kullandıklarından bahsedilebilir. Bu firmalar esnek üretim sistemlerini yoğun olarak kullanmaktadır; ve firmaların pozitif istihdam etkileri konusunda net bilgi yoktur. Son zamanlarda yapılan bir araştırmaya göre (Tonak, 1998), yabancı sermaye ile ortaklık yapan firmaların 1996 yılında ihracat ve teknolojiye payları, Türkiye

Zayıf istihdam artışının nedeni, uygulanan iktisadi politikaların, yatırımları ve verimliliği olumsuz yönde etkilemesidir

ye'deki 500 Büyük Firmanın ortalamalarının üzerinde iken, istihdamdaki payları ortalamasının altındadır. Bunun ötesinde, yabancı sermaye ortaklı firmaların kâr/ücret oranlarının, 1996 yılında 500 Büyük Firmanın kâr/ücret ortalamasından 4-6 kat daha fazla olduğu vurgulanmaktadır. Yabancı sermaye ortaklı firmaların yüksek kâr marjı ve düşük istihdam ekseninde faaliyetlerini yoğunlaştırdıklarından söz edilebilir.

Teknolojik Gelişme ve İstihdam

Yapısal uyum politikalarının istihdam üzerindeki etkisinin bir başka boyutu, teknolojik gelişme ile ilgilidir. Teknolojik değişiklik, üretimi yeniden şekillendirerek, standart olmayan işgücü istihdam etme, taşeronluk hizmetleri kullanma, kalite çemberlerini uygulama gibi değişik iş organizasyonlarına olanak sağlamaktadır. Ürün piyasalarındaki artan rekabet ve sermayenin artan mobilitesi yoluyla, işgücü piyasaları katmanlaşmaktadır. Türkiye'de, toplam imalat sanayi istihdamı içinde ücretli emeğin payı yüzde 75.2'dir (1998 yılı). Öte yandan, kendi hesabına çalışanlar+ücretsiz aile işçileri (kadınlar)+geçici işçilerin toplam imalat sanayi istihdamı içindeki payı ise yüzde 15.2'dir. Eğer, geçici işçiler, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri marjinal işçilerin temsilcileri olarak kabul edilirse, ve sadece özel imalat sanayine bakılırsa, marjinal işçilerin özel imalat sanayi istihdamındaki payının yüzde 50'den fazla olduğu görülebilir (Köse ve Yeldan; 1998). Özel imalat sanayinde enformel istihdam ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla tam-zamanlı istihdam edilen standart işgücü yerine, "atipik" denilen işgücünün istihdam edilmesi, artan oranlı katmanlaşmanın göstergesi olarak kabul edilebilir.

Türkiye'de yeni teknoloji uygulamaları ve esnek üretim organizasyonlarının, toplam işletmelerin yüzde 30-yüzde 40'ında ağırlık sahibi olduğu tahmin edilmektedir. Sektörel dağılıma göre farklılık gösteren yeni iş organizasyonları ve mikro-elektronik teknoloji kullanımının istihdam ve çalışma hayatı üzerindeki makro etkileri konusunda yeterli araştırma mevcut değildir.

Ancak Petrol, Kimya ve Lastik sanayi ile Metal sanayinde örgütlü sendikaların yaptığı üye profili araştırmalarının sonuçlarına göre (Birleşik Metal-İş, 1999), örneğin Metal sanayinde işyerlerinin yüzde 60'ından fazlasında

bilgisayar destekli makineler '90'lı yılların başından beri kullanılmaktadır. Bu tip işyerlerinde, nitelikli işgücü ihtiyacının yükseldiği ve işverenlerin profesyonel-hizmet içi eğitim programları ile, nitelikli işgücü talebini karşıladıkları belirlenmektedir. Yeni teknoloji ile tanışan işyerlerinde gözlenen bir başka gelişme, kadın işgücüne olan talep artışı şeklinde ifade edilmektedir. Makine donanımında gerçekleşen değişiklikler yoluyla, Metal İşkolunda kadın istihdamının yüzde 15 gibi bir orana ulaştığı kaydedilmektedir. Dolayısıyla, "atipik" işgücü istihdamına kadın işgücünün de dahil olduğu, Metal işkolu verilerinden ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de yapısal uyum politikalarının istihdam ve ücret farklılıkları üzerinde yarattığı etkilerin, makro ve mikro analizi konusunda oldukça kısıtlı veri ve araştırma sonuçlarına sahip olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Özellikle kazanç eşitsizlikleri üzerine ya da ücret farklılıklarının nasıl bir eğilim içinde olduğunu irdelenecek araçlardan yoksun olduğu vurgulanmalıdır. Genel olarak ücret, istihdam, işsizlik vb. işgücü piyasasına ait verilerin yetersiz ve güvenilir olmamasının ötesinde, popüler bir alan olmaması nedeniyle yapılan araştırma/analiz mevcudiyetinin de doyurucu olmadığı gibi bir yaklaşım sergilenebilir. Bununla birlikte, bu yazıdaki sınırlı değerlendirmeler sonucunda, yapısal uyum politikalarının, istihdam performansı ve işgücü piyasasında katmanlaşmanın billurlaşması üzerinde olumsuz makro etkilerinden söz etmek mümkündür. Ancak, mikro bazlı analizlerle bu genellemenin zenginleştirilmesi ve eksikliklerinden kurtulması beklenebilir.

Kaynakça

- Birleşik Metal-İş(1999) Üye Profili Araştırması, Temmuz, İstanbul
 DIE(1985) Temel Ekonomik Göstergeler, Ankara
 DIE(1998) Temel Ekonomik Göstergeler, Ankara
 Kaymaz, E. (1998) "Technological Change and Employment in Turkish Manufacturing Industries", T. Bulutay(ed), Technology and Employment içinde, DIE, Ankara.
 Köse, A. M. ve Yeldan, E. (1998) "Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri, 1970-97", Toplum ve Bilim, Yaz, s. 77
 Maraşoğlu, H. ve Tıktık, A. (1991) "Türkiye Ekonomisinde Sektörel Gelişmeler:Üretim, Sermaye Birikimi ve İstihdam, 1968-88, DPT, Ankara.
 Şenses, F. (1996) Structural Adjustment Policies and Employment in Turkey, METU Economic Research Center Working Paper, n. 96/01.
 Tonak, E. A. (1998) Çok Trafılı Yatırım Anlaşmasının Bağlamı:"Küreselleşme" ve Yabancı Sermaye", Toplum ve Bilim, Yaz, s. 77.
 Yentürk, N. (1997) Türk İmalat Sanayinde Ücretler, İstihdam ve Birikim, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

Yabancı sermaye ortaklı firmaların yüksek kâr marjı ve düşük istihdam ekseninde faaliyetlerini yoğunlaştırdıklarından söz edilebilir.

Stabilizasyon ve Yapısal Uyum Programları

Günümüzde bir çok uygulamacı ya da teorik iktisatçının da ayırımına vardığı pratik gerçeklik, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasının (WB) stabilizasyon ve yapısal uyum programlarının eş zamanlı uygulamaya konması ve içerik olarak da büyük ölçüde örtüşmeleridir. Her iki kuruluş da bu programlarla üye ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını azaltmayı ve ülkeleri istikrarlı büyüme yoluna sokmayı hedeflemektedirler. Bu yazının ilk amacı, IMF ve WB gibi iki uluslararası kuruluşun, gelişmekte olan üye ülkelere yardım etmek üzere sağlamakla yükümlü oldukları finansal kaynakların tanımının nasıl değiştiğini ve zaman içinde değişik ihtiyaçlara yönelik kaynak tahsisinin programların temel farklılıklarını nasıl ortadan kaldırdığını araştırmaktır. İkinci amaç ise IMF ve WB programlarının ülke performansları üzerindeki etkilerini irdeleyen bazı çalışmaların sonuçlarına kısaca göz atmaktır.

Programların Benzerliği

Akla gelen ilk soru, IMF ve WB gibi iki ayrı misyon yüklenmiş olan kardeş kuruluşların nasıl tek bir amaç etrafında farklı ekonomik modellerden yola çıkarak üye ülkelere mali yardım sağladıklarıdır. Bu soruyu cevaplamak ilk aşamada çok da güç olmamalıdır.

1. IMF'nin kuruluş amaçlarından en önemlisi olan sabit döviz kuru politikalarının terk edilmesiyle sanayileşmiş ülkelerin IMF ile olan ilişkileri giderek minimal düzeyde seyretmeye başlamış, buna karşın ödemeler dengesi sorunlarıyla giderek daha sık karşılaşmaya başlayan gelişmekte olan ülkeler IMF gündeminde ilk sıra-

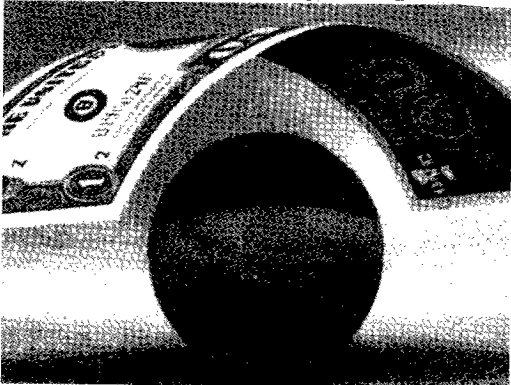
ya oturmuştur.

2. Bu amaçla IMF 1952 yılında standart bir prosedüre soktuğu Stand By Anlaşmalarını (SBA) birçok ülkede uygulamaya koymuştur. Daha sonra, 1970'lerin ilk yarısında yaygınlaşan ekonomik krize cevaben daha çok orta vadeli mali yardım (Extended Fund Facility-EFF) ve nihayet 1980'lerin ikinci yarısından itibaren düşük gelir grubu ülkelere yönelik uzun vadeli destek (Structural Adjustment Facility-SAF) sağlamaya başlamıştır. Kısaca IMF kısa vadede ödemeler dengesi açıklarını ortadan kaldırmaya yönelik makroekonomik tedbirler içeren istikrar programlarına ek olarak bu tedbirlerin başarılı olma olasılığını arttırmayı hedefleyen orta ve uzun vadeli mali programları da dizayn etmeye başlamıştır.
3. Bu dönem geçmişte daha çok kırsal kesim ve tarım sektörü bazında kalkınma projeleri üzerinde yoğunlaşan WB'nin de yapısal uyum sürecindeki ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını kapatmak üzere yapısal uyum programları (Structural Adjustment Loans-SAL) uygulamaya başlamasıyla aynı zamana rastlamaktadır. İleriki aşamalarda IMF ve WB, Politika Çerçevesi Metni (Policy Framework Paper) olarak adlandırılan ve program adayı olan ülke hükümetlerinin istikrar ve/veya yapısal uyum reformları çerçevesindeki önceliklerinin ele alındığı belgenin hazırlanmasında tam bir kooperasyon içinde çalışmaya başlamışlardır.

Bu dönemde her iki kurumun da gelişmekte olan ülkelere yapısal uyum kredisi sağlamaya başlamalarının nedeni yalnızca varolan kaynakların yetersizliği değildir. Eğer yalnızca her iki kurumun kullanılabilir kaynaklarının artışı gerekli idiyse, o zaman IMF'nin kısa vadeli ödemeler dengesi kaynaklı sorunları çözmek üzere istikrar programları, WB'nin de daha uzun vadeli yapısal uyum programları dizayn etmesi daha mantıklı görünebilirdi. Fakat her iki kuruluş da üye ülkelere sundukları programların uzun dönemde büyüme oryantasyonlu oldu-

**Bilge Gürsu
Nomer**

**IMF
1952 yılında
standart bir
prosedüre
soktuğu
Stand By
Anlaşmalarını
birçok ülkede
uygulamaya
koymuştur.**

*Araştırma Görevlisi
Marmara Üniversitesi*

ğunu iddia etmektedirler; hatta IMF ekonomistleri IMF'nin Mali Programlama (Financial Programming) ve WB'nin Minimum Standart Modellerini (Minimum Standart Model) bir araya getirmek üzere çalışmalar yapmışlardır.

Bu gelişmelerin ekonomik gerekçesinin ilk olarak kısa vadeli istikrar programlarının artık her ülkede, ve özellikle Sahra Afrikasında başarılı sonuçlar vermediği ve makroekonomik tedbirlerin mikroekonomik ve yapısal değişme amaçlı reformlarla güçlendirilmesi zorunluluğu olduğu açıktır. Bu da kısa vadeli istikrar tedbirlerinin üretim ve istihdam üzerindeki negatif etkisinin açıkça kabul edildiği anlamına gelmektedir.

Bunun yanı sıra özellikle borç krizinin aşılması sırasında IMF'nin uğradığı eleştiriler arasında, bu organizasyonun üye ülkelere program kredisi verirken seçici davranmadığı ve bu yüzden de programların etkinliğinin azaldığı dikkat çekicidir. Bu da artık alacaklı ülkelerde politika formülasyonu ve performans kriterlerinin belirlenmesi sürecinde, söz konusu borçlu ülkelerle aynı masaya oturmak istediklerinin işaretidir.

Durum böyleyken WB'nin yapısal uyum kredisi vermeye başlaması hem her iki kuruluş hem de borçlu ve alacaklı ülkeler açısından çok yararlı olmuştur. WB'den yapısal veya sektörel uyum kredisi almak isteyen ülkeler, öncelikle IMF'nin makroekonomik istikrar paketini uygulamak zorundadırlar. Bu bir yandan çifte koşullandırma anlamına gelmekte, bir yandan da ülkelerin kredibilitesini pozitif yönde etkilemektedir. Her iki kuruluşunda argümanı yapısal reform gerçekleştirmek isteyen ülkelerin önce makroekonomik istikrar sağlaması ya da bugün büyümeyle yarin büyüme arasında tercih yapmalarıdır.

Öte yandan gelişmeciler lobi dış borç yükü altında ezilen düşük gelir grubuna dahil ülkelerde gelir dağılımının giderek bozulduğu ve bu ülkelerde IMF'nin istikrar tedbirlerinin yanı sıra WB'nin özellikle bu ülkelerin bellemişini oluşturan tarım sektörü reformlarını desteklemesi, dış borç yükünün azaltılması veya tamamen silinmesi yönünde baskı yapmaktadırlar. Bunun sonucunda IMF ve WB, borç yükü en fazla olan ülkeler ve alacaklılar arasında arabuluculuk görevi üstlenerek dış borçların silinmesi yada azaltılması için çalışmalarını başlatmışlardır.

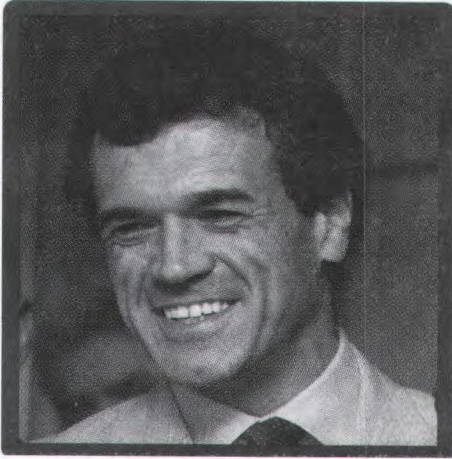
Programların Etkinliği

Bütün bu faktörlerin yanı sıra, IMF ve WB programlarının etkinliğini sorgulayan çalışmalarını incelediğimizde sonuç bu uygulamaların ülkelerin makroekonomik performansı üzerinde iyileştirici bir etki bırakmadığı yönündedir. Bununla birlikte ülkeler, IMF ve WB programlarını uygulamaya koyarak her iki kurumun sahip olduğu katalizör etkisinden (catalytic effect) yararlanmaktadırlar. Kısaca, programlar IMF ve WB'in onayı alındıktan sonra söz konusu ülkelerin uluslararası finans merkezlerinde kredibilitesini yükseltmekte ve ödemeler dengesi krizine yol açan sıkışıklık, dış finansman akışıyla çözülmeye başlamaktadır.

İstikrar programlarının makroekonomik performans üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi çalışmaları 1970'li yılların başında başlamıştır. O dönemde istikrar programları üzerindeki tartışmalar uygulamaların üretim ve istihdamın gerilmesine yol açtığı ve IMF reçetesinin enflasyonu gerçekçi biçimde düşürecek tedbirlerden yoksun olduğu yönündeydi. Bu yüzden ilk çalışmalar bu eleştirilere cevap verme eğilimindedir. Bu çalışmalarda karşılaşılan metodolojik sorunlardan biri programların etkisini hatasız ölçmektir. Bu ise ancak program uygulanmasaydı ülkelerin performanslarının ne olacağını (counterfactual) tahmin etmekle mümkündür. Hatta programların etkinliğini ölçmek üzere kullanılan yaklaşımlarda göreceli üstünlük, program olmasaydı ne olurdu durumunu en iyi tahmin edebilmektir. Bu da ancak bir kontrol grubu kullanılmasıyla mümkündür.

Bu konunun detaylarına fazla girmeden stabilizasyon ve yapısal uyum programlarının makroekonomik etkilerini ölçmek üzere yapılan bazı ekonometrik çalışmaların sonuçla-

Borç krizinin aşılması sırasında IMF'nin uğradığı eleştiriler arasında, bu organizasyonun üye ülkelere program kredisi verirken seçici davranmadığı ve bu yüzden de programların etkinliğinin azaldığı dikkat çekicidir.

rına ve bunların politik yansımalarına değinmek daha yararlı olacaktır. Bu noktada belirtilmesi gereken IMF programlarının daha çok kısa dönemli, WB programlarının ise uzun dönemli etkilerinin araştırılıyor olmasıdır. Aslında, açık bir tanımlama kullanılsa bile WB (1992), tahminlerin her iki kuruluşun uyguladığı programların birleşik etkisi olduğunu iddia etmektedir.

Stabilizasyon ve yapısal uyum programlarının verimliliğini araştırarak çalışmalara göz atıldığında bunlara dayanarak sistematik bir karşılaştırma yapma olanağının olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni araştırmacıların değişik yaklaşımlar, değişik bölge ve ülkeler ve değişik zaman dilimleri kullanmalarıdır. Bu nedenle burada önemli sayılan bu araştırmaların yalnızca iki tanesinden söz edeceğiz.

1979-86 yılları arasında IMF ile SBA ve/veya EFF anlaşmaları yapmış bulunan 74 ülkeden oluşan bir panel data seti ile yaptığı bağımsız bir çalışmada Conway (1994), cari açık/GSMH oranının ülkelerin program katılımı bir yıl arttığında 1.4 puan iyileştirdiğini, enflasyon ve büyüme hızlarının ise istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte artan katılım oranıyla negatif ilişkide olduğunu belirtmektedir. Bir çok gelişmekte olan ülke için hayati önem taşıyan yatırım/GSMH oranı ise 0.9 puan azalma göstermektedir.

Elbadawi (1992) ise 1970-89 yılları arasında WB ile SAL anlaşması yapan 41 ülke için yaptığı çalışmada Aşağı Sahra Afrikasında yatırım/GSMH oranının beş yıllık sürelerde 8. 4 puan ve düşük gelir grubuna dahil ülkelerin genelinde 5. 3 puan gerilediğini göstermektedir. Büyüme oranlarında ise yapısal uyum programlarının Aşağı Sahra Afrikasında kay-

da değer bir etkisi bulunmamış, alt gelir grubundaki ülkelerde ise 1 puanlık bir artışa neden olmuştur.

Bu iki çalışmanın bulgularını çok genel olarak özetlememiz gerekirse hem kısa hem de uzun dönemde IMF ve WB stabilizasyon ve yapısal uyum programlarının büyüme üzerinde bölgesel olarak değişmekle birlikte belirsiz yada negatif, yatırım/GSMH oranı üzerinde ise yine negatif bir etkisi olduğu söylenebilir. Bu durumda istikrar ve yapısal uyumun kesintili süreçler olacağını ve ülkelerin bu süreçte başladıkları yere dönmeksizin sağlıklı bir büyüme ve gelişme stratejisi belirlemelerinin çok güç olduğunu ifade edebiliriz. Özellikle gelecekte potansiyel üretim alanlarının geliştirilmesi, üretim ve gelir seviyesinin artırılması kamu ve özel sektör yatırımlarının birbirleriyle uyumlu bir şekilde artırılmasından geçmektedir.

IMF ve WB kurumlarının sürekli sözünü ettikleri "makroekonomik istikrar yapısal uyum sürecinin önkoşuludur.. önermesinin orta gelir seviyesindeki ülkeler için geçerli olma olasılığı daha yüksektir. Ama Aşağı Sahra Afrikasına ya da düşük gelir grubu ülkelerin geneline baktığımızda, bunların başarı ortalamasının çok altında olduğu gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak IMF ve WB eş zamanlı stabilizasyon ve yapısal uyum programlarının bu ülkelerde başarıyla uygulanması, öncelikle yoksulluğun önlenmesi ve programların faydalarının daha eşit bir şekilde dağıtılmasıyla mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Conway, P. (1994). IMF Lending Programs, Participation and Impact. *Journal of Development Economics*, 45, 365-391.
- Elbadawi, I. (1992). World Bank Adjustment Lending and Economic Performance in SubSaharan Africa in the 1980s, A Comparison of Early Adjusters, Late Adjusters and Nonadjusters. Policy Research Working Papers 1001, World Bank, Country Economics Department, Washington D. C.
- World Bank, (1992). Report on Adjustment Lending 3, Adjustment Lending and Mobilization of Private and Public Resources for Growth. Policy Research Series 22, World Bank, Washington D. C.

Hem kısa
hem de
uzun dönemde
IMF ve WB
stabilizasyon
ve yapısal
uyum
programlarının
büyüme
üzerinde
bölgesel olarak
değişmekle
birlikte belirsiz
yada negatif,
yatırım/GSMH
oranı üzerinde
ise yine negatif
bir etkisi
olduğu
söylenebilir.

DEVLET ve KAPİTALİZM 3

Toplam Kalite Yönetiminin Özel Sektör ve Kamu Kesimi İçin Ortak Model Oluşturabilme Potansiyeli

Giriş

Toplam Kalite Yönetimi (TKY), günümüzde gerek mal ve hizmet üreten işletmelerde, gerekse kamu yönetiminin çeşitli alanlarında varolan sorunların tümünü çözebilecek bir model olarak önerilmektedir. TKY'yi oluşturan ilkeler neredeyse uluslararası bir kabul düzeyine ulaşmış ve pek çok işletme ile kamu kurum ve kuruluşu TKY'yi nasıl uygulayabileceklerine ilişkin bir arayışa girmişlerdir. Modelin; yenilik, modernlik, özgürleştiricilik, katılımcılık vb. pozitif çağrışımlar yapan kavramlarla sunulması, eleştirel bir tartışma yapmayı oldukça güçleştirmektedir. Ancak TKY, sunulanların ve çağrıştırdıklarının ötesinde anlamlar içermekte ve bir işletme içinde, kimi zaman doğrudan, kimi zaman gizli olarak değerleri, kültürü ve düşünce sistemini değiştirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle kavramın tartışılmadan, derinliğine irdelenmeden sunulduğu gibi kabul edilmesi ve mal ve hizmet üreten işletmelerden, eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlara nasıl uygulanabileceğinin yollarının aranması, varolan sorunlar için "sana" çözüm arayışları ile zaman ve enerji kaybindan öteye gitmeyecektir. Bu nedenle, TKY'nin, özel sektör ve kamu kesimi için ortak bir model oluşturabilme potansiyelinin değerlendirileceği bu çalışmada öncelikle TKY'nin özel sektörde mal ve hizmet üreten işletmeler açısından ne anlam ifade ettiği üzerinde durulacaktır. Daha sonra da üretimini özel kesimden çok farklı motivasyonlarla gerçekleştiren kamu kesiminde nasıl bir değişikliğin oluşturulması için önerildiği incelenecek ve modelin kamu kesiminin sorunlarının çözümü için bir model oluşturup-oluşturamayacağı değerlendirilecektir.

Kalite Kavramının ve Toplam Kalite Yönetiminin Mal ve Hizmet Üreten İşletmeler İçin Anlamı

Günümüzde üretim işletmelerinin teknik ve sosyal organizasyonlarında önemli de-ğiş-

şiklikler yaşanmaktadır. Bu değişiklikler; fabrika organizasyonunda, çalışanlar arasında, işçi-işveren ilişkilerinde ve işletmelerle tedarikçiler arasındaki ilişkilerde yeni düzenlemeler anlamını taşımaktadır. Fabrika içinde teknik organizasyondaki değişiklikler; her üretim aşamasının (departmanın) bir kâr/maliyet merkezi olarak değerlendirilmesi, esnek üretim biçimleri ve tam zamanında üretim (JIT) uygulamaları şeklinde ortaya çıkarken, sosyal organizasyondaki değişiklikler; TKY'nin yaygınlaştırılması ve esnek üretim biçimlerinin hayata geçirilmesi ile şekillenmektedir.

Her yeni sosyal organizasyon yeni bir üretim tekniğinin hayata geçirilmesi, her yeni üretim tekniğinin hayata geçirilmesi ise ekonomik yapıdaki tıkanıklıkların giderilmesi girişimlerinin bir sonucudur. Dolayısı ile TKY'yi; yalın üretimden, esnek üretim biçiminden, JIT'ten; yalın üretimi, esnek üretim biçimini ve JIT'i de kapitalizmin kârlılık krizinden, krizi aşmak için uygulamaya konulan yeni-liberal ekonomik politikalardan ve bu politikalara dayanak oluşturan yeni sağ ideolojiden soyutlayarak ele almak mümkün değildir.

Ekonomik Yapı-Üretim Sistemleri-Sosyal Organizasyonlar Bağlantısı 1930'lu yıllarda kapitalist ekonominin yaşadığı kriz Fordist üretim biçimini gündeme getirmiştir. Temel karakteristiklerini; standart malların çok fazla sayıda üretildiği kitlesel üretim, bu üretimi gerçekleştirebilmek için büyük ölçekli fabrika düzenlemeleri, çok sayıdaki, karmaşık tüm işlemlerin gerçekleştirilebilmesi için dikey entegrasyon, hareketli bant sistemi, tek amaçlı makineler ve niteliksiz eğitimsiz işgücü kullanımının oluşturduğu Fordist üretim biçiminin hayata geçirilmesi için gerekli sosyal organizasyon Taylor'un Bilimsel Yönetim ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede işler tek tek belirlenmiş, basitleştirilmiş, en küçük ayrıntısına kadar planlanmıştır. Yönetim, tasarlama, denetim ve uygulama işlemleri ayrıştırılmış, zihinsel çalışma üre-

Ayşe Gül Yılmaz*

Her yeni sosyal organizasyon yeni bir üretim tekniğinin hayata geçirilmesi, her yeni üretim tekniğinin hayata geçirilmesi ise ekonomik yapıdaki tıkanıklıkların giderilmesi girişimlerinin bir sonucudur.

* Yard. Doç. Dr., Mersin Üniv., İİBF

tim sürecinden koparılmış, en ince detaylarına göre tanımlanmış ve planlanmış işlerin ortaya çıkardığı aşırı uzmanlaşma, emeğin üretim sürecine yabancılaşmasını arttırmıştır. Çalışanların sadece uzmanlaştıkları (çok da beceri gerektirmeyen) işler hakkında bilgi sahibi olmaları, farklı görevlerin koordinasyonu ve kontrolü için yoğun bir dikey hiyerarşi gerektirmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren kapitalist ekonominin yaşadığı; ekonomik büyümenin yavaşlaması, Fordizmin karşı karşıya kaldığı sorunlara bağlı olarak giderek daha çok sayıda işçinin işinden olması, toplam talepteki daralma, özel sektörde verimliliğin ve kârlılığın düşmesi, enflasyon rakamlarının yükselmesi gibi sorunlar, yeni bir krizin işaretlerini oluşturmaktaydı. Yaşanmakta olan bu yapısal sorunların işletmeler düzeyine yansımaları; rekabet artışı, ürün piyasalarının hızlı değişimi, bozulan gelir dağılımına bağlı olarak talep farklılaşmalarının ortaya çıkması şeklindedir.

Kapitalizmin yapısal sorunlarına çözüm olarak yeni-liberal ekonomik model geliştirilmiştir. Bu ekonomik modelin esaslarını, ekonomilerin tamamıyla piyasa işlerliğine bırakılması, para ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, devletin ekonomideki rolünün azaltılması ve sosyal devletin kazanımlarının kısıtlanması oluşturmaktadır. Yeni-liberal ekonomik politikanın gerçekleştirilmesi için öngörülen üretim modeli Post-Fordist olarak da isimlendirilmekte ve esnek üretim biçimi, JIT, yalın üretim bütünselliğinden oluşmaktadır. Post-fordist, esnek üretim sisteminin, üretim sürecinin tüm bileşenleri (işçiler, işverenler, satıcılar ve tedarikçiler) arasındaki ilişkilerin, teknik ve sosyal sorumlulukların düzen-

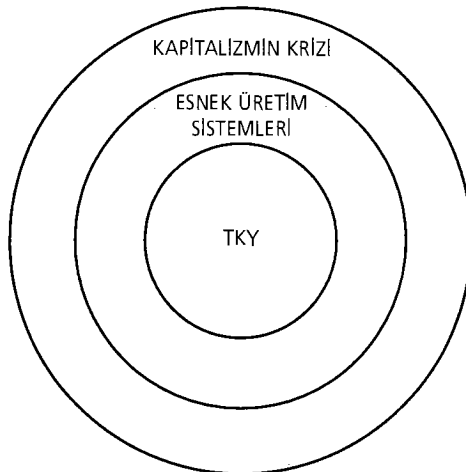
lenmesi için kullanılan yönetim modeli ise TKY'dir. Kapitalizmin kâr krizi, esnek üretim sistemleri ve TKY arasındaki birbirini kapsayan organik ilişki Şekil 1'de gösterilmiştir.

Kapitalizmin Krizi Esnek Üretim

Üretim Sistemlerindeki Değişikliklere Bağlı Olarak Kalitenin Algılanması ve Uygulanması Kapitalist ekonominin yaşadığı krizlere bağlı olarak çeşitli dönemlerde uyguladığı farklı üretim biçimleri ve farklı yönetim biçimlerine bağlı olarak işletmelerin kaliteyi algılayışlarında, kaliteyi sağlamak için gerçekleştirdikleri işlemlerde ve kullandıkları yöntemlerde değişimler gözlenmektedir. 1930'lu yıllardan 1970'lere kadar uygulanan Fordist üretimde; kalite üzerindeki çalışmalar, maliyet, fiyat, miktar, teslim tarihi ve kârın bütünleşmiş kontrolü ile sınırlı olan, muayeneye dayalı kalite kontrolünden ve istatistikî kalite kontrolünden oluşmuştur. Fordist üretimin, büyük ölçekli fabrikalarda ürünlerin kitlesel üretimi, işin en küçük detaylarına kadar planlanması, eğitimsiz-niteliksiz işgücü kullanımı özelliklerine bağlı olarak, piyasa taleplerini karşılayacak en fazla miktarda ürünün, istenilen zamanda ve en düşük maliyetle sunulması amacına bağlı olarak kalite, mal veya hizmetlerin özelliklerinin hesaplanması, ölçülmesi ve bunların uygunluğunun belirlenmesi faaliyetlerini kapsamış ve üretim süreci aşırı uzmanlaşmış, niteliksiz işçilerle gerçekleştirildiğinden kalitenin kontrolü ürünler ve üretim süreci hakkında bilgiye sahip uzmanlarca yürütülmüştür. Üretim ve kontrol, bağımsız faaliyetler olarak sürdürülmüştür. Ürün miktarının çok fazla sayıda

**Kapitalizmin
yapısal
sorunlarına
çözüm olarak
yeni-liberal
ekonomik
model
geliştirilmiştir**

Şekil 1. Ekonomik Yapı-Üretim Biçimi-Sosyal Organizasyon İlişkisi

olması, önemli bir ek maliyet unsuru olması-na karşın kalite kontrol maliyetlerini kabul edilebilir düzeyde kılmaktadır.

1980'li yıllarda, üretim sisteminde ve çalışma ilişkilerde yaşanan değişime paralel olarak, kalite kavramının içeriğinde ve kaliteye ulaşma araçlarında değişim görülmektedir. Bu dönemden sonra kalite yönetiminde, kalite kontrolünün geliştirilmiş şekli olarak düşünülebilecek kalite güvencesi ve TKY belirleyici olmaya başlamıştır.

Post-Fordizm ve Esnek Üretim Biçimleri ile büyük miktarda üretim faaliyetlerinin yerine, farklılaşan talep koşullarına uyum sağlayabilecek değişim özelliğine sahip üretimi hedeflenmiştir. Standart mallar piyasasının doymasına ve gelir dağılımının giderek bozulmasına bağlı olarak standart mallar yerine farklılaştırılmış mallar üretimi kaçınılmaz olmuştur. Farklılaştırılmış malların üretimi gereksinimi üretim sisteminin ve emeğin esnek örgütlenmesini ve JIT'i gerektirmiştir. Farklılaştırılmış mallar için gereken çok sayıda, değişik zamanlarda, görece olarak küçük miktarlardaki girdilere gereksinim duyulmuş ve bu girdilerin işletmenin değişik departmanlarından sağlanması teknik olarak güçleşmiş ve ekonomik olmaktan çıkmıştır. Bu durumda girdi gereksinimi, işletme büyüklüğünün önemini ortadan kaldırdığı tartışmaları ile bağlantılı olarak giderek yaygınlaşan küçük ve orta ölçekli işletmelerden sağlanmaya başlanmıştır. Bu değişime bağlı olarak kalite kavramının anlamının ve işletmeler tarafından uygulanışının değişmesi kaçınılmazdır;

- Ürün çeşitliliği, çok sayıda malzeme ve parçanın kullanımının gerekliliği her bir parçanın kontrolünü, muayenesini ve hatalı girdinin ayıklanmasını olanaksızlaştırmıştır.
- Esneklik ve JIT temelinde gerçekleştirilen üretim sistemi; stoksuz çalışmayı hedeflemektedir. Bu nedenle de sistemin, üretimin devamlılığını sağlayacak standartlara uymayan parçaların sürece girmesine toleransı çok düşüktür. Üretimin "çekme" sistemi ile dizaynı, gereksinim duyulan girdinin, gereksinim duyulduğu anda, bir önceki üretim aşamasından veya tedarikçiden teminini gerektirmektedir. Akışın ve üretimin devamlılığının sağlanması,

gereksinim duyulan parçanın, üretim akışı içinde belirlenmiş standartlara, tüm detayları ile tanımlanmış spesifikasyonlara uygunluğunu kaçınılmaz kılmaktadır. Kalite, bu akışı sağlayacak teknik bir zorunluluk olarak ortaya çıkmakta ve içeriği de teknik standartlara ve spesifikasyonlara uygunluktan ibaret olmaktadır.

- Ürün miktarı ve cinsindeki değişimi karşılayabilmek için dizayn değişikliklerindeki "hız artışı" muayeneye dayalı kalite kontrolünü olanaksızlaştırmış ve bu işlemin sürecin içine dahil edilmesini ve süreci gerçekleştirenler tarafından yapılmasını rasyonalize etmiştir. Artık, çalışanlar kendi işlerinden sorumludur ve her bir işçi kendi nezaretçisidir. Üretim süreci içinde tüm aşamaların çalışanlar tarafından kontrolü, bir sonraki aşamanın gereksinimlerini karşılamak üzere üretim yapılması hedefi ile gerçekleştirilmek istenmektedir. Bu her bir üretim aşamasının kâr/maliyet merkezi olarak tanımlanması ve üretimin her bir aşaması için bir sonraki aşamanın "müşteri" olarak kabul edilmesi anlayışları ile şekillenmektedir. Üretimin her bir aşaması ve her aşamadaki her bir işçi, "müşterisinin" gereksinimini karşılayabilmek için hatasız üretimden kendini sorumlu hissedecektir. Müşteri gereksinimlerini karşılama ve bunu da "kaliteli üretim" ile gerçekleştirme ifadeleri, kalite kontrolünü, tasarımdan satış sonrası hizmetlere kadar tüm aşamaların içine yerleştirmekte ve her bir çalışanı da kalite kontrol uzmanı, nezaretçiye dönüştürmektedir.

- Ana üreticinin çok sayıda tedarikçi ile yakın ilişkisinin kaçınılmazlığı; satın alınan parça ve malzemelerin üretim sürecine uygunluğunun sağlanması için ortak ve birlikte çalışmanın geliştirilmesini, bu uyumlu çalışma için de ortak bir hedefin yaratılmasını gerektirmiştir. Bu ortak hedef kalite olarak ifade edilmektedir.

İşletmelerin kalite hedeflerinin istatistiksel Kalite Kontrolünden TKY'ye kadarki değişim süreci ekonomik yaşamdaki değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan farklı üretim biçimlerinin gereklerine uygun olarak şekillenmektedir. Ortak payda işletmelerin verimlili-

**Post-Fordizm
ve Esnek
Üretim
Biçimleri ile
büyük miktarda
üretim
faaliyetlerinin
yerine,
farklılaşan
talep
koşullarına
uyum
sağlayabilecek
değişim
özellğine
sahip
üretimi
hedeflenmiştir.**

ğini, piyasa paylarını ve kârlarını artırmak için kullanılmalarıdır. "Aradaki fark yeni moda kalite kontrolünün kısa vadeli kârı amaçlamamasıdır. Asıl amacı önce kalitedir. Kalite güvenliğini sağlayan kalite kontrol, müşteri güvenini kazanabilir; bu da sonuçta uzun vadeli kâra götürür".

Belirtilen bu çerçeve içinde, mal veya hizmet üreten işletmelerde kalite arayışının yeni bir yönelim olmadığını söylemek mümkündür. "Kalite ve kaliteye yapılan yatırımlar her koşul altında daha iyi bir mali sonucun elde edilmesini sağlayan tek yatırım türü" olduğu için, sürekli olarak işletmelerin gündeminde olmuş ve her zaman kaliteyi geliştirmek için arayışlara girilmişştir. Değişen, kaliteye yüklenen anlam, kalitenin algılanışı ve kullanılan tekniklerdir. Günümüzde, işletmelerin birinci hedeflerinin, müşteri odaklılık temelinde kaliteli üretim olduğunun belirtilmesi ve TKY'nin bu hedefi sağlayacak yönetim modeli olarak sunulması, yukarıda belirtilen anlam değişikliği oluşturma ve algı değişikliği yaratma istemi içinde değerlendirilmelidir. TKY ile işletmenin teknik organizasyonunda, endüstri ilişkilerinde ve işletme dışındaki ilgili kesimlerle ilişkilere radikal değişikliklerin oluşturulması amaçlanmaktadır. TKY'nin teknik organizasyonda ve sosyal ilişkilerde yolaçabileceği dönüşümler, TKY'yi oluşturan temel ilkelerin eleştirel bir perspektifle incelenmesi ile daha da netleşecektir.

TKY ve TKY'yi Oluşturan Temel İlkeler

Japon TKY sisteminde, müşteri tatmininin hedeflendiği, bu hedefi gerçekleştirmek için; kalite, verimlilik, sürekli iyileştirmeyi temel strateji olarak benimsendiği belirtilmektedir. Sistemin unsurları ise müşteri odaklılığı, yönetim sistemi, toplam katılımcılık, sistematik süreç analizi ve iyileştirme ile istatistiksel kalite kontrolü oluşturduğu ifade edilmektedir. Ishakawa'ya göre, toplam kalite kontrol, yönetim kontrolünün kendisidir. Bir başka tanımlama ile TKY, doğru üretimi, ilk defasında yapmayı ve bunu her defasında tekrarlamayı hedeflemekte, örgütün bir bütün olarak etkinliğini sağlamayı, esnekliğe ulaşmasını ve rakabet gücünü artırmasını hedeflemektedir. TKY, bir kuruluştaki üretilen mal veya hizmetlerin, işletme süreçlerinin ve personelin sürekli iyileştirilmesi ve geliştiril-

mesi yolu ile en düşük toplam maliyet düzeyinde, önceden belirlenmiş olan müşteri ihtiyaç ve beklentilerinin, tüm çalışanların kendilerinden beklenen yükümlülükleri yerine getirmeleri ile tahmin edilerek işletme performansının iyileştirme stratejisi olarak da tanımlanmaktadır.

Değişik tanımlamalarla TKY'nin farklı yönleri belirtilmektedir. Tüm bu tanımlamalardan TKY'ye ilişkin ortak yönelimler ve TKY'ye dayanak oluşturan ana kavramlar ve bunlar üzerine yapılabilecek değerlendirmeler şu şekilde belirtilebilir;

Müşteri Odaklılık: TKY'de müşterinin ne istediği ve kaliteyi nasıl tanımladığını anlamak için müşteri ile yakın iletişimin gerekli olduğu belirtilmektedir. Müşteri, işletme dışından olabileceği gibi, üretim hattından bir sonraki proses de olabilir.

TKY'de, müşteri gereksinimlerini karşılamak için de kalitenin esas alınmasının, sistemin bütünselliği içinde yer alan JIT'in uygulanabilmesi için bir teknik zorunluluk olduğu önceki bölümlerde belirtilmişti. Ancak bu ilkenin, yeni çalışma ilişkilerinin oluşturulmasında da önemli bir rolü vardır. Kalitenin süreç içinde yer alan tüm katılımcılarla sağlanacak ortak bir hedef olarak kabul edilmesi ile çalışanların; isteklerini, beyinlerini, yüreklerini ve çıkarlarını kurumun gelişmesi için biraraya getirmeleri, yaşama zamanları giderek artan bir düzeyde üretim zamanlarına dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Çalışanlara, kalite için yürütülen faaliyetlerin, üretimin bir parçası olduğu düşüncesinin yaratılması ile bir aidiyet duygusunun oluşturulması amaçlanmaktadır. Aidiyet duygusu ile çalışanların, oto-kontrol, oto-denetim, oto-gözlem faaliyetlerinin gönüllü uygulayıcıları konumuna gelmeleri beklenmektedir.

Üretim sürecindeki her bir aşamanın bir önceki aşama için gereksinimleri karşılanacak bir müşteri olarak değerlendirilmesi ise; rekabete dayalı piyasa ilişkilerinin işletmenin değişik organizasyon düzeylerinde ve işletme içindeki ilişkilerde belirleyici olması ve departmanlar arasındaki ilişkilerin metalaştırılması anlamını taşımamaktadır.

Sürekli İyileştirme: TKY, sürekli daha yüksek kaliteye ulaşmak için üretim sisteminin tüm aşamalarının daha da iyileştirilmesi-

Çalışanlara, kalite için yürütülen faaliyetlerin, üretimin bir parçası olduğu düşüncesinin yaratılması ile bir aidiyet duygusunun oluşturulması amaçlandı.

ni sağlayacak çalışmalar yapılmasını hedefler. "Yöneticiler "en iyi olmak" vizyonu doğrultusunda, tüm çalışanları israfı önlemek ve kaliteyi geliştirmek amacıyla çalışma yapmak üzere yönlendirirler. Sürekli iyileştirme çalışmalarına, çalışan tüm işçilerin bir takım çalışması anlayışı içinde baş aktör olarak katılırlar. TKY savunucuları sürekli iyileştirme ile; çalışanların yetkilerinin ve motivasyonlarının artırılmasının, öğrenme ve kendilerini geliştirme olanağı elde etmelerinin, takım çalışmasının olumlu bir sosyal etkileşime yolaçmasının, ortak amaç oluşturulmasının ve iş koşullarını etkilemede daha fazla özgürlük sağlanması beklendiğini belirtmektedirler.

Sistemin bütünselliği içinde, üretim ve yönetim felsefesi ve uygulanan yöntemler yukarıda belirtilen sonuçların ortaya çıkmasını engellemektedir;

Esnek üretim ve JIT temelinde organize edilen fabrikada, üretim sürecinde tüm değişimlerin elimine edilmesini sağlayacak metod ve prosedürler için tüm detayları ile tanımlanmış sabitlikler gerekli olduğundan, faaliyetler tüm detayları ile tanımlanmıştır. Üretim kararları ve tüm hedefler yönetim tarafından belirlenmiş, sürecin her aşamadaki çıktının nitelikleri standartlarla saptanmıştır. Çalışanlar, kalite çemberleri, problem çözme grupları vb. takım çalışmalarıyla, bedensel güçlerinin yanında yaratıcı güçleri ile de üretim sürecine katılmaktadırlar. Ancak bu koşullar altında katılımları, sadece tanımlanmış alandaki kendi işlerinde ortaya çıkan sorunların çözümü ya da bu işlerin daha verimli hale getirilmesine yönelik çalışmalar ile sınırlıdır. Çalışanların iş koşullarını etkileyebilecek şekilde yetkilendirildikleri ifadesi, sorumluluk duygusunun artırılması, kişi ve grupların tüm enerjilerini ve çabalarını işletmeye/yaptıkları işe kanallandırmalarının sağlanması şeklinde de ifade edilebilir.

TKY ile ortak kalite hedefi etrafında bir araya getirilen, karar alma sürecinin içindeymiş algısı yaratılan ve kendilerini kaliteden sorumlu hisseden çalışanların doğrudan kontrolü yerine; kontrol, izleme ve nezaret, işletme ile özdeşleşen bireyler ve oluşturulan takımlar aracılığı ile içselleştirmekte, daha da kuvvetlendirilmektedir. Performans ölçümünün takımın faaliyetleri üzerinden yapılması,

takım içindeki denetime yolaçmaktadır. Üretim sürecinde bir sonraki aşamanın "müşteri" olarak kabul edilmesine bağlı olarak her bir kişi ve her bir takım, istenilen zaman, miktar ve kalitede üretimi gerçekleştirmek için bir sonraki aşamada yer alan, kendileri gibi bir başka takım tarafından denetlenmektedir. Bu şekildeki bir takım çalışmasının olumlu bir sosyal iletişimden çok, aynı takım da çalışan bireylerin ve farklı takımların da birbirleri için izleyen ve kontrol eden haline geldikleri, her bir kişi ve takımın bir diğerinin işvereni/yöneticisi gibi davrandığı dolayısı ile baskı unsuru oluşturduğu söylenebilir.

Toplam Katılımcılık: TKY'de belirlenen hedeflere ulaşmak için tüm çalışanların katıldığı bir yönetim anlayışının yerleştirilmesi hedeflenmektedir. TKY'nin hayata geçirilebilmesi için gerekli olduğu belirtilen katılımcılık, "insan kaynakları yönetimi" anlayışı ile yakın ilişkilidir. Katılımcılığın; yaratıcı düşünceye verilen önemden kaynaklandığı, yaratıcılığı teşvik edici olduğu ve çalışanların sadece kol güçlerinin değil, beyin güçlerini de kullanılmasını sağlayacağı belirtilmektedir.

TKY'de çalışanların katılımcılığı sınırlıdır. Çalışanların üretim sürecine katılımları, sadece yaptıkları işle sınırlı olup tasarım, üretim sisteminin dizaynı, çalışma koşullarının belirlendiği karar aşamalarına katılımları söz konusu değildir. Bu koşullarda TKY'nin toplam katılımcılığı, esnek üretim ile işverene daha bağımlı kılınan, yeni çalışma koşulları altında kendini birey olarak ifade edemeyen, ancak kolektiviteden de uzaklaştırılmış olan çalışanın; ortak amaçları gerçekleştirebilmek için katılımının önemli olduğu izlenimi yaratarak, işletme ile "uyumlu" bir çalışma yapmak üzere bütünleşmesini sağlayacak, görüntüsel bir işletme içi demokrasi görüntüsü vermektedir. Böylelikle de TKY'nin uygulanabilmesi için yaratılması kaçınılmaz olan "yeni işletme kültürünün" en önemli dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Yeni Bir İşletme Kültürünün Yaratılması: Paylaşılan bir ideoloji veya kolektif bir uyum olarak tanımlanabilecek işletme kültürü, organizasyon içindeki kişi veya grupların motivasyonu veya hayal kırıklıklarında etkileyici bir güç oluşturması nedeniyle TKY'nin uygulanmasında önemli bir kavram olarak belirtilmektedir. TKY çerçeve-

Performans
ölçümünün
takımın
faaliyetleri
üzerinden
yapılması,
takım içindeki
denetime
yolaçmaktadır.

sinde oluşturulması hedeflenen yeni işletme kültürü esas olarak; işletmenin ana hedefinin insana odaklanma ve tüketicinin gereksinimlerini karşılamak olduğu, ortak hedefi gerçekleştirebilmek için sürdürülen üretim faaliyetlerinde iyileştirme, verimlilik, kârlılık artışı sağlanması durumunda, tüm tarafların birlikte kazanacağı, bu ortak hedefin gerçekleştirilebilmesi için, tüm çalışanların katılımının gerekli olduğu, yönetim-çalışanlar ve tedarikçiler arasında, çatışma yerine uyumun esas alınması görüşleri oluşturmaktadır.

Yeni işletme kültürü, hedeflerinin belirlenmesinde ve hedeflere ulaşabilmede insanın esas alındığı izlenimini yaratmaktadır. Ancak bu görünüm de gerçeği yansıtmamaktadır ve esas olarak ticari amaçlara, pozitif çağrışımlar yapacak bir çerçeve oluşturmaya çalışmaktadır. İnsana odaklanma, kalite yönetiminin ancak ve ancak kültür, davranışlar, ve normlar gibi "yumuşak" ya da "maddi olmayan" unsurlar etkilenebilirse kuruluşa rekabet gücünde üstünlük sağlayabileceği bilinciyle ilişkilidir.

Önerilen olumlu işletme iklimi ile; çalışanların ve tedarikçilerin kendilerini üretim sürecinin ve işletmenin bir parçası gibi hissetmeleri, sürece katılma isteklerinin yaratılması, sorumluluk alma isteklerinin artırılması, takım çalışmasının yaygınlaştırılması, hedeflenmektedir. Böylelikle; çalışanlar ve sermaye için ilk kez amaç birliği yaratılması, aynı safatta yer almalarının sağlanması, karşıtıklarının tamamıyla gözardı ettirildiği çalışma ilişkilerinin oluşturulması gerçekleştirilebilecektir. Bir başka deyişle, üretim sürecinde yer alan çalışanlar ve tedarikçiler, sermayenin krizden çıkmak için uygulamaya koyduğu esnek üretim sistemini ve onun yönetim modelini oluşturan TKY'nin hegemonik yapısını gönüllü olarak kabul etmiş olacaklardır. TKY : Gerçek Sorunlar İçin Sanal Bir Çözüm Üretimde kalite reddedilemeyecek bir amaç olmasına karşın, TKY ile kaliteye daha derin bir fonksiyon yüklemektedir. Kalite kavramı, işletme faaliyetlerinin optimizasyonu ve çalışanların kontrolünü, geliştirilmiş bir şekilde yeniden üretilebilmek için uygulanan TKY'ye kavramsal bir üst çerçeve yaratarak, manipülatif bir işlev kazanmaktadır.

TKY, mal veya hizmet üreten işletmelerde

yalnızca alt-sistemleri, yalıtılmış süreçleri ya da fonksiyonel departmanları değil, sistemin tamamını yönetme kaygısı taşımakta; yöneticilere, çalışma koşullarının ağırlaştırıldığını emek üzerindeki kontrol ve denetimin arttırıldığını, takım çalışması ve kişisel yetkilendirme gibi güzelleştirici kavramlarla gizleme olanağı sağlamaktadır. Dünya ekonomisinin her geçen gün daha fazla sorun yaşamakta olduğu birbirini izleyen mali krizlerle somut bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik sorunlar beraberinde sosyal ve toplumsal sorunları da getirmektedir. Ancak önerilen çözümler çalışanların zaman ve hareketlerinin yanı sıra kişiliklerinin de yönetime bağımlılaştırılması anlamı taşımaktadır. Esnek üretim biçimleri ve TKY sermayenin sorunlarını için geçici bir çözüm niteliği taşıyabilir ancak, çalışanlar için varolan sorunların daha da artmasından başka bir anlam taşımamaktadır. Dolayısı ile TKY, çalışanların somut sorunları için sanal bir çözümdür, bir yanıltmadır, bir baskı aracıdır.

TKY'nin, faaliyetlerini özel sektörden çok farklı motivasyonlarla gerçekleştiren kamu sektörünün de sorunlarının çözümü için bir model olarak önerilmekte, başta eğitim ve sağlık olmak üzere çeşitli kamu hizmetlerinin TKY çerçevesinde nasıl düzenlenebileceğine ilişkin tartışmalar giderek yaygınlaştırılmaktadır. Ancak öncelikle, kalite kavramının ve TKY'nin kamu yönetiminde için ne anlam taşıdığının ve kamu hizmetlerinde ne tür değişimlere yol açacağının irdelenmesi anlamlı olacaktır.

Kamu Yönetimindeki Değişimler İşliğinde Kalite Kavramı ve TKY

TKY'nin kapitalizmin kârlılık krizi ve bu krizden çıkış için önerilen yeni sağ politikalar ve yeni liberal ekonomik model ile bağlantısı, kamu yönetiminde TKY'nin uygulanmasının gerekliliğini açıklamak için sunulan nedenler ve önerilen uygulama süreci ile daha da belirginleştirmektedir.

Yeni liberal politikaların kamu yönetiminde ortaya çıkardığı değişimin tanımlayıcı özelliği "kamusal" olandan "özel" olana kaçış olarak ifade edilebilmekte, sürecin araçlarından birini özelleştirme, ikincisini ise kamu yönetiminin özel sektörleştirilmesi oluşturmaktadır. TKY, özel sektör yönetim anlayışı-

Üretim sürecinde yer alan çalışanlar ve tedarikçiler, sermayenin krizden çıkmak için uygulamaya koyduğu esnek üretim sistemini ve onun yönetim modelini oluşturan TKY'nin hegemonik yapısını gönüllü olarak kabul etmiş olacaklardır.

nın kamu sektörüne aktarılması ve kamu etkinlik alanının piyasa etkinlik alanına dönüştürülmesinde önemli bir işlev yüklenmektedir. Kamu yönetiminde TKY uygulanmasının gerekliliğini belirtmek için öne sürülen sebepler, önerilen uygulama ilkeleri ve yöntemler yukarıda belirtilen çerçeveyi doğrular niteliktedir. TKY'nin kamu sektöründe uygulanması gerekliliğini savunanlar görüşlerini; kamu sektörünün verimsizliği ve kaynakların etkin kullanılmayışı nedenleriyle ekonomiye bir yük haline gelmeleri ve endüstrileri uluslararası rekabette daha az rekabet edebilir konuma getirmeleri ile gerekçelendirilmektedir. TKY, kamu sektörünün performans artırma yolu olarak gösterilmekte ve TKY'nin kamu sektörüne uygulanmasında, özel sektörde mal ve hizmet üreten işletmelerde biçimlenişi ile paralellik gösteren ilke ve uygulama süreçleri önerilmektedir. TKY yönelimli kamu yönetiminde de; kamu hizmetini kullanan vatandaşlar ve üretimin değişik aşamalarındaki departmanlar müşteri olarak kabul edilmeli, kaliteyi geliştirme ve müşteri odaklı hizmet üretimi ortak bir amaç haline getirilmeli, sürekli geliştirme hedeflenmeli, hizmetlerin sağlanmasında büyük organizasyonlar terk edilerek, hizmetlerin sağlanması çeşitli kontratlarla alt işverenlere devredilmeli, takım çalışması teşvik edilmeli ve performans değerlendirmede takım etkinlikleri esas alınmalıdır. TKY, kamu hizmetlerinden faydalanan vatandaşları dış müşteri, sürecin katılımcılarını da iç müşteri olarak tanımlamaktadır. Bu ayrım ve müşteri gereksinimlerinin karşılanması hedefi, kamu faaliyetlerini piyasa mekanizmasının belirleyiciliğinde yürütülen faaliyetlere dönüştürmektedir. Kamu hizmetlerinin ne kadar üretileceği, hizmetlerden kimlerin yararlanacağı, standartlarının nasıl belirleneceği, nasıl fiyatlandırılacağı, hangi hizmetlerin kontratlar aracılığı ile alt işverenlere devredileceği, hangi hizmetlerin kamu kuruluşları tarafından üretimine devam edileceği vb. konularda alınacak kararların piyasa işlerliğine bırakılması halinde, kamu hizmetlerinin esasını oluşturan tarafsızlık ve eşitlik ilkelerinin yerini düşük maliyet, kârlılık, verimlilik gibi ekonomik belirleyiciler almaktadır. Temel karakteristiklerinden farklı olarak, kamu kuruluşları "girişimci işletmeye",

kamu hizmetleri de alım-satım değerleri ile ifade edilen "metallara" dönüşecektir.

Kamu yönetiminde TKY, kamu kuruluşlarının ve hizmetlerinin etkinliğinin artışı arayışlarının ötesinde bir anlam taşımaktadır. Uygulanmakta olan yeni-liberal ekonomik yeniden yapılandırma içinde; devletin faaliyet alanının daraltılması, planlama ve düzenleme fonksiyonlarının azaltılmasını sağlayan bir model işlevini görmektedir. Bir başka ifade ile kamu yönetiminde kalitenin ve TKY'nin tartışılması, aslında piyasa ekonomisi içinde devletin rolünün tartışılmasıdır.

Sonuç

Kalite kavramı ve TKY, mal ve hizmet üreten işletmeler yanında kamu yönetiminde de önemli bir etki alanı yaratmış olmasına karşın, konuya ilişkin eleştirel tartışmalar da sürmektedir.

İşletmelerin kalite arayışları yeni değildir. Fordist üretimin muayeneye ve istatistiksel kontrole dayanan kalite anlayışı, esnek üretim ve JIT'in uygulanması ile birlikte anlam ve işlev değişikliğine uğramıştır.

Kalite; bir yandan üretimde kesintisizliği sağlamak için teknik zorunlulukları giderme aracı olurken, diğer yandan da işletmelerde karışıklıkları gizlemek ve tüm kesimlerin birlikte yönelebileceği bir hedef yaratmak için kullanılmaktadır.

TKY'nin dayandığı ilkelerle; çalışanlara kalite için yürütülen faaliyetlerin bir parçası oldukları düşüncesi yaratılmaktadır. Oluşturulan aidiyet duygusu ile çalışanlar, oto-kontrol, oto-denetim ve oto-gözlem faaliyetlerinin gönüllü uygulayıcıları haline getirilmekte, kendilerini geliştirme ve sürekli iyileştirme faaliyetlerine katılımları sadece tanımlanmış alandaki kendi işleri ile sınırlı kalmakta, yaratılan görüntüsel bir işletme içi demokrasi ve uyuma dayanan yeni işletme kültürü ile karışıklıklar gizlenmeye çalışılmaktadır. TKY'nin kamu yönetimine uygulanması ise, esas olarak kamu etkinliklerinde piyasa ilişkilerinin tartışılmaz kabulü ve kamu hizmetlerinin metalaştırılması anlamını taşımaktadır.

Bu çerçevede TKY'nin, kamu yönetiminde varolan sorunların çözümünün değil, devletin faaliyet alanlarının ve fonksiyonlarının daraltılmasının bir aracı olduğu düşünülmektedir.

**Kalite;
bir yandan
üretimde
kesintisizliği
sağlamak için
teknik
zorunlulukları
giderme aracı
olurken, diğer
yandan da
işletmelerde
karışıklıkları
gizlemek ve
tüm kesimlerin
birlikte
yönelebileceği
bir hedef
yaratmak için
kullanılmakta.**

Latin Amerika'da Makroekonomik Popülizm: Devletin Popülizmi

19. yüzyılın başlarında Latin Amerika ülkelerinde yaşanan kentleşme hareketi, kıtada yüzyıl boyunca görülecek siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamizmindeki dönüşümün en önemli belirleyicisi olmuştur. Kentli işçi sınıfı, orta sınıf ve tarım kesiminin desteğini alan bu politik hareket kıta ülkelerinin yüzyıl boyunca politikasını, toplumsal değişimi, dünya ile entegrasyonlarını, ekonomik bazda da gelir dağılımı, eşitliği, refahı ve endüstrileşme sürecini etkilemiştir. (Conniff, 1982)

Yüzyılın ortasındaki demokrasi dalgasıyla birlikte devletin aktiviteleri genişletilmiş; devlet, kaynakları hem endüstriyel hem de toplumsal gelişmeyi teşvik amacıyla yeniden dağıtır duruma gelmiştir. Yurtiçi piyasaların gelişimi için enerji, taşıma ve haberleşmede altyapı yatırımları yaparak, eğitim programlarını yürüterek, kurumlara uzun vadeli krediler sağlayarak, temel ürünlere, sermaye mallarına ve ithal teknolojiye ulaşmalarını kolaylaştırarak ve özel sektörün sermaye birikiminin yeterli olamayacağı alanlarda -enerji, çelik, kimyasal ürünler- kamu girişimleri kurarak, özel sektörü desteklemiştir. Bu, devletin doğrudan ve dolaylı istihdam olanakları yaratmasına ve böylelikle orta sınıfların, organize işçi sınıfı ve kentli alt sınıfların politik desteklerinin sağlanmasına ve sisteme katılmalarına neden olmuştur.

Ancak gelişmenin arkasındaki itici güç rolünü üstlenen devletin bir süre sonra endüstriyel gelişme, alt yapı yatırımları ve refah programlarını devam ettirmek için gerekli kaynakları azalmış, temel mali gelir kaynağı olan ihracatta negatif değişimler meydana gelmiştir. Geleneksel malların ihracatına dayanan dış ticaret yapısı, sadece yurt içi pazarı hedefleyen endüstrileşme politikaları ve dış ticarete göre düzenlenen vergi yapısı Latin Amerika ülkelerinin dış dünyaya bağımlılıklarını artırarak, ekonomik büyüme önünde ciddi engeller ile birlikte, ödemeler denge-

sinde yapısal istikrarsızlıklar oluşturmuştur. Döviz gelirlerinin azalması ile sermaye mallarını ithalatı zorlaşmış, yatırımlar ve büyüme büyük ölçüde engellenmiş, ödemeler dengesi ve bütçe açıkları enflasyonist baskı oluşturmuş, sosyo-politik sorunlar demokratik süreci zayıflattığından pek çok ülkede askeri darbeler görülmüştür. (Sunkel, 1995)

Popülist döngüler Latin Amerika ülkelerinde diğer ülkelere oranla daha yaygın görülmüştür. Bunun temelini toplumsal yapı, siyasal rejimler, sınıfsal ve sektörel eşitsizlikler oluşturmuş, toplumdaki temel sosyo-politik anlaşmazlıklar ve ayrılıklar popülist eğilimlere sahip siyasi parti sistemini biçimlendirmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında oligarşik yapının temel malların ihracı üzerindeki kontrolü ile giderek güçlenmesi, endüstri ve hizmet sektörlerindeki işveren ve işçileri oligarşik yapıyla karşı karşıya getirmiştir. Sınıfsal ve sektörel karşıtlıklar, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve hükümetler üzerindeki yeniden bölüşüm baskıları popülist politikalara yol açmıştır. (Kaufman & Stalings, 1991)

Makroekonomik Popülizmin Tanımı ve Popülist Döngüler

Gerçekte, popülist sıfatı, farklı dönem ve toplumlarda, iktisat politikası, sınıflar arası ittifak, siyasal rejim, devlet tipi ve biçimi, toplumsal ve siyasal hareketler, farklı düşünce, grup ve politikalara dayalı siyasal ideoloji ya da akımlar gibi pek çok çeşitli olguları tanımlarken kullanıldığından genel bir tanım yapmak güçleşmektedir. (Yalman, 1985)

Örneğin, Drake (1980) popülizmi, insanları etkilemek için abartılı söylemler ve sembollerin kullanıldığı siyasi bir hareket ve sınıf çatışması çıkarmadan gelişmeyi teşvik etmek için biçimlendirilen bir takım reformist politikalar olarak tanımlar. Dornbusch ve Edwards'a (1989) göre, popülizmde, büyüme ve gelirin yeniden bölüşümü vurgulanır ancak

Zeki Görenel*

Yüzyılın ortasındaki demokrasi dalgasıyla birlikte devletin aktiviteleri genişletilmiş; devlet, kaynakları hem endüstriyel hem toplumsal gelişmeyi teşvik amacıyla yeniden dağıtır duruma gelmiştir.

* Marmara Üniv.- İktisat Bölümü

enflasyon riski, açık finansmanı, dışsal kısıtlamalar ve piyasa mekanizmasına müdahaleci politikalara ekonomik birimlerin tepkileri önemsenmez. Etkinlik kriteri ve makroekonomik denge göz ardı edilir. Bazdresch ve Levy (1991) ise, ekonomi politikasında popülizmi, kamu harcamalarında savurganlık, fiyat kontrollerinin yoğun kullanımı, döviz kurunun sistematik olarak aşırı değerlenmesi ve özel yatırımlar üzerinde baskıcı etkileri ile ilişkilendirir. Siyasi rejim, genellikle özel sektör ile karşı karşıyadır ve emek ve tarım kesimi organizasyonlarının desteğine dayanır. Ancak, bu özelliklerin popülist rejimler ile popülist olmayanları ayırmada yeterli olamayacağını, pek çok iktidarın bu belirtilen özellikleri taşıdığını, ayrıca ayırımın hangi rejimin başarılı, hangisinin başarısız olduğuna göre de yapılamayacağını belirtirler. Bazdresch ve Levy'e göre, popülizm herhangi tutarsız politika kümesini açıklayan bir olgu değildir. Bu çerçeveden bakıldığında, bütün rejimler bir şekilde popülist politikaları uygulayabildiklerinden "popülist özellikler" taşırlar. Çünkü, hükümet müdahaleleri kusursuz değildir ve hemen hemen her rejimde piyasaya yönelik politikalar ile popülist politikaların karışımı görülebilir. Popülizmi, politik koşullar, dış şoklar ve liderlerin ve grupların kişilikleri be-

lirler. Hükümet, belirli grupların taleplerini karşılamak, meşruiyetini sağlamlaştırmak, politik gücünü yeniden göstermek, politik krizleri çözmek ya da gerekli yapısal reformları ertelemek için popülist politikaları kullanabilir. Dış borçlanma olanaklarında ve ticaret hadlerinde olumsuz değişimler, dünya ekonomisi büyüme oranındaki değişmelerin ülke ekonomisini etkilemesi gibi dış şoklar da popülizm için zemin yaratır.

de Castro ve Ronci, (1991) demokratik ya da otokratik ama istikrarlı politik sistemin popülist davranışları kısıtladığını ileri sürer. Politik sistemin zayıf olmasıyla birlikte politik ve ekonomik istikrarsızlıklar popülizmin ortaya çıkması ve yayılması için temel oluşturur. Çok hızlı toplumsal dönüşümler, eşit olmayan refah ve gelir bölüşümü hoşnutsuzluğun kaynağıdır ve bu sorunlarla demokratik katılım yoluyla mücadele popülizme zemin yaratmayacaktır. Popülizmin, toplumda temsil edilmeyenlerin umutlarını artırmak için kullanıldığını, siyasi ilkesellikten çok halkın duygularını kamçılıyarak güç kazanmaya çalışma eylemi olduğunu belirtir. Ancak, her büyüme ya da yeniden bölüşüm politikası başarısızlığa uğradığında popülist olarak nitelendirilmemelidir. Politik istikrarsızlık ile mücadele edilirken her otoriter yan

- 2 Cordaso & Helwege, (1991) *enformal sektördeki işçilerin, popülist uygulama dahilinde asgari ücretlerindeki artışlardan ve yoksullara yönelik sosyal yardım programlarından yararlanamadıklarını; kırsal kesimdeki yoksulların tarımın ticaret haddinin bozulması ve yetersiz kredi ve teknik yardım nedeniyle ve popülistlerin toprak reformunu uygulamadaki başarısızlıkları sonucunda başlangıçtakinden daha kötü duruma düştüklerini belirtmektedir.*

kural koyucu ve toplumsal baskı nedeniyle politikacılar popülizme yönelebilmektedirler. Eşit olmayan gelir dağılımı ve yoksulluk, politikacıları enflasyonist açık finansmanı ve ödemeler dengesi gibi kısıtları göz önüne almadan büyüme ve gelir yeniden dağılımı politikalarına başvurmaları için zorlamaktadır. Zira, popülist politikalar kısa dönemli faydalar sağlayabilmekte, politik olarak daha kolay uygulanabilmekte ve toplumdaki güç dağılımını değiştirebilmektedir. Ancak yine de politikacıların siyasi çıkar hesapları, siyasi güç elde etme uğraşları ve bu gücü koruyup sürdürme endişeleri iktisadi ve iktisat dışı araçları kullanmalarına neden olabilmektedir. Popülizm anlayışında, iktidarın gücünün sınırlandırılması istenmediğinden, iktidarı denetleyecek güçlü kurumlar da bulunmamaktadır. Bu kurumsal az gelişmişlik, popülizmin yürütülmesine olanak sağlamakta birlikte, aynı zamanda ekonomik ve siyasi politika başarısızlıkların nedenlerindendir.

Cordaso ve Helwege, (1991) popülizmi, aşırı genişlemeyle başlayıp, hiperenflasyonla sona eren ekonomik istikrarsızlık olarak tanımlar. Aktivist hükümet, fiyat belirlenmesinde güçlü ve etkin rol üstlenir, çalışanları ve ücretlerini korur, önemli endüstrileri işletir, düşük faizli kredi olanakları sunar. Sonuçta, hükümetin ekonomideki ağırlığı ve etkinliği giderek büyür. Kısa dönemde, imalatçılar tarife ve kredi kolaylıkları, tarım kesimi genişleyen kent piyasaları, orta sınıf devletin büyümesi ile artan istihdam olanakları ve sosyal güvenlik sisteminin etkinleştirilmesi ve kalifiye işçiler tüketim ve refah artışı ve sendikal faaliyetler ile iktisadi fayda elde edebilirler, ancak uzun dönemde büyüyen bütçe açıkları dış tasarrufa bağımlılığı artırır; ticaret kısıtlamaları ile yürüyen ithal ikameci endüstri dış sermayeye bağımlı hale gelir; ekonomi politikaları ve kaynak dağılımının kente yönelişi, kırsal kesimin yoksullaşmasına neden olur. ²

Kaufman ve Stalings, (1991) organize emek gücünün ve düşük gelirli orta sınıf grupların desteğini harekete geçirme, ulusal iş sektörlerinden tamamlayıcı destek elde etme ve oligarşik yapıyı, yabancı sermayeyi ve endüstriyel elitleri politik olarak etkisizleştirme hedefleri ile popülist politikaların uygulandığını belirtir. Yurt içi talebi canlandırmak için bütçe açıkları, gelirin yeniden bölü-

şümünü sağlamak için nominal ücret artışları ve fiyat kontrolleri ve ticari olmayan mallar sektöründe ücret ve kârları artırmak ve enflasyonu önlemek için döviz kuru kontrolleri ya da değer kazandırma bu hedeflere ulaşmak için uygulanan ekonomi politikalarıdır.

Popülizmin Özellikleri

1980'lerle birlikte harekete geçen deregülasyon, özelleştirme, ticari ve finansal serbestleştirme yanlısı neo-liberal görüş, devletin ekonomi ve toplumsal yaşam içindeki hakimiyeti ve yönlendiriciliğine, popülist yenden bölüşüm politikalarına ve anlayışına eleştiriler getirmeye başlamıştır. Eleştiriler, bu kavramın net olmayışı ile birlikte uygulandığı takdirde ne tür olumsuz sonuçlar doğurduğu ve doğurabileceğine odaklanmıştır. Tanımlar, ülke koşulları, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve siyasi rejimlere göre farklılıklar gösterse de, ülke analizlerini temel alan uygulamaların sonuçları genelde benzer çıkmaktadır: Popülist söylem ile hareket edilip, popülist politikalar uygulandığında, bunlar ülkeyi başlangıçtaki durumundan daha olumsuz bir noktaya getirmektedir. Bu bağlamda, Dornbusch ve Edwards, (1991) popülizmi başlangıç koşulları, kısıtlamaların olmaması ve politik reçeteleri açısından ele almaktadır.

• Başlangıç Koşulları

Popülist politikacılar ve toplumun büyük kesimi, ekonomideki gelişmelerden memnun değildir. Her şeyin daha iyi olabileceğine dair güçlü bir kanı yaygındır. Toplum, bir önceki istikrar programı sürecinde çok ılımlı bir büyüme, durgunluk ya da depresyon yaşamıştır. Genelde IMF ekseninde uygulanan istikrar programı büyümeyi azaltmış, yaşam standardını olumsuz etkilemiştir. Eşit olmayan gelir dağılımı, ciddi politik ve ekonomik sorunlar, farklı ve radikal ekonomik programlara ilgi uyandırır. Bir önceki istikrar programı uygulanması sürecinde, devalüasyon ile birlikte sıkı maliye ve para politikası, uluslararası rezervleri artırmış, ödemeler dengesi ve bütçe açığını düzeltmiştir. Bu iyileşmeler genişleyici politikalara olanak sağlar.

• Kısıtlamaların Olmaması

Popülizm, kaynak kısıtı düşüncesini tamamen göz ardı eder. Eksik istihdam talep yetersizliğinin nedenidir ve bu, genişleyici

Popülist
politikacılar
ve
toplumun
büyük
kesimi,
ekonomideki
gelişmelerden
memnun
değildir.

politikaları gerekli kılar. Rezervlerin yeterliliği, dış kısıtları hafifletebilir, döviz kurunun aşırı değerlenmesine ve reel ücretlerde artışa olanak verir. Ölçeğe göre artan getiri sonucunda birim maliyetler düşüp kârlar sıkışacağından talep genişlemesinin enflasyonist olmayacağı düşünülür.

• Politika Reçeteleri

Popülist programlar, ekonomiyi tekrar aktif duruma getirmeyi, reel ücret artışlarıyla gelirin yeniden bölüşümünü ve ekonominin yeniden yapılanmasını vurgular. Ekonomi, döviz tasarruf etmek ve yüksek reel ücretleri ve yüksek büyümeyi sürdürmek için yeniden yapılandırılmalıdır. Enflasyonist baskılar artsa bile, yaşam standardını düşürecek ve ihracat sektörünü olumlu etkilese de maliyet enflasyonu yaratacağı kanısıyla, popülist politikacılar devalüasyondan kaçınırlar.

Popülizmin Aşamaları

Dornbusch ve Edwards, (1991) popülist deneyimleri kendilerine özgü özellikler gösterse de, genel olarak beş aşamada incelemişlerdir.

1. Aşama

Popülist politikacılar iktidara geldiklerinde gelirin yeniden bölüşümü, istihdam yaratılması ve büyümenin hızlanması amacıyla ekonomi programlarını yürürlüğe koyarlar. Üretimin büyümesi, reel ücretler ve istihdamın artması gerekmektedir. Enflasyon sorununu kontrollerle giderilmeye ve kıtlıklar ithalatla hafifletilmeye çalışılır. Envanterlerin ve ithalatın uygunluğu sayesinde, talep artışı enflasyon üzerinde küçük bir etki yaratır. Böylelikle, politikacılar teşhis ve reçetelerinin doğru olduğunu kanıtlarlar.

2. Aşama

Ekonomi, kısmen yurtdışında üretilen mallara olan talebin genişlemesi, kısmen de döviz yetersizliği nedeniyle darboğaza girer. Envanter birikimi bu aşamada esastır. Envanterler ve envanter yapısı sorunun kaynağıdır. Fiyatların ayarlanması, devalüasyon, döviz kontrolü ve koruma önemli hale gelir. Enflasyon belirli bir oran yükselir, ancak ücretler iyi durumda tutulmaya çalışıldığından ve tüketim malları ve döviz kuru üzerindeki teşvikler sürdürüldüğünden bütçe açığı artar.

3. Aşama

Kıtlıkların artması, enflasyonun hızlanması ve döviz kuru farkları sermaye kaçışına ve ekonomide paranın kullanılmamasına -dolarizasyona- yol açar. Vergi toplamada görülen yetersizlikler ve teşvik maliyetlerinin artmasıyla bütçe açığı artmaya devam eder. Hükümet, teşvikleri kısırarak, reel devalüasyonla istikrar çabasına girer. Reel ücretler büyük oranda düşer, politikalar tepki ve toplumsal muhalefet nedeniyle istikrarsızlaşır. Hükümetin umutsuz durumda olduğu açıkça görülür.

4. Aşama

Yeni bir hükümet yönetiminde, IMF destekli standart ortodoks istikrar politikası uygulanır. Reel ücretler, aşamaların başındaki seviyesinin altına düşer. Yeni ekonomi politikası yatırımı kısıtından ve sermaye çıkışına neden olduğundan, reel ücretlerdeki düşüş kalıcı olur.

Sonuç olarak; Popülist döngüleri yaşayan ülkelerin tarihsel gelişimlerine bakıldığında, toplumsal ve ekonomik yapının devlet eliyle sanayileşmeye yatkın olduğu ve bu sayede hem toplumsal hem de ekonomik hayatta devletin giderek güçlendiği ve büyüdüğü görülür.

Latin Amerika ülkelerinin uyguladığı, ithal ikameci sanayileşme stratejisi içindeki devletçi ve milliyetçi politikalar popülist liderlere kentli işçiler, orta sektörler ve ulusal sanayicilerle çok sınıflı bir ittifak kurmalarına olanak tanımıştır. 1950'lerden sonra ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin tükenmesi çok sınıflı koalisyonların temelini zedeleyerek sınıf çatışmalarını kuvvetlendirmiştir. (Roberts, 1995)

1950-1980 arasında Latin Amerika ülkeleri hızlı büyüme kaydetmiş olmalarına rağmen, korumacılıkla birlikte hükümet yönetiminde endüstrileşme ve ekonomik aktivitelerde devletin yoğun girişimleri biçimindeki büyüme stratejisi bir takım yapısal bozuklukları da beraberinde getirmiştir. (Edwards, 1995)

• Aşırı korumacılık ve kapsamı artırılmış hükümet kontrolleri, rant-kollayıcı aktiviteleri cesaretlendirerek değişen dünya koşullarına ani tepki veremeyen bir ekonomik yapı yaratmıştır.

Kamu bütçesi
üzerindeki
yük ve etkin
olamayan vergi
sistemi
hükümetin
sosyal hizmet
sağlama
olanağını
azaltarak gelir
dağılımının
bozulmasına
neden
olmuştur.

- Kamu bütçesi üzerindeki yük ve etkin olamayan vergi sistemi hükümetin sosyal hizmet sağlama olanağını azaltarak gelir dağılımının bozulmasına neden olmuştur.
- Hükümetler zayıf kamu finansmanı karşısında giderek daha fazla enflasyonist finansmana başvurmuşlardır.
- İthal ikameci sanayileşme stratejisinin yerine geçecek ihracata yönelik sanayileşmeye geçişte gecikme görülmüştür.
- İçe dönük sanayileşme stratejisi sonucunda ihracat, büyük oranda engellendiğinden ve 1960-80 arası yetersiz biçimde büyüdüğünden ödemeler bilançosunda kronik açıklar oluşmuştur.

Ülke Deneyimleri

Popülizmin tanımlarına, özelliklerine ve aşamalarına örnek teşkil eden, 1973-76 Arjantin ve 1970-82 Meksika deneyimleri Latin Amerika kıtasında popülist anlayışın ve sonuçlarının boyutlarını verecektir.

Arjantin

1. Dünya Savaşı sonrasında yaşam standardı, gelir seviyesi, demokratik siyasal sistemi açısından en ileri ülkeler arasında yer alan Arjantin, iki savaş arasında uygulamaya başladığı devlet kapitalizmi, müdahalecilik ve ticaret korumacılığı ile gelişme olanaklarını değiştirmiştir. Peron'un 1946 yılında başkan oluşuyla endüstriyel korumacılık, ithal ika-

mece sanayileşme, devletin ekonomide giderek artan ağırlığı, yaratılan milliyetçi ideoloji ile birlikte uluslararası ekonomik düzenin işleyişine karşı tepkisel tutum, Arjantin'in dış dünyadan yalıtılmasını hızlandıran etkenler olmuştur. (Sturzenegger, 1991) Peron, iktidardayken emek örgütlerinin devletle daha sıkı bağlar kurmalarını sağlamış, kent oylarını harekete geçirmek için güçlü örgütsel temeller kurmuş, kırsal kesimdeki işçilerin kanuni haklarını ve kazançlarını genişletmiştir. (Gibson, 1997)

1940-1983 Arjantin ekonomisine bakıldığında, istikrarsızlığın temelinde oldukça çeşitli ve karmaşık siyasal sistemin yattığı görülmektedir. Darbeler, popülist politikalar ve demokratik siyasal hakların yasaklandığı rejimler dönem içinde ardı ardına gelmiştir. Hükümetler, demokratik siyasal sistemi koruyacak ve ekonomik büyümeyi sağlayacak politikaları uygulama ve sürdürme için gerekli destekten ve kanuni zeminden yoksun olmuşlardır. Politik istikrarsızlığın ve kargaşaların temelini, sendikali işçiler, kolluk kuvvetleri, iş çevreleri ve bürokratlar gibi organize toplumsal grupların kendi aralarındaki mücadeleler oluşturmıştır. Siyasal ve toplumsal gerilim belirsizliği artırarak ülkenin ekonomik performansını ve potansiyelini zedelemiştir. Kazançlar, verimli işlerden ve ticari aktivitelerden çok, spekülatif ya da genelde gayri meşru yollardan hükümetten ayrıcalık sağlamaya dayanan aktivitelerden elde edil-

Politik istikrarsızlığın ve kargaşaların temelini, sendikali işçiler, kolluk kuvvetleri, iş çevreleri ve bürokratlar gibi organize toplumsal grupların kendi aralarındaki mücadeleler oluşturmıştır

miştir. (de la Balze, 1995) Arjantin tarihinde en önemli siyasi anlaşmazlıkların kökeninde, iki ayrı düşünce akımı arasındaki çelişki bulunmaktadır: British Manchester School Liberalizmi ve ulusal popülizm. Liberaller toplumu uluslararası fırsatlara ve etkilere açmanın erdemlerini savunurken, ulusal popülistler endojen ve otonom gelişmeyi vurgulamışlardır. (Dornbusch & Pablo, 1989)

1973-1976 yılları arasında yaşanan üç yıllık popülist dönem incelendiğinde, politik ve toplumsal mücadelelerin siyasi ve ekonomik krizlere yol açışı somutlaşacaktır.

1973-1976 Popülist Dönem

1973-1976 yılları arasında Arjantin'in uyguladığı ekonomi politikasının özünde, ücret artışları, harcamaların artması, döviz kuruunun aşırı değerlenmesi ve üretimin yüksek tasarruf ve yüksek büyümeye yol açan yeniden yapılanması ile başarıya ulaşması beklenen popülist "yeniden bölüşüm ile yeniden büyümeyi sağlama" anlayışı görülmüştür. Böylelikle, sonuca ulaşmak için piyasa güçlerinin değiştirilmesi ve yeniden yönlendirilmesi gerekliliğine ve adil gelir dağılımı ile sosyal adaletin sağlanacağına, işsizliğin ve yoksulluğun iyileşeceğine inanılmıştır. Üç yıllık planda, petrol rafinerileri, demir ve çelik gibi temel endüstriler ve kamu girişimlerinde üretim artışı planlanmıştır. (Sturzenegger, 1991)

Plan, temel ekonomik çıkar grupları ile devlet arasında uzlaşmanın sağlanması, ekonominin yapısının değişimi ile ilgili kanunların çıkarılması, ve ekonomik önlemlerinin doğrudan kullanılması araçlarından oluşmuştur. Bu yönde, ücretler artırılmış ve fiyat kontrolleri yoğunlaştırılmıştır. Kamu girişimleri, piyasalarda etkin olamamış sektörlerin yerine geçerek giderek genişlemiş ve yüksek gelirli tüketicilere daha yüksek fiyatlandırma yoluyla gelirin yeniden dağılımı sağlanmıştır. Küçük ve orta ölçekli firmaların gelişmesi için özel kanunlar çıkarılmıştır. (Sturzenegger, 1991) Özellikle Latin Amerika ve Üçüncü Dünya ve Sosyalist ülkelerle olan karşılıklı anlaşmalar teşvik edilmiş, endüstriyel ürün ihracatı yapanlar, mali teşvik, kolay kredi ve döviz güvencesi almışlardır. Tarifelerle ulusal üretim korunarak, ticaret teşvik edilerek, kaynak dağılımı geliştirilmiş, gelir yeniden dağılımı sonucunda değişen toplam talebin

karşlanması için dayanıklı ve yarı dayanıklı mallara üretim kotaları konmuştur.

Planda, devlet gelişmenin en önemli itici gücü olarak görülmüştür. "Devlet, temel kuralları yerleştiren, ulusal popüler çoğunluğun hedef ve ihtiyaçlarının anlamını açıklayan, politik güç tarafından yönlendirilen bir mekanizmadır. Devlet, ekonomiyi düzenlemek zorundadır. Bu temel siyaset, işçi ve işveren organizasyonları ile anlaşarak insanların çıkarlarının göz önüne alınmasıyla oluşturulacaktır. Devlet, mal ve hizmet üretimi görevini üstlenmelidir. Sadece sosyal gereksinimler ve geleneksel ekonomik altyapı ile değil, gelişme sürecinde önemli olan ve ekonominin bütününde çarpan etkisi yaratan politikalar ve bağımsızlık, yeniden yapılanma ve bölgesel entegrasyon hedefleri ile de ilgilenmelidir. Devlet, sosyal harcamalar, ücret artışları, vergi ve kredi politikalarıyla gerçekleştirecek gelir yeniden dağılımı sürecinde etkin olmalıdır." (Sturzenegger, 1991)

Maliye Bakanı, Ber Gelbart tarafından uygulamaya konan Acta de Concertacio başlangıç aşamasında, yüksek büyüme elde edilmesinde, istikrar programının tamamlanmasında, aşamalı olarak gelirin yeniden dağılımı ve Merkez Bankası'nın elindeki rezervlerin artmasında başarılı sonuçlar vermiş, başlangıçta politikalara karşı olanların bile desteğini almıştır.

Arjantin deneyimi, heterodoks uygulamaların, durgunluk yaratmadan enflasyonu düşüren bir mekanizma olduğunu göstermiştir. Ancak, pek çok üreticinin fiyat ayarlamalarını yapamadan fiyatların dondurulması, bununla birlikte ticaret hadlerinin ülkenin aleyhine dönmesi içe ve dışa dönük sektörlerin durumunu zayıflatmış, oluşan tepkilerle daha ortodoks iktisatçı Gomez Morales maliye bakanı olmuştur. Fiyat ve ücret kontrolünde bazı esneklikler getirmesine rağmen, makro dengesizliklerde ciddi düzenlemelerden kaçınmıştır. Sorunlar derinleştikçe üçüncü aşamaya gelinmiş, hükümet ekonomide ayarlama yapmak için kararlar almıştır. 1975 Temmuz'unda ödemeler dengesinde meydana gelen şiddetli kriz, uygulamayı hızlandırmıştır.

Program, Peronist partinin sağ kanadından Celestino Rodrigo tarafından sürdürülmüştür. Reel ücretler düşmüş, enflasyon hız-

3 Sürecin en önemli özelliği, 1973-1976 yılları arasında, Campora, Lastiri, Domingo Peron ve Isabel Peron'un iktidara gelmeleri ve bu kısa dönemde değişen dört maliye bakanının politikanın sürekliliğini aksamamasıydı.

POPÜLİST DÖNEM

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Yıllık GSYİH Artışı	1. 9	3. 5	5. 7	-0. 4	-0. 5	6. 4
Enflasyon TÜFE	64. 1	43. 8	40. 2	335. 1	347. 5	160. 4
Bütçe Açığı/GSYİH%	6. 1	8. 6	8. 5	15. 6	10. 6	5. 0
Reel Döviz Kuru 1980=100	52. 9	58. 6	71. 2	36. 9	46. 4	50. 7
Ticaret Haddi 1980=100	125. 7	134. 6	117. 8	111. 5	95. 8	92. 7
Reel Ücretler 1980=100	216. 16	267. 77	264. 36	217. 64	124. 01	83. 01

Kaynak: Dornbusch & Pablo, 1989, s. 41-54

lanmış ve resesyon oluşmuştur. Bu sonuçlar, sağ kanat grubun kredibilitesinin düşmesine, hükümette etkinliğinin azalmasına ve Antonio Cafiero'nun, sendikaların ve Peronist partinin ılımlı kanadının desteğini alarak maliye bakanı olmasına neden olmuştur. Cafiero, enflasyonu düşürmek için aşamalı stratejiyi tercih etmiş ve artan işsizliği önlemek için genişleyici talep politikası uygulamıştır.³

Domingo Peron öldükten sonra yerini alan karısı Isabel Peron'un, sağ kanat gruplardan yana davranması, piyasaya yönelik politikalara ağırlık vermesi, sendikaların gücünü kırmaya çalışması, gerilla hareketlerini yok etme, askerlerin desteğini kazanma ve solcu entelektüelleri üniversitelerden atma gibi hedefleri çeşitli gruplar ve Peronist parti üyeleri arasında derin ve ideolojik kavgalara yol açmıştır. Popülist dönem, siyasi sürekliliğin olmaması ve bunun doğurduğu şiddet ve toplumsal kargaşa nedeniyle askeri darbe ve katı ortodoks politikaların uygulanmasıyla son bulmuştur.

1973-1976 arasını temel makroekonomik göstergeler incelendiğinde popülist döngünün seyri görülebilir:

MEKSİKA, 1970-1982: POPÜLİZM VE EKONOMİ POLİTİKASI

Popülist Ekonomi Politikalarının Orijini

1910'dan sonra, Meksika güçlü milliyetçi ve halkçı izler taşıyan uzun ve şiddetli bir devrim yaşamıştır. Sınıfsal yapıya bakıldığında 1930'ların sonlarında Cardenas'ın, köylü konfederasyonları ve işçilerin merkez sendikası gibi organizasyonlarla paktlar kurarak

devrimi istikrarlı bir hükümetle birleştirdiği görülmektedir. Bu paktlar yoluyla hükümet politik desteklerine karşılık bu organizasyonların sosyal çıkarlarını korumuş, uzun süre sosyal barışı sağlanmış, politik güç hükümetin kontrolünde olmuştur. Bu dönemde tarım kesimine yönelik bazı önemli reformlar gerçekleştirilmiş olsa da aynı zamanda burjuvazi de güçlendirilmiştir. Basurto, 1982)

Yeni kurulacak sistemin temel ideolojisi belirlenirken devrime yol açan koşullar göz önüne alınmıştır. Yeni anlayış şu şekilde belirmiştir:

"Ülke ekonomisinin büyümesi uğruna temel haklardan ödün verilemez. Bunun pratikte anlamı; piyasaların işleyişine sınırlamalar konmalıdır; toprak sahipliği sınırlandırılmalıdır; işçiler emek piyasasının olağan dışı hareketlerinden korunmalıdır; yabancıların doğal kaynakları sömürmesine engel olunmalıdır.

Hükümetin belirlenen hedefi kabul ettirme ve yerine getirme sorumluluğu ve gücü olmalıdır. Ticareti düzenleme ve sosyal barışı sağlama yanında Meksika Devrimi'nden doğan hükümet aktivist olmalı, dağılımda adil olmaya önem vermelidir. Hükümet ülke ekonomisinde merkezi aktör olmalı, işçiler, köylüler ve girişimcilerin çatışan taleplerini uzlaştırmalıdır. Ekonomik büyümeyi, böylelikle toplumun yaşam standardını geliştirmeyi sağlama hükümetin en önemli var oluş nedenlerinden biri olmalıdır. " (Bazdresch & Levy, 1991)

Hükümetin yetkileri; toprak bölüşümü, maliye ve para politikasının kontrolü, imalat,

⁴ Basurto, (1982) 1920-24 arasında Alvaro Obregon'un ve 1934-40 arasında Lazaro Cardenas'ın devrim sonrası rejimde popülist karaktere sahip olduklarını, 1958-64 arasında Adolfo Lopez Mateos ve 1970-76 arasında da Luis Echeverria Alvarres'in popülist politikalarının dönemi olduğunu belirtir.

ulaşım, bankacılık ve diğer alanlarda kamu girişimleri kurma, seçilen mallar için fiyat kontrolleri, dış ticaret ve yatırım, emek yasaları ve kredi politikasına müdahale etme olarak açıkça ortaya konmuştur.

Öncelik olarak, hükümet, girişimcilik yeteneğinden ve sermaye arzını kontrol edebilmesinden dolayı girişimcilerle özel bir ittifak geliştirmiştir. Hükümet özel sektörün gelişmesi için uygun koşullar yaratmış; mali politika, iş hukuku, ticaret koruması ve diğer araçlar özel yatırımcıların kârlılığını sağlamak için düzenlenmiştir. Karşılığında özel sektör hükümetin politik güç üzerindeki egemenliğine karşı çıkmamıştır. Hükümetin amacı da ekonomik aktivitelerin kontrolü ile politik gücünü sağlamlaştırmak olmuştur. Özel ve kamu sektörleri arasındaki çıkarların uyumu burjuvaziye devlet içinde kesin bir etki vermiş ve bu yolla özel girişim lehine iktisat politikaları geliştirilmiştir. (Basurto, 1982)

Meksika'da popülist müdahaleler için potansiyel, 1917'den beri etkin politik kurumlarda kökleşmiştir. Özel mülkiyet hakları devlet tarafından garanti edilmiş, köklü toprak reformunun temelleri atılmış, sermaye ile ilişkili işçilerin hakları öne çıkarılmıştır. Bütün bunlar Meksika'daki popülist politikaların temelini oluşturmuştur. Meksika'da popülist politikalar için öncelikli neden her zaman eşitsizlikten doğan sosyal baskılar olmamıştır.⁴

Gelişmeyi İstikrarlaştırma Dönemi

1950 ortalarından 1970'lere kadar ki dönemde gelişmeyi istikrarlaştırma, düşük enflasyon ve nominal döviz kuru istikrarı ile karakterize edilmektedir. 1950 ortalarında reel ücretlerdeki ölçülü düşüşten sonra, sonraki on yılda tersi bir olgu yaşanmış, kentli işçilerin reel ücretleri yüzde 6. 6, kırsal kesimdeki reel ücretler yüzde 6. 7 oranında artmıştır. Makroekonomik politikanın temelinde tam sermaye hareketliliği ile ekonomide döviz kuru istikrarı için gerekli koşul olan enflasyonun kontrolü yatmaktadır. Düşük enflasyon temelinde, kamu finansmanlarının sıkı kontrolüyle sağlanmış; küçük bütçe açıkları ölçülü dış borçlar ile finanse edilmiştir. Küçük bütçe açıkları yüksek vergilerin değil, sıkı kamu harcamalarının sonucu olmuştur. Vergi poli-

tikası ve enerji, gıda, ulaşım gibi mal ve hizmetlerin fiyatlandırılmaları özel yatırımı teşvik etmek için kullanılmıştır. Güvenilir döviz kuru politikaları ile düşük enflasyon ve düşük enflasyonist beklentiler, varlık sahiplerinin yerli varlıklara yatırım yapmalarına neden olmuş, sermaye kaçıışı görülmemiştir. (Bazdresch & Levy, 1991) Ancak, kamu finansmanı, döviz kuru ve faiz oranlarının ortodoks yönetimi, ekonomi politikasının diğer ortodoks olmayan yönetimi ile durmadan çelişmiştir:

1. Korumacı ticaret politikaları, ithal ikameci sanayileşme ile birlikte yürütülmüştür. Endüstri ithalat izinleri, kotalar ve tarifelerin uygun bileşimi arkasında büyümüştür. Ticaret rejimi endüstrinin GSYİH'daki payını artırmış, diğer taraftan rant-gözetten aktiviteler için fırsat yaratmış ve gelir dağılımı üzerinde genişletici etkisi olan fiyat-maliyet marjlarının artmasına yol açan oligopolistik endüstriyel yapının doğmasında vergi ve kredi düzenlemeleri ile birlikte en önemli faktörlerden biri olmuştur.
2. Tarımsal büyümenin yavaşlaması, kentli işçiler için tarımsal ürünler, gıda ve konut teşvikleri, fiyat kontrolleri ve endüstriyel ürünler üzerinde korumacı tarifeler ticaret haddini kent-endüstriyel alanlar lehine değiştirmiştir. Tarım sektöründe düşük büyüme oranları ile kentlere göç başlamıştır.
3. Petrol, elektrik, taşıma ve gıda gibi önemli alanlardaki kamu girişimlerinin fiyatlama politikaları sadece özel yatırımı teşvik etme ve ticaret hadlerini kırsal Meksika aleyhine döndürme mekanizması olarak değil, enflasyonu kontrol amacıyla kullanılmıştır. Böylelikle, enflasyonist beklentilerin azalacağı, döviz kuruunun kredibilitésinin sağlanacağı düşünülmüştür.
4. Fiyat kontrolleri özel sektör tarafından üretilen önemli mallara da uygulanmıştır. Böylelikle buğday, mısır, ekmek ve şekerin nominal fiyatları, kent ulaşımı, elektrik ve diğer hizmetler gibi 1960'lar boyunca değişmeden kalmıştır. Nominal fiyat istikrarının sağlanması amaçlanmış, ancak aynı zamanda katı bir göreceli fi-

Hükümetin kapasitesini daha güçlü kullanarak, yoksulluğu önlemek, özel yatırımın girmedığı alanlara kamu yatırımlarını artırmak ve yabancı firmaların önemini azaltmak için ekonomiye müdahalesi öngörülmüştür.

yat yapısı yaratmış ve bazı özel firmaların kâr marjlarını sıkıştırmıştır.

5. Kamu harcamaları: Düşük vergi oranları ve gelirleri ile sosyal harcamaların finansmanı mümkün olmamıştır. Nüfus büyüme oranları arttığında sağlık ve eğitim sağlamada ciddi zorluklarla karşılaşmış ve bu olgu, hayli çarpık gelir dağılımı ile birlikte 1960'ların sonuna doğru ortaya çıkan politik krizin önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. (Bazdresch & Levy, 1991) Bunlara yabancı sermayenin yeniden yatırımlarının azlığı ve kârlarını yurtdışına çıkarmaları nedeniyle ekonomideki sermaye birikiminin yetersiz kalışı da eklenebilir.

Özetle, gelişmeyi istikrarlaştırma sürdürülebilir büyümeyi sağlamış ancak yapısal sorunlar -tarımsal durgunluk, içe-dönük sanayileşme, bölgesel eşitsizlikler ve farklılıklar, gelir dağılımının bozulması ve yoksulluğa karşı ilgisizlik- tüm boyutuyla fiyat ve döviz kuru istikrarının arkasında gizli kalmıştır. Strateji, giderek artan büyük maliyetlere rağmen büyümeyi sağlayabilmiştir. Dönem sonunda ticaret ve döviz kuru politikaları uyumsuz hale dönüşmüş, verimlilik üzerinde artan reel ücretler fiyat istikrarını tehdit etmiş, kısıtlı hükümet harcamaları sosyal sorunlar doğurmuştur. Tüm bunlar 1970'de ekonomide reformu gerekli kılmıştır.

Popülist dönem: ECHEVERRIA (1970-76) ve PORTILLO (1977-82)

Echeverria Rejimi (1970-1976)

1968'deki öğrenci protestoları ve baskılarla bağlantılı siyasi krizler, hükümetin siyasi meşruiyetinin erozyonu, ve sol ideolojinin Latin Amerika'da çok önemli olduğu bir zamanda gelişen gerilla hareketi, ekonomik sorunları geri plana itmiştir. Echeverria, seçim kampanyası süresince siyasi krize müzakereci bir çözüm bulma isteğinin işaretlerini vermiştir. (Basurto, 1982) Solun politik sisteme dahil edilmesi ancak sağı korkutmamak için gerçek ödünlerin verilmemesi gerektiği düşünülmüştür. Bu faktörler hükümetin çözüm bulabilme alanını daraltmış ve politik krizi çözmek için daha fazla "devlet aktivizmi" gerekli görülmüştür. (Bazdresch & Levy, 1991)

Hükümetin kapasitesini daha güçlü kulla-

arak, yoksulluğu önlemek, özel yatırımın girmediği alanlara kamu yatırımlarını artırmak ve yabancı firmaların önemini azaltmak için ekonomiye müdahalesi öngörülmüştür. Pek çok vaadine rağmen, Echeverria iki sözünde durmuştur: Siyasi reform ve yoksulluğu azaltmak için ekonomi politikalarında değişiklik. Hükümet, daha demokratik olmayı ve yoksulluğu ve gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmayı hedeflemişti. Ancak bunun araçları açıkça belirlenmemişti. Bu politikaların uygulanması için gereken finansmanı sağlama yolları Meksika'nın istikrarsızlaşmasının en önemli nedeni olmuştur. (Weintraub, 1981)

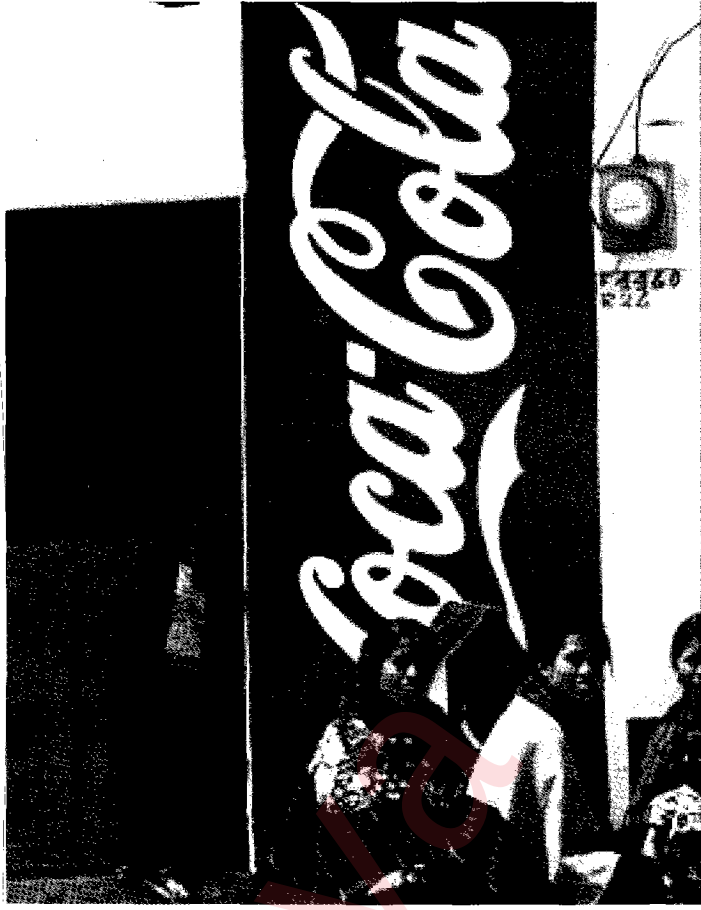
Echeverria, ekonomi politikasının özel sektörün değil, hükümetin gereksinimlerine uyması gerektiğini düşünmüştür. Echeverria'nın amacı devletin otonomisini burjuvazi ve yabancı sermaye gibi sınıflar karşısında korumak ve gelişme sürecinde devletin gözetici rolünün sağlamlaşmasıyla devleti güçlendirmek olmuştur. (Basurto, 1982) Böylelikle popülizmin belirtileri de ortaya çıkmıştır.

1970'lerin başında dünya ekonomisinde Meksika'yı büyük ölçüde etkileyen iki önemli değişim meydana gelmiştir. Yüksek dünya enflasyonu, ithal malların artan fiyatları yoluyla yurt içi enflasyonist baskıları artırmış, 1973 petrol şoku, dünya sermaye piyasası büyük petrodolar fonlarını vereceği kullanım yerleri aradığından, ülkenin uluslararası finansmana ulaşabilirliğini artırmıştır. Özel sermaye akımları dış tasarrufun önemli bir kaynağı haline gelmiştir. (Bazdresch, & Levy, 1991)

Echeverria, fiyat istikrarını ve sabit döviz kurunu sürdürerek, sosyal harcamaları artırmak ve büyümeyi hızlandırmak istemiş, büyümeyi teşvik etmek için önayak olmuştur. 1972'de kamu harcamaları reel bazda yüzde 21. 2, yurt içi krediler yüzde 7. 9 artmış, kamu sektörü açığı 1965-1970 arası, ortalama GSMH'nın ortalama yüzde 2. 5'i iken, 1971-1976 arasında yüzde 5. 7'ye çıkmıştır. Kamu sektörünün cari harcamaları bir önceki altı yıllık iktidar döneminde yıllık artışı GSMH'nın yüzde 6. 5'inden azken, Echeverria'nın iktidarının son iki yılında bu oran yüzde 17'den fazla artış göstermiştir. 1952-70 yılları arasında toplam 83, 1971-76 yılları arasında ise toplam 108 KİT kurulmuştur. Hükümetin cari harcamalarındaki büyük artışlar transferler

İstikrar gereksiniminin açık sinyalleriyle sonunda daha kısıtlayıcı para politikası ve sıkı mali politika içeren bir program sunulmuştur.

olarak petrol şirketi, Pemex'e, elektrik şirketlerine ve demir yollarına yapılmıştır. Bu girişimlere yapılan transferler 1960-68 yıllarında GSMH'nın yüzde 2.3'ünden, 1973-76 yıllarında yüzde 3.4'üne çıkmıştır. (Weintraub, 1981) Hükümet harcamalarındaki genişleme vergi reformu yapılmadan gerçekleşmiş, hükümetin yıllık borçlanma gereksinimi bir önceki iktidar döneminde GSMH'nın yüzde 3'ünden, Echeverria'nın son dönemlerinde yüzde 8'e çıkmıştır. Bunun üçte ikisinden fazlası yurt içi kaynaklardan, üçte birinden

azı dış kaynaklardan karşılanmıştır. (Weintraub, 1981) Satış vergisi oranlarında yüzde 1'lik artış, artan harcamaları karşılamak için yetersiz kalmış, daha sonra, 1972 sonlarında, gelir vergilerini artırabilecek mali reform çabalarına girilse de, özel sektör bunu sermaye kaçıyla tehdit etmiştir. Echeverria, gelişmeyi istikrarlaştırarak istikrarı ve sürekliliği sağlayacağına dair taahhütte bulunmuş ve 1973'e kadar kamu mallarının fiyatları değiştirilmiştir.

Toplam talep genişlemesi, 1973 ve 1974'te de sürmüş, enflasyon oranı 1972'de yüzde 5, 1973'te yüzde 12 ve 1974'te yüzde 23.8'e çıkmıştır. Toplam talebin genişlemesi cari işlemler üzerinde etkili olmuş, açık, 1971'de GSYİH'nın yüzde 0.2'sinden 1974'te yüzde 3.1'ine yükselmiştir. Bunun bir nedeni, döviz kurunun artarak aşırı değerlenmesi ve yurt içi harcamaların geliri aşması, diğeri tarımdaki uzun dönemli yapısal durgunluk olmuştur.

Değişen dünya koşulları, cari işlemler açığını karşılamak için gereken dış finansmanın şartlarını hafifletmiş, çok uluslu kurumlar ye-

rine, özel bankalardan daha kısa vadeli ve değişken faiz oranlarından yeni kaynaklar gelebilmiştir. Mali tedbir nosyonu ve finansal ortodoksi daha fazla sürmemiş ve ortodoks olmayan iktisada yönelinmiştir. Yönetime destek için, kırsal alanlara daha fazla kaynak aktarılması için çaba sarf edilmiş, toplam kamu yatırımlarında tarımın oranı 1970'de yüzde 13.4'ten 1974'te yüzde 17'ye yükselirken, kent alanlarının çekiciliğini artıran politikalar da sürdürülmüştür. (Weintraub, 1981) Negatif yurt içi reel faiz oranları, reel döviz kurunun artarak aşırı değerlenmesi ve büyüyen dış borçlanma, politikanın sürdürülemedeğinin açık işaretleri olarak belirmiştir.

1973-1974'ün yüksek enflasyon oranları ekonomik yaşama nüfuz etmeye başlamıştır. Yerli paraya güven zedelendiğinden, halk enflasyon vergisinden sakınmak için dolarizasyon sürecine girmiştir. Finansal sistemin toplam yükümlülüklerindeki dolar hesapları oranı 1970'te yüzde 17'den 1976'da yüzde 40'a yükselmiş, (Bazdresch & Levy, 1991) aralık 1975'ten aralık 1976'ya, bankacılık sistemindeki "peso" yükümlülükleri yüzde 10 ar-

5 IMF istikrar politikalarına getirilen eleştiriler, (1) çok hızlı bir ayarlama gerektirmesi, (2) yurtdışı politik koşulları göz ardı ederek standart politikaların uygulanması ve (3) toplumdaki en yoksul gruplara daha ağır yükler yüklemesidir. İlk ikisi Meksika'nın durumuna uymasa da, ayarlamaların yükünün ücretliler üzerine yıkıldığı görülmektedir. 1977 ve 1978'de reel ücretler düşmüştür. Bkz. Weintraub, 1981. Bu, Dornbusch & Edwards'ın popülist aşamaların sonucunda reel ücretlerdeki aşınma ile, ücretlerin popülün dönemin başlangıcındaki seviyesinden daha kötü duruma geldiği sapmasını doğrular.

tarken, yabancı dövizlerdeki yükümlülükler yüzde 72 oranında artış göstermiştir. (Weintraub, 1981)

İstikrar gereksiniminin açık sinyalleriyle sonunda daha kısıtlayıcı para politikası ve sıkı mali politika içeren bir program sunulmuştur. Mali reform yapılmamasına rağmen, vergi toplama sisteminde iyileştirmeler nedeniyle mali gelirler artmaya başlamış, ancak bu arada kamu harcamaları daha fazla oranda büyümüştür. İstikrar programı sürdürülemezdir. Enflasyonu kontrol altına alma çabaları "en az direnç yolu" ile izlenmiş, döviz kuru oranları nominal olarak sabit tutulmuş ve ithalat üzerindeki kontroller artırılmıştır. Kamu girişimlerinde sağlanan önemli mallar üzerindeki fiyat kontrolleri sıkılaştırılmıştır. Ek olarak hükümet harcamaları bir şekilde harcamaların büyüme oranı yavaşlasa da kısılmamıştır. Enflasyonun darboğazdaki alanlara daha fazla kamu yatırımı yapılarak arzın artırılmasıyla önlenebileceği tartışılmış, gecikmeler ve yatırımların ilk etkisinin talebi artıracığı gerçekleri göz ardı edilmiştir. Enflasyon oranı 1975'te düşüş gösterse de, 1976'da tekrar yükselmiş, ne bütçe ne de cari işlemler açığında iyileşme görülmüştür.

Bu sürecin sonunu iki faktör belirlemiştir: Meksika gereğinden fazla uluslararası finansmana ulaşabilmiş ve Meksika siyasi sisteminde kısa dönemde hükümetin gücünü dengeleyebilecek kurumsal bir mekanizma olmamıştır. Dış borç büyük kamu sektörü açıklarını finanse etmek ve sermaye kaçışları sonucunda kuru korumak için kullanılmıştır. 1954'ten beri nominal olarak sabitlenmiş döviz kuru, Eylül 1976'da yüzde 59 devalüe edilmiştir. (Bazdresch & Levy, 1991) Rezervlerin tükenmesi, yüzde 22 enflasyon, 29.5 milyar dolar dış borç ve özel sektörle gerilen ilişkiler ile karşı karşıya kalan Echeverria hükümetinin IMF ile bir anlaşma⁵ yaparak yönetimi bırakmaktan başka seçeneği kalmamıştır. Program, Meksika'nın dış borçlanmasına disiplin getirmiş; uluslararası rezervlerin artması için politikalar sunulmuş; kamu sektörü açıklarının kapatılması, cari harcamalarda kısıtlamalar, ödemeler dengesi hedefi için ithalat kısıtlamaları gibi şartlar öne konulmuştur. (Weintraub, 1981)

Echeverria döneminde genişleyici politikalar uygulanmasına rağmen bu politikalar

yetersiz vergi tabanıyla yürütülmeye, ihracatı artırma isteğine rağmen, hızlanan enflasyon karşısında döviz kuru sabit tutulmaya çalışılmıştır. Kamu sektör girişimlerinin fiyatları dondurulurken, bu girişimlerin güçlendirilmesi istenmiş, korumacılık politikası altında daha büyük endüstriyel etkinlik hedeflenmiştir.

Lopez Portillo Rejimi (1977-1982)

Hükümet ile özel sektör arasındaki gerginleşen ilişkilerin düzeltilmesi yeni yönetimin ilk hedefi olmuştur. "Üretim İçin İttifak", ekonomik ve politik iyileşme sürecinde bütün sosyal grupların katılımı altında yeni uzlaşma olarak duyurulmuştur. Mali tedbir tekrar itibar kazanmış, 1977'de, GSYİH'daki büyüme oranı on yıl içindeki en düşük seviyeye inmiştir. Reel kamu harcamaları yüzde 4, reel para arzı yüzde 2 azalmıştır. Makro politika IMF'in himayesinde yürütülmüş, 1976 sonunda yüzde 100'ü izne bağlı olan ithalat liberalleştirilmiştir. Vergi politikası değiştirilmiş, etkin olmayan dolaysız vergi sistemi yerine katma değer vergisi ve işletme ve kişisel gelir vergilerine yeni ayarlamalar getirilmiştir. Ancak, petrolün bulunmasıyla, hükümetin dikkati yapısal reformlardan uzaklaşmış, Portillo ve danışmanları, petrolün finansal olarak kendilerine büyük imkan sunacağına ve bunun ekonominin "yapısal dönüşümünü" sağlamak için tarihi bir fırsat olacağına inanmışlardır. Hükümet, yoksulluk ve yetersiz beslenmeyi yok etmek için sermaye malları endüstrisinin gelişmesinden ülkenin altyapısını genişletmeye, turizme öncelik vermeye, enerji ve temel tahıllarda kendine yeterliliği sağlamaya kadar pek çok soruna el atabilme olanağını eline geçirmiştir. Finansal kaynaklarla birlikte hükümet bunun üstesinden gelebilecek yönetsel yeterliliği olduğunu düşünmüştür. Bu süreci, ekonomide devletin rolünün artmasını 1930'larda belirlenen kurumsal ayarlamalar ve siyasi kültürde hükümetin "sağlayıcı" olarak görülmesi etkilemiştir. Petrol, hükümete sağlayıcı rolünü sürdürmesine büyük olanak vermiştir. (Bazdresch & Levy, 1991)

Portillo ve danışmanları sadece daha büyük kamu sektörü değil, aynı zamanda ekonomiyi özel sektörün kaprislerinden korumayı da istemişlerdir. Politikada ise, kendi

**Koşullar 1981
ile değişmeye
başlamıştır.
Ekonomi
politikası tek
bir malın
fiyatına
bağlanmıştır.**

girdilerini üretebilecek yeterlilikte bir kamu sektörü kurmayı ya da en azından bu girdileri alabilmek için gerekli olan yabancı döviz sağlama yeterliliğine sahip olabilmeyi hedeflemişlerdir.

Petrol gelirlerindeki patlamanın ilk iki yılında, 1978 ve 1979'da toplam talepte aşırı genişleme olmuş, hükümet harcamaları, 1978'de reel olarak yüzde 13.7, 1979'da yüzde 14.1 büyümüştür. Ekonominin kısmen dışa açılması sonucunda, aşırı talebin ithalatla karşılanabilmesi nedeniyle, enflasyon yüzde 18 seviyesini korumuştur. Bununla birlikte, tarımsal üretim daha iyi performans göstererek, ortalama yüzde 4.5 büyüyerek, bu sektörün neden olduğu enflasyonist baskıları azaltmıştır. Ayrıca, özel sektör hükümetin toplam talepte yol açtığı genişlemeye olumlu tepki vererek 1978'de yüzde 5.1, 1979'da yüzde 22.7 büyümüştür. Yurt içi piyasa yılda yüzde 8 civarında büyüyerek yüksek kâr fırsatları sunmuştur.

Aynı zamanda petrolden gelen döviz kazançları ile devalüasyon beklentileri de kalmamıştır.

1979 sonlarında İran Şahı'nın devrilmesiyle Orta Doğu'da yaşanan karışıklık sonucu ikinci petrol şoku mutluluk duygusu -euphoria- yaratmış ve ülkenin ve başkanın psikolojisini etkilemiştir. Mali disiplini yavaş yavaş zayıflamış, hükümet tarafından büyük altyapı yatırımları, sağlık ve beslenme harcamaları, ve verimli kamu girişimlerinde büyük projeler ve büyük teşvikler malî açığı gittikçe büyümüştür.

Petrol gelirlerinin artmasıyla harcamalardaki büyüme, devletin ekonomide müdahale ettiği sektör yelpazesini genişletmiştir. Mali ve cari işlemlerde daha önce görülmemiş açıklar oluşmuş, cari işlemler açığı 1978'te 2.7 milyar dolar'dan 1981'de 16 milyar dolar'a yükselmiştir. Cari işlemler açığındaki bu yükselme dış borçla karşılanmış, dış borç 1978'de 36.4 milyar dolar'dan 1981'de 74.4 milyar dolar'a yükselmiştir. (Bazdresch & Levy, 1991)

Koşullar 1981 ile değişmeye başlamıştır. Ekonomi politikası tek bir malın fiyatına bağlanmıştır. Bütçe açığı ve reel döviz kuru düzensizliğinin kısa dönem etkileri petrol kaynakları büyümeye devam ettiği sürece önemsenmemiştir. 1981 ortalarında, petrol

fiyatlarındaki artışın geçici bir olgu olduğu fark edilmiş, makroekonomik dengesizlikler baş gösterdiğinde, Portillo'nun iktidarının bitmesine ve bu dönemin başarıyla adlandırılmasına bir kaç ay kalmışken büyük miktarlarda sermaye kaçıışı yaşanmıştır. İstikrar gereksiniminin şiddetle ortaya çıkması sonrası alınan önlemler krizin boyutları ile orantılı olmamış; Peso devalüe edilmiş, 1977'den beri terk edilen ithalat kontrolleri tekrar uygulamaya konmuştur. Ciddi ayarlamaların eksikliği ve politikaların ne olacağın belirsizliği sonucu ortaya çıkan tepkiler Meksika ekonomisini çok zor bir durumun içine sokmuştur.

Portillo, ortodoks makroekonomik yönetimin reçetelerine pek yanaşmak istememiş, ancak heterodoks perspektif denemeye çalışsa da hareket kabiliyeti kalmamıştı. 1981 sonuna doğru, bazı kamu sektörü fiyatları yükseltilmiş, yüzde 470'lik bir nominal devalüasyon yapılmış, bütün ithalat kontrol altına alınmış, kamu harcamalarının büyüme oranı 1981'de yüzde 25'ten 1982'de yüzde 3.7'ye düşürülmüştür. (Bazdresch & Levy, 1991) Nominal ücret oranları artırılmıştır. Daha sonra çiftli döviz kuru sistemine geçilmiştir.

Tükenmiş rezervler, yüzde 100'lerde enflasyon oranı, reel GSYİH'da yüzde 0.5'lik düşüş, GSMH'nın yüzde 18'i kadar kamu sektör açığı, ve 92.4 milyar dolar'lık dış borçla altı senelik iktidar, bir önceki gibi IMF ile istikrar programı imzalayarak son bulmuştur.

Echeverria, temel hedef olarak politik krizi çözmeyi ve bunun için de daha fazla hükümet müdahalesinin ve ekonominin kontrol edilmesinin şart olduğunu düşünmüştür. Bu, aynı zamanda hükümet ile özel sektör arasında kaçınılmaz bir çelişki doğurmuştur. Oysa Portillo'nun iktidarının ilk yarısında, politika en azından "herkesi memnun etme" girişimi olarak değerlendirilmiştir. Kentli işçiler reel ücret artışlarından, istihdamın ortalamanın üzerinde büyümesinden; orta-sınıf fiyat sübvansiyonları ve aşırı değerli döviz kurundan; bürokrasi daha çok etkinliği olmasından; özel sektör aşırı değerli döviz kuru ve yurt içi piyasadan elde edilen kârlardan; kırsal kesim istihdam, altyapı yatırımları ve gıda yardımlarından memnun kalmışlardır. Ta ki IMF ile anlaşma yapılmıyaya kadar.

Tam olarak kurumsallaşmamış demokrasilerde politikacılar kitlelerden destek elde etmek ve güç kazanmak için popülist seçim taktiklerini kullanmışlardır.

Sonuç: 1980'lerle Birlikte Neo-Popülist Dalga

İçer dönük büyümeyi destekleyen ve makroekonomik istikrarın önemini göz ardı eden LA ülkeleri, 1982'deki borç krizinden sonra devletin ekonomiyi yönlendirmesinin beklenen sonuçları doğurmadığı açıkça ortaya çıktığında, politik görüşleri ve iktisadi felsefelerini değiştirme yönünde iç ve dış baskılarla karşılaşmışlardır.

Kıta ülkelerine politik ve ekonomik liberalizasyon ve demokratikleşme için istikrar ve yapısal önlemler (bütçe açığını azaltmak, para politikasını sıkılaştırmak, ticaret ve döviz kuru rejimlerini serbestleştirmek) ile piyasa temelli politikalara (piyasa güçleri ve özel sektörün rolünü genişletmek) yönelik gelişme stratejileri önerilmiştir. Ekonomiler uluslararası rekabete açılmış, istikrar ve yapısal ayarlama politikaları uygulanmış, kamu girişimleri özelleştirilmiştir. Yabancı sermaye kıtaya kaymış, yurt dışına sermaye kaçışları önlenmiştir. 1990 başlarında reformların sonuçları alınmaya başlanmış, pek çok ülke kendini yenileme sürecinde durgunluğu aşarak yüksek büyüme oranları kaydetmiştir. İhracat genişlemiş, verimlilik artmış, enflasyon düşmeye devam etmiş ve yapısal değişiklikler pek çok ülkeyi uluslararası piyasalarda daha rekabetçi kılmıştır. Enflasyonist büyük kamu açıkları yerine mali disiplin önem kazanmıştır.

Ancak; demokratikleşme ve ticaret liberalizasyonu iyimserlik dalgası yaratmış olmasına rağmen, düzensizlik ve demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişte sorunlar ortaya çıkmış, fiziki altyapı ciddi biçimde bozulmuş, pek çok ülkede fakirlik artmış, ekonomik reformlar siyasi kurumların modernizasyonu ile eşzamanlı yürütülemediğinden politik huzursuzluk baş göstermiştir.

1990 ortalarında sermaye girişlerinin etkin biçimde yürütülmesi, fakirliğin hafifletilmesi, gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesi, yurtiçi tasarrufların artırılması, uzun dönemli büyüme ve gelişme için somut ekonomik, sosyal ve siyasi kurumsal temellerin yaratılması gibi talepler de ortaya çıkmıştır. Peru'da Fujimori'nin, Guetamala'da Serrano'nun öz güdümlü darbeleri, Venezüelâ'da Carlos Perez hükümetini düşürmek için yapılan başarısız askeri darbe girişimi,

Brezilya'da de Mello'nu yargılanması, Uruguay'daki referandumda özelleştirme tartışmalarının zaferi gibi olaylar kıtada politik huzursuzluğun da sürdüğünü göstermiştir. (Naim, 1995)

Gelişmelerin kıtada popülizmin yeniden ortaya çıktığının belirtileri olduğuna dair tartışmalar yoğunlaşmıştır. Arjantin'de Menem, Brezilya'da Collor, Peru'da Fujimori dönemlerinde politik popülizm ile ekonomik liberalizm birlikte görülmeye başlamıştır. Tam olarak kurumsallaşamamış demokrasilerde politikacılar kitlelerden destek elde etmek ve güç kazanmak için popülist seçim taktiklerini kullanmışlardır. 1980'lerdeki ekonomik krizlerde yoksullaşan kitlelere -neo liberal politikalar sonucunda ve kentleşme sürecinin sonlarına doğru ortaya çıkan enformal sektörlerde gelişmenin getirilerinden yararlanamayan ve politik ve örgütsel olarak bir harekete bağlı olmayan kitleler- popülist liderlerin cömert vaatleri çekici gelmiştir. (Weyland, 1996)

1988-94 yılları arasında Meksika'da Salinas iktidarı süresince devletçi ve devrimci milliyetçi ideolojisi yerine serbest piyasa gelişiminin yeni çağında bir parti görünümünü edinmek için Sosyal Liberalizm görüntüsünü yerleştirmeye çabalamıştır. Aynı dönemde Arjantin'de Menem, peronist partinin devlet eliyle ekonomik gelişme modeli yerine Halkçı Piyasa ekonomisi yeni gelişme modelini hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu iki liderin, geleneksel popülist ittifaka karşı olmalarına rağmen seçimleri kazanmaları tamamen geçiş döneminde koalisyonun dinamiklerini yeniden biçimlendirmeleri ve sınıflar arası yeni ittifaklarla stratejik bağlantılar kurmalarında yatmaktadır. (Gibson, 1997)

Menem, Collor, Fujimori, neoliberal politikalarla emek piyasalarını liberalleştirmeleleriyle sendikaların gücünü kırmış, ekonomilerini dışa açarak ithal ikameci sektörleri zayıflatmış, kamu görevlilerini işten çıkarak önceden kontrol edilemeyen kamu sektörünü disiplin altına almışlardır. Bunların yanında, Salinas ve Menem, grev hakkını kısıtlamış, toplu sözleşmeleri desentralize etmiş, ücret artışlarını kısıtlamış, özel sektörde işe alma-işten çıkarma uygulamalarını esnekletmişlerdir. Meksika'da sendika liderleri tutuklanmış, Arjantin'de emeklilik

Ekonomik reformların politik kurumların modernizasyonu ile eşanlı yürütülememesi huzursuzluğu derinleştirmiştir.

ve sosyal güvenlik programlarında bile emeğin kontrolü sınırlandırılmış, böylelikle, emek hareketinin örgütsel ve finansal gücü zayıflatılmıştır.

Borç krizlerinin bölüşüm politikalarının mali temelini zedelemesi ve işçi sendikalarının etkinliğini azaltan neo-liberal girişimler ile popülizm için gerekli kaynaklar ortadan kalkarken devletin ekonomideki ağırlığını enazlaştırmaya yönelik neo-liberal politika girişimleriyle popülizm için hareket alanının ortadan kalkacağı öngörülmüştür. Ancak ithal ikame stratejisi süreci içinde beliren çok sınıflı uzlaşma, kaynak kazanımı ile aktarım arasındaki dengesizlikler, sınıfsal ve sektörel karşıtlıklar toplumsal tepkileri artırmıştır. Toplumsal karşıtlıkları önlemek üzere gerçekleştirilen rejim değişiklikleri, bir süre sonra yarı-demokrasilere olanak verdiğinde rejimin hem kendini sağlamlaştırması hem de önceki rejimde adımları atılan liberalleşme hareketinin sürekliliğini sağlayabilmek ve harekete karşı olası müdahaleleri etkisizleştirmek için yönetsel, örgütsel ve yeterlilik açısından eskisinden daha da güçlü olması gerekmiştir. Destek önceki uygulamalarda dışlanmış gruplardan alınmış, politikalara yönelik tepkilere otoriter-eksik demokrasi anlayışıyla yaklaşmıştır.

Ekonomik reformların politik kurumların modernizasyonu ile eşanlı yürütülememesi huzursuzluğu derinleştirmiştir. Bunlar, popülizmin neo-liberal dönemde de sürdüğünü ancak önceki dönemde gözetilen grupların yerini önceki dönemde dışlanan grupların aldığını, iktidarın sürekliliğini sağlamak amacıyla farklı ekonomi politikası araçlarını kullanır olduğunu göstermiştir.

Kaynakça

de la Balze, F. , *Remaking the Argentine Economy*, Council on Foreign Relation Press, N. Y. , 1995
 Basurto, J. , " The Late Populism of Luis Echeverria ", in *LA Populism in Comperative Perspective*, edt. by Conniff, M. L. , Uni of New Mexico Press, Albuquerque, 1982
 Bazdresch, C. & Levy, S. , " Populism and Economic Policy in Mexico, 1970-82 ", in *Macroeconomic Populism in Latin America*, edt. Rudiger Dornbusch and Sebastian Edwards, Uni of Chicago Press, Chicago & London, 1991
 de Castro, P. R. & Ronci, Marcio, " Sixty Years of Populism in Brazil ", in *Macroeconomic Populism in Latin America*, edt. Rudiger Dornbusch and Se-

bastian Edwards, Uni of Chicago Press, Chicago & London, 1991
 Conniff, M. L. , " LA Populism in Comperative Perspective ", Uni of New Mexico Press, Albuquerque, 1982
 Cordaso, E. & Helwege A. , " Populism, Profligacy and Redistribution ", in *Macroeconomic Populism in Latin America*, edt. Rudiger Dornbusch and Sebastian Edwards, Uni of Chicago Press, Chicago & London, 1991
 Drake, William, " Requiem for Populism " in *Latin American Populism in Comparative Perspective*, Uni of New Mexico Press, Albuquerque, 1980
 Dornbusch, R. & Edwards, S. , " The Economic Populism Paradigm ", NBER Working Paper No 2986, Cambridge, Mass. , 1989
 Dornbusch, R. & Edwards, S. , " The Macroeconomics of Populism ", in *Macroeconomic Populism in Latin America*, edt. Rudiger Dornbusch and Sebastian Edwards, Uni of Chicago Press, Chicago & London, 1991
 Dornbusch, R. & Pablo, J. C. , " Debt and Macroeconomic Instability in Argentina ", in *Developing Country Debt and the World Economy*, The University of Chicago Press, London, 1989
 Edwards, S. , *Crisis and Reform in Latin America: from Despair to Hope*, A World Bank Book, Oxford Uni. Press, Inc. N. Y. , 1995
 Gibson, E. L. , " Populist Road to Market Reform ", *World Politics*, 49, Apr. 1997
 Kaufman, R. & Stallings, B. , " the Political Economy of LA Populism ", in *Macroeconomic Populism in Latin America*, edt. Rudiger Dornbusch and Sebastian Edwards, Uni of Chicago Press, Chicago & London, 1991
 Naim, M. , " New Competitive Tigers or Old Populist Nationalisms? ", in *The Consolidation of Democracy in LA*, edt. Joseph Tulcin with Bernice Romero, Lynne Rienner Publishers, 1995
 Roberts, K. , " Neo-liberalism and Transformation of Populism in LA ", *World Politics*, 48, Oct. 1995
 Sunkel, O. , " Economic Reform & Democratic Viability ", in *The Consolidation of Democracy in LA*, edt. Joseph Tulcin with Bernice Romero, Lynne Rienner Publishers, 1995
 Sturzenegger, F. , " Description of Populist Experience, Argentina 1973-76 ", in *Macroeconomic Populism in Latin America*, edt. Rudiger Dornbusch and Sebastian Edwards, Uni of Chicago Press, Chicago & London, 1991
 Yalman, Galip, " Popülizm, Bürokratik Otoriter Devlet ve Türkiye ", 11. Tez, Uluslar arası Yayıncılık, İstanbul, 1985
 Weintraub, S. , " Case Study of Economic Stabilisation: Mexico ", in *Economic Stabilisation in DC's*, edt by William Cline and Sidney Weintraub, Brookings Ins. , 1981
 Weyland, K. , " Neo-populism and Neo-liberalism in LA ", *Studies in Comparative International Development*, Fall, 1996

İktisat Dünyası ve Nobel

İktisadın bilimsel olgunluk diyebileceği-
miz bir evreye ulaşması 20. yüzyılın başları-
na rastlar. Schumpeter iktisat biliminin geli-
şiminde birincisi Smith'e kadar süren ve kla-
sik Yunan 'dan başlayan, ikincisi 1870'e de-
ğin uzanan Ricardo, Malthus, J. S. Mill'le
oluşan ve nihayet üçüncüsü 1910 ve 1920'li
yıllarda kök salmaya başlayan ve bilimsel
olarak nitelenebilecek üç aşama tespit eder.

Gerçekten de 1920'li ve 30'lu yıllarda ik-
tisat yavaş yavaş "bilim" olma niteliği ile
kabul görmeye başlar. İlk ekonomi kürsüle-
ri bu dönemde Fransa, İngiltere ve Alman-
ya'da kurulmaya başlar. İktisat Fakülteleri-
nin oluşturulmaya başlaması da 40'lı yıllar-
da sürat kazanır.

Diğer yandan Nobel ödülünün amacı
bilindiği gibi "insanlığın mutluluğuna so-
mut bir katkısı olan veya eşsiz bir hizmet
sunan bilimsel çalışmaları, yenilikleri teşvik
etmektir. "

Ödül ilk olarak 1901'de Barış, Fizik, Kim-
ya, Tıp ve Edebiyat alanında, kurucusu A.
Nobel adına verilir. İktisat dalında Nobel
ödülü verilmesi ise 1968 yılında İsveç Mer-
kez bankası tarafından kararlaştırılır. Nobel
iktisat ödülünü ilk olarak kazanan J. Tinber-
gen, A. Nobel'e gönderme yaparak İktisat
politikası ve dolayısı ile iktisat bilimi saye-
sinde de "insanların mutlu" edilebileceğini
savunmuştur. Yaşanan yüzyıl bu konuda
Tinbergen'i haklı çıkarmıştır. Uygulanan ik-
tisat politikaları, gelişen iktisat bilimi, tek-
nolojik evrim ile birleşince 20. yüzyıl top-
lumların refah düzeyinde herşeye rağmen
büyük bir artışa sahne olmuştur.

Böylece, kurucusunun bu konuda her-
hangi bir önerisinin olmamasına rağmen ik-
tisat alanındaki ödül 1969'dan günümüze
kadar sürekli verilmektedir ve bilim dünya-
sında saygın bir konumu vardır.

Nobel iktisat ödülünün verilmesi için
her yıl bütün dünyadaki araştırma kurumla-
rına, üniversitelerine danışılmaktadır. Bu
aşamada İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi
seçtiği beş İsveç'li ekonomistten uluslararası
bir üne sahip 20 kadar adayın yapıtlarının
incelenmesini istemekte ve daha sonra ödül

alacak kişi akademi üyelerinin basit çoğun-
luğu ile seçilmektedir.

Nobel iktisat ödülünü kazananların lis-
tesi aşağıya verilmiştir. Görüldüğü gibi ikti-
satçıların çoğu Amerikalı'dır. Neo-liberal ni-
teliği çok açık olan Chicago Üniversitesi bu
konuda başı çekmektedir.

İsveç Bilimler Akademisi'nin bu seçimin-
de ülkenin sosyal refah devleti doğrultu-
sundan uzaklaşıp liberal bir yaklaşıma yö-
nelmesinin etkili olduğu iddiaları herşeye
karşın ödülün önemini azaltmamıştır.

Ayrıca ödül sahiplerinin büyük çoğunlu-
ğu politik açıdan da etkin bir konumda ol-
muşlardır. Özellikle Amerikan ekonomisi bu
bilim adamlarının teorilerinin siyasi düzey-
de uygulanmalarına tanık olmuştur. Tinber-
gen, Samuelson, Friedmann, Lewis ve niha-
yet "Reaganomics" in "Thatcher" izmin te-
mel taşı olarak Chicago okulu bu konuda
örnektir.

Yazının tablodan sonraki bölümünde
ödül alan iktisatçıların yaşam öyküleri temel
görüşleri ve başlıca yapıtları verilecektir.

Yazıda ödül alan yazarların ve çalışma
konularının oluşturduğu aşağıdaki tablo-
dan sonra söz konusu iktisatçıların kısa ya-
şam öyküleri temel görüşleri ve başlıca ya-
pıtları verilecektir.

Metin Sarfati*

İsveç Bilimler
Akademisi'nin
seçiminde
ülkenin sosyal
refah devleti
doğrultusundan
uzaklaşıp
liberal bir
yaklaşıma
yönelmesinin
etkili olduğu
iddiaları
herşeye karşın
ödülün
önemini
azaltmamıştır.

* Dr.

Yıl	İsim	Uyruk	Üniversite	Ödül Konusu
1969	R.Frisch	Norveç	Oslo	"Gelişme, Dinamik Modellerin İktisadi Süreçlerin Analizine Uyarlanması"
	J.Tinbergen	Hollanda	The Netherlands School of Economics	
1970	P.A.Samuelson	ABD	MIT (2)	"İktisat Teorisinin Statik ve Dinamik Gelişmesi ve İktisat Biliminde Tahlil Düzenin Yükseltilmesi"
1971	S.Kuznets	ABD-SSCB	Harvard	"İktisadi Büyümenin Ampirik Yorumu ve İktisadi ve Sosyal Yapılar ve Bunlardan Kaynaklanan Gelişme Sürecinde Yeni Katkılar"
1972	J.Hicks	İngiltere	All Souls Oxford	Genel Dengeye ve Refah Teorisine Katkı
	K.J.Arrow	ABD	Harvard	
1973	W.Leontief	ABD-SSCB	Harvard	"Input-Output Modelinin Gelişimi ve Önemli İktisadi Problemlere Uyarlanması"
1974	G.Myrdal	İsveç	New York	"Para Teorisine ve İktisadi Dalgalanmaları Katkıları
	F.von Hayek	İng.-Avust.	Albert-Ludwigs (Friburg-en-Brigau)	Ayrıca İktisadi Sosyal ve Kurumsal Olguların Karşılıklı Bağımlılığın Analizi"
1975	L.Kantorovich	SSCB	Moscou	Kaynakların Optimal Dağılımı Teorisine Katkı
	T.C.Koopmans	ABD-Hollanda	Yale	
1976	M.Friedman	ABD	Chicago	"Para ve Tüketim Analizi Sonuçları ve İstikrar Politikalarının Karmaşıklığının İspatı"
1977	B.Ohlin	İsveç	Stockholm	"Uluslararası Ticaret Teorisine ve Uluslararası Sermaye Teorisi Hareketlerine Katkı"
	J.E.Meade	İngiltere	Cambridge	
1978	H.A.Simon	ABD	Carnegi-Mellon	İktisadi Organizasyonlarda Karar Alma Süreçleri
1979	T.W.Schultz	ABD	Chicago	"İktisadi Gelişme Üzerine ve Özellikle Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Araştırmaları"
	A.Lewis	İngiltere	Princeton	
1980	L.R.Klein	ABD	Pennsylvania	"Ekonometrik Modellerin Oluşturulması ve İktisadi Dalgalanmaların ve İktisat Politikalarının Analizine Uyarlanması"
1981	J.Tobin	ABD	Yale	"Finansal Piyasaların Analizi ve Harcama, İstihdam, Üretim, Fiyat Kararlarıyla Bağlantısı"
1982	G.J.Stigler	ABD	Chicago	"Sanayi Yapılarının İncelenmesi, Piyasaların İşleyişi Kamu Düzenlemelerinin Nedenleri ve Sonuçları"
1983	G.Debreu	ABD-Fransa	Berkeley	"Yeni Analitik Metotların İktisat Teorisine Entegre Edilmesi ve Genel Dengenin Teorisinin Yeni Baştan Formüle Edilmesi"
1984	R.Stone	İngiltere	Cambridge	"Ulusal Hesap Sisteminin Gelişmesine ve Ampirik İktisadi Analizin Temellerinin İyileştirilmesine Katkı"
1985	F.Modigliani	ABD-Fransa	MIT	Tasarruf ve Finansal Piyasaların Analizi
1986	J.M.Buchanan	ABD	"Center for Study of Public Choice - Fairfax"	"İktisadi ve Politik Kararlar Teorisinin Yapısal Temellerinin Geliştirilmesine Katkı"
1987	R.M.Solow	ABD	MIT	Büyüme Teorisine Katkıları
1988	M.Allais	Fransa	"Ecole Normale Supérieure des Mines"	"Piyasaların Teorisine ve Kaynakların Optimal Dağılımına Katkı"
1989	T.Haavelmo	Norveç	Oslo	Simultane İktisadi Strüktürlerin Analizi
1990	H.M.Markowitz	ABD	City University New York	Finansal Ekonominin Teorisi Üzerine Çalışmalar
	M.H.Miller	ABD	Chicago	
	W.F.Sharpe	ABD	Stanford	
1991	R.H.Coase	ABD-İngiltere	Chicago	"Mülkiyet Haklarının Kurumsal Strüktür Üzerindeki Etkileri ve Ekonominin İşleyişi"
1992	G.S.Becker	ABD	Chicago	"Mikroekonomik Analizin Sınırlarını Tüm İnsani Davranış ve İlişkilere Yaymak"
1993	R.W.Fogel	ABD	Chicago	"Kantitatif Metotları ve Teorisi İktisat Tarihine Uygulayarak Ekonomik ve Kurumsal Değişimi Açıklamak"
	D.C.North	ABD	Washington	
1994	J.C.Harsanyi	ABD	Berkeley	"Non Kooperatif Oyun Teorisinde Denge Analizi Üzerine Çalışmalar"
	J.F.Nash	ABD	Princeton	
	R.Selten	Almanya	Bonn	
1995	R.E.Lucas Jr.	ABD	Chicago	"Makro Ekonomik ve İktisat Politikası Analizine Yeni Bir Aşama Getirmek, İktisat Teorisine Katkı"
1996	J.A.Mirrlees	İngiltere	Cambridge	İktisat Teorisine Katkı
	W.Vickrey	ABD	Columbia - New York	
1997	R.C.Merton	ABD	Harvard	Türev Ürünlerin Değerinin Yeni Bir Hesap Yöntemi
	M.S.Scholes	ABD	Stanford	
1998	A.K.Sen	Hindistan	Trinity College Cambridge	Refah Ekonomisine Bir Katkı
1999	R.A.Mundell	Kanada	Columbia - New York	"Değişik Kambiyo Rejimlerinde Para ve Bütçe Politikalarının Analizi"

• Ragnar Anton Frisch • Jan Tinbergen

1969

Ragnar Anton Frisch

Ragnar Anton Frisch Oslo'da doğdu. Oslo Üniversitesi'nde ekonomi okuduktan sonra öğrenimine Fransa ve İngiltere'de devam etti. İstatistiksel matematik dalında doktor oldu. Oslo Üniversitesi'nden sonra Yale Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Onu tekrar geri getirmek için Oslo Üniversitesi'nde bir iktisat kürsüsü kuruldu. Norveç İşçi Partisi'nde, Hint ve Mısır hükümetleri nezdinde danışmanlık yaptı. Tinbergenle birlikte ilk Nobel iktisat ödülünü kazandı.

Frisch'in yapıtı genelde Norveççe yazılmıştır. 400 dolayında bilimsel makalelerinin çok azı daha sonraki tarihlerde İngilizceye çevrilmiştir. Yapıt öncelikle matematiksel çalışmalar içerir. Tüketici teorisi matematiksel bir yaklaşımla ele alınır. Daha sonra makro ekonomik kavramlar, statik, dinamik, denge ve dengesizlik, kavramlarda metodolojik derinleşme, çevrimleri açıklayan ilk makro ekonomik modelin inşası üzerine çalışmalarını tamamlar.

1934'te Keynes'in genel teorisinin yayımlanmasından yalnız iki yıl önce talep yetersizliğinin depresyona ittiği bir ekonomide üretim ve dolaşım süreçlerinin analizini yapar.

1931'de ekonometri derneğini kuran Frisch 30'lu yılların başında ekonometrik modelleri çevrimlerin dinamik incelemesine uygular. Çevrim üzerinde etkili olan değişkenleri tespit etmeye uğraşır. Çevrimin endojen teorisi oluşturur.

Kurucularından biri olduğu Econometrica dergisinin ilk sayısında şöyle yazar; <<Econometrica'nın politikası bir yandan matematik sembollerin iktisatta gereksiz yer tutmasını önlemek diğer yandan ise matematiğin yapıcı kullanımını desteklemek olacaktır. >>

Çalışmaları bu dönemde özellikle lineer modeller üzerine yoğunlaşır.

İktisadi çevrimlerin dinamik yasalarını keşfetmeye çalışırken <<üretim süreçlerinin geçici strüktürlerini>> analiz eder. Akılcı bir iktisat politikası ve planlama için gerekli modelleri oluşturmaya çalışır. Frisch'e göre ekonomistin uğraşı konuları bir fizikçininkinden

daha karmaşıktır. Bu durum onun cesaretini kırmamalıdır.

Jan Tinbergen

1903'de doğan Jan Tinbergen, matematik öğrenimi görmüştür. Sosyalist gençlik hareketinin bir üyesi olarak askerlik yapmayı reddetmiş bu yüzden hapisane yönetiminde çalışmıştır.

1929'da Fizik doktoru olmuştur. 1931-1933 arasında Amsterdam'da istatistik okumuştur. Daha sonra çeşitli üniversitelerde öğretim görevlisi olmuş. BM ve OCDE gibi kuruluşlarda görev almıştır.

Tinbergen'in kariyerinden bahsederken herhangi bir iktisat ekolüne bağlı olmadığını belirtmek gerekir. Akademik çekişme ve tartışmaların uzağında kalmıştır. Daha çok olguları gözlemlemeye ve teorik olgunlaşmadan sonra karara ve eyleme dönük bir çalışma sürdürmüştür. Bilimsel titizliğinin temelinde daha eşit bir dünyanın yaratılması isteği vardır.

1936'da 24 denklemlilik bir modelle Hollanda ekonomisinin tam istihdam politikasının temellerini oluşturmaya çalışmıştır.

Tinbergen'nin Keynes'le birlikte makro ekonominin kurucularından olduğu söylenebilir. 1945'ten sonra çalışmalarını iktisat politikası alanında yoğunlaştırmıştır. Amacı önce Hollanda'nın yeniden yapılanması daha sonra da büyüme politikasına katkıdır. Kamu müdahalesi önerisi ile savaş sonrası sosyal demokrat politikaların oluşumunda etkin rol oynar. Önerileri Keynesgil politikaların çok uzağında değildir. 1955'ten sonra gelişme problemleri ile ilgilenir. Zengin ülkelerin yoksullara yardım etmesi gerektiğini ve sınırlarını onların ürünlerine açması gerektiğini savunur.

Özetle Tinbergen eşitsizliklerin azaltılmasını gerektiren adaletin, gelirlerin eşit olmasına dayanan ekonomik etkinliğin, sosyal refah ve kişisel mutluluğun hangi şekilde ulaşacağı arayışındadır.

İktisat politikası alanında çalışmalarını sürdüren Tinbergen'e göre hedeflenen iktisat politikası amacına uygun sayıda ekonomik araç kullanılmalıdır. Bu öneri literatürde "Tinber-

Metin Sarfati*

Tinbergen'in
kariyerinden
bahsederken
herhangi bir
iktisat ekolüne
bağlı
olmadığını
belirtmek
gerekir.

gen yasası" olarak anılmaktadır. İktisat politikasının temelini oluşturan iki teoremden birine göre devlet iktisadi kararlarda bu kurala uygun davranmalıdır. Mundell'e atfedilen diğer teoreme göre kullanılacak iktisat politikası aracı seçiminde diğer araçlara göre nispi üstünlüğe sahip olanlar tercih edilmelidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlık hareketleri ile birlikte az gelişmişlik sorunları bilimsel dünyada yoğunlukla tartışılmaya başlanmış, bu bağlamda iktisadi gelişmenin de emredici veya yol gösterici bir planlama ile sağlanması gündeme gelmişti. Tinbergen de, basit ve sağlam modelini yoksul ülkelerin kalkınması için önerir. Kalkınmasını emredici planlama ile sağlamayan az gelişmiş ülkeler için Tinbergen'in modeli ciddi bir referans oluşturmıştır.

Temel Yapıtları

- 1926 <<Sur un probleme d'economie pure>> Norsk Matematisk Forenings Skrifter, n 16, 1-40; re-ed 1957, Metroeconomica vol. 9, 79-111.
- 1929 <<Statikk og dynamikk i den økonomiske teorie>> (Statique et dynamique en theorie economique), Nationaløkonomisk Tidsskrift, 321-79.
- 1932 New Methods of Measuring marginal Utility, Tübingen, Mohr.
- 1933 <<Propagation Problems and Impulse Problems in Dynamic economics>> In Economic Essays in Honor of Gustav Cassel, Londres, George Allen, Unwin, 171-205; re-ed 1965 in Reading in Business Cycles, Homewood, Illinois, Richard D. Irwin, 155-85.
- 1934 <<Circulation Planning>>, Econometrica, vol. 2, 258-336 et 422-35.
- 1936 <<On the Notion of Equilibrium and Disequilibrium>>, Review of Economic Studies, vol. 3, 100-5.
- 1947 Noen trekk av konjunkturlæren (Elements de la theorie du cycle d'affaires,)Oslo H. Aschehoug & Co.
- 1950 <<Alfred Marshall's Theory of Value>> Quarterly Journal of Economics, vol. 64, 495-524.
- 1950 <<L'emploi des modeles pour l'elaboration d'une politique economiquerationnelle>> Revue d'economie politique, vol. 60, 474-99 et 601-35.
- 1952 <<Wicksell>>, in H. W. Spiegel (dir.), The Development of Economic Thought: Great Economists in Perspective, New York, John Wiley, 652-99
- 1954 <<La theorie de l'avantage collectif et les regions de Pareto>> Economieappliquee, vol. 7, 211-80.
- 1956 <<Macroeconomics and Linear Program-

ming>>, in Twenty-Five Economic Essay in Honour of Erik Lindahl, Stockholm, Ekonomisk Tidskrift, vol. 58, 38-67.

- 1959 <<A Complete Scheme for Computing All Direct and Cross-Demand Elasticities in a Model with Many Sectors>>, Econometrica, vol. 27, 177- 96.
- 1960 Maxima et minima : theorie et applications economiques, Paris, Dunod.
- 1960 Planning for India : Selected Explorations in Methodology, New York, Asia Publishing House.
- 1962 Innledning til produksjonsteorien, Oslo, Universitets Forlaget : version fr. 1963 Lois techniques et economiques de la production, Paris, Dunod.
- 1970 <<Econometrics in the World of Today>> in W. A. Eltis, M. F. Scott et J. N. Wolfe (dir.), Induction Growth and Trade: Essays in Honour of Sir Roy Harrod, Oxford, Clarendon Press, 152-66
- 1976 Economic Planning Studies : A Collection of Essays, Dordrecht, Reidel.

Temel Yapıtları

1939. Statistical Testing of Business-Cycle Theories, vol. 1, A Method and its Application to Investment Activity; vol. 2, Business Cycles in the United States of America, 1919-32, Geneve, Societe des Nations.
1945. International Economic Cooperation, Amsterdam, Elsevier; ed. revisee 1954, International Economic Integration, Amsterdam, Elsevier.
1951. Econometrics, Londres, George Allen & Unwin; trad. fr. 1954, L'Econometrie, Paris, A. Colin.
1954. Centralization and Decentralization in Economic Policy, Amsterdam, North Holland.
1958. The Design of Development, Baltimore, Johns Hopkins University Press; trad. fr. 1962, Planification du developpement, Paris, PUF.
1962. Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy, New York, Twentieth Century Fund.
1964. Central Planning, New Haven, Connecticut, Yale University Press.
1972. Avec Stefan Jensen et Barry Hake, Possible Futures of European Education : Numerical and System's Forecasts, La Haye, Martinus Nijhoff.
1975. Income Distribution Analysis and Policies, Amsterdam, Elsevier.
1979. <<Recollections of Professional Experiences>> Quarterly Review, Banca Nazionale del Lavoro, n 131, 331-60; in Kregel 1988, 67-95.
1990. World Security and Equity, Aldershot, Hants, Edward Elgar.

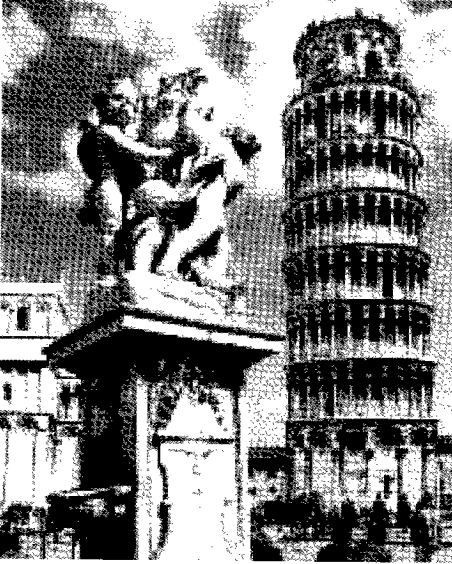
Kalkınmasını
emredici
planlama ile
sağlamayan az
gelişmiş
ülkeler için
Tinbergen'in
modeli ciddi
bir referans
oluşturmuştur.

Dünya Ekonomisinden

İtalya

2000 yılının ilk döneminde İtalya' da büyüme ivme kazandı.

İşsizlik oranı İtalya'da yüzde 10.7'ye indi.

Rusya

Bir önceki döneme göre Mayıs ayında Rus halkının reel gelirinin yüzde 10.1 arttığı belirlendi.

Putin reformu ile mali yükü azaltmayı, prosedürleri asgariye indirmeyi ve girişimcileri yatırıma yönleltmeyi hedefliyor.

Sanayileşmiş yedi ülke Rusya'nın borcunun azaltılmasına karşı durma kararı aldılar.

Dünya Bankası 800 milyonluk bir tutarın son 250 milyon \$'lık dilimini Rusya'ya verdi. Amaç sigorta sistemini iyileştirmek.

Rusya'da GSYİH ilk 6 ayda yüzde 7.5 arttı.

Senegal

IMF yoksulluğu önleme ve ekonomiyi hızlandırma programı çerçevesinde Senegal'e 19 milyon \$'lık bir kredi açtı. Diğer yandan da ülkede özelleştirme programlarının yeteri kadar hız kazanmadığını söyledi.

Japonya

Japonya'da araç üretimi bir yılda yüzde 7.8 arttı.

Otomotiv sektöründe çalışan 14 büyük Japon firmasının ihracatı, Haziran ayında yüzde 13.6 arttı.

Amerika Japonya'dan ekonomisini canlandırıp, büyüme hızını arttırmasını istedi.

Japon ekonomisinde başlayan toparlanma sürecinin devamı bekleniyor.

Japon ekonomisinde Ticari İşlemler Fazlalığı Haziran ayında geçen yıla göre yüzde 3 artarak 11 milyar \$'a yükseldi.

GSYİH Japonya'da ilk üç aylık dönemde yüzde 2.5 arttı. Elde edilen bu sonuç işletme yatırımlarına ve iç talep artışına bağlanıyor. Bu 1996'nın eşdönemine göre elde edilen en iyi sonuç olarak değerlendiriliyor.

Japonya'da ticaret açığı bir yıl önceki eşdönemine göre yüzde 19.3 oranında bir düşüş gösterdi.

İşsizlik

Ekonomilerindeki tüm iyileşmelere karşın Avrupa' da işsizlik halen önemli bir sorun. Aktif nüfusunun yüzde 8.5'u şu anda işsiz bir durumda. 2 yılda işsizlik oranı yalnızca 1.5 puan azaldı.

İşsizliğin azalması ve iktisadi büyüme "niteliksiz" işgücü üzerinde etkisiz kalıyor. Genel iyileşmeden daha çok nitelikli ve üst düzeyde donanımlı işgücü yararlanıyor.

Arjantin

Yılın ilk üç aylık döneminde Arjantin'de petrol fiyatları yüzde 0.9 artış gösterdi.

Danimarka

OCDE 2000 yılında Danimarka ekonomisinde yüzde 2.25 ve 2001 yılında yüzde 2.5 luk büyüme öngörüyor. Bu rakamlar geçen yılki gerçekleşen yüzde 1.6'lık orana göre iyimser bir öngörüye dayanıyor. Uzmanlar Danimarka'lıların 28 Eylül referandumunda EURO'yu kabul etmelerinin bu ülke için

Metin Sarfati*

olumlu olacağını düşünüyorlar. EURO'ya geçişin kurun üzerindeki spekülasyon hareketleri ortadan kaldıracığını ve finansal piyasaları sakinleştireceğini ileri sürüyorlar.

Norveç

Norveç'te 2000 yılı için enflasyon öngörüsü yüzde 2.75'ten yüzde 3'e yükseltildi. Bu artışın ücretlerden döviz kurundan ve düşük oranda da olsa ithal edilmiş enflasyondan kaynaklandığı belirtildi.

Bulgaristan

Dünya Bankası Bulgar ekonomisinde bir ekonomik büyüme beklentisinde olduğunu belirtti.

Bulgaristan'da Mayıs ayında işsizlik oranı bir önceki aya göre yüzde 19'dan yüzde 18.86'ya düştü.

İsveç

İsveç'te sanayi üretimi Nisan ayı itibarı ile bir önceki yıla göre yüzde 13.2 arttı.

OCDE

OCDE'ye göre dünya ekonomisinin tüm olumlu trendine rağmen en az gelişmiş ülkelerin küreselleşmeden yararlandığını söylemek çok zor.

Yapılan bir denetimde kuruluşun muhasebe sistemi çok ilkel bulunarak eleştirildi.

Fransa

Fabius büyümenin sağladığı olanaklar ile bir yandan kamu açıklarını finanse ederken, diğer yandan vergileri düşürmeyi ve 4 yıl içinde kamu açıklarını sıfıra indirmeyi hedeflediklerini söyledi.

2000 yılında Fransa'da büyümenin yüzde 3.2 olması işsizlik oranının da yüzde 9.2'ye inmesi bekleniyor.

IMF Fransa'nın büyümeden yararlanarak kamu açıklarını 2001 yılında GSMH'nin yüzde 1'ine indirmesini 2002'de ise tümünden ortadan kaldırmasını istiyor.

Fransa'da yıllık olarak yüzde 1.7 düzeyinde tespit edilen fiyat artışlarında petrol fiyatlarındaki artışın ağırlıklı rol oynadığı düşünülüyor.

Fransız hükümeti 100 milyon Franklık bir vergi indirimini gündeme aldı.

Çok uzun bir aradan sonra Fransızlar ilk olarak işsizliğin minimum seviyeye inmesi konusunda iyimserler.

Jospin'in önümüzdeki on yıl için öngördüğü "tam istihdam gerçekleşiyor mu" sorusu toplumda ciddi bir şekilde tartışılmaya başlandı. Bu durum 1985 yılından bu yana yaşanan en büyük iyimserlik dönemi olarak ifade ediliyor.

Fransa'nın dış ticaret açığı Temmuz ayında 7.630 milyar \$ oldu.

EURO Alanı

Enflasyon oranı Euro alanında Temmuz ayında bir artış göstererek yüzde 2.4'e yükseldi.

Sürekli değer kaybeden Euro'daki düşü-

sün 85 cente kadar gidebileceği ileri sürülüyor. Bu durum ciddi kaygılar yaratıyor.

Euro alanında 2000 yılında yüzde 3.5 2001'de ise yüzde 3 ila yüzde 3.5 düzeyinde bir büyüme bekleniyor.

Almanya

Almanya'da fiat artış oranı Temmuz ayında yüzde 3.3 oldu. Oranın 9 yıldan bu yana en yüksek seviye olduğu belirtildi. Gelişmeden kaygı duyan Alman Merkez Bankası Başkanı Ernst Welteke faiz artırımının kaçınılmaz olduğunu söyledi.

Geçen yılın eş dönemine göre (6.8 milyar Euro) Temmuz ayında Almanya'nın ticaret açığı 6.6 milyar Euro olarak belirlendi.

Almanya'da büyüme hızlandı GSYİH Nisan-Temmuz arasında yüzde 1 artış gösterdi

Yapılan bir kamuoyu yoklamasında halkın yüzde 63'ünün Mark'ı Euro'ya tercih ettiği sonucu çıktı.

Almanya ekonomisi güçlü bir büyüme eğilimi gösteriyor. Yılın ikinci çeyreğinde GSYİH'nın büyüme oranı yüzde 3.1 oldu.

Mark ve Euro karşısında değer kazanan dolar Alman firmalarını dünya piyasalarında avantajlı bir konuma taşıdı.

Avusturya

Cari işlemler dengesi Avusturya'da ilk 5 ay içinde 2.35 milyar EURO'lık bir açık verdi.

IMF Avusturya'nın mali ve yapısal reformlarına devam etmesini istiyor.

ABD

2000 yılında elde edilen ekonomik performans sayesinde ABD hükümeti 2012'ye kadar borçlarını ödemeyi planlıyor.

ABD yönetimi 2000 yılına ilişkin büyüme tahminlerini revize etti. 3.3 olarak öngörülen rakam 4.8'e çıkarıldı. İşsizlik oranın da yüzde 4.1'de kalması bekleniyor. Artan büyüme oranı ve düşük bir işsizlik oranının enflasyonist baskılar oluşturmaları bekleniyor.

ABD'de yılın ikinci üç aylık döneminde GSYİH yüzde 5.2 oranında artış gösterdi.

2001 yılında ABD ekonomisinde gerileme bekleniyor.

ABD ekonomisinde bütçe açığı Temmuz ayı itibarı ile 56.277 milyar \$ oldu.

A B D ekonomik büyümesinin zirveden sonra yumuşak inişe geçmesi arzu ediliyor.

İletişim teknolojisindeki artış sayesinde ABD'de ikinci üç aylık dönemde net bir produktivite artışı yaşandı.

ABD'de kapasite kullanım oranı Temmuz ayında yüzde 82.3'e yükseldi.

ABD'de işsizlik düşme eğilimini sürdürüyor.

Çin

Çin'de yılın ilk 5 ayında devlet işletmelerinde çalışan 6 milyon işçinin işine son verildi.

Çin'in GSYİH'sı ilk üç aylık dönemde yüzde 8.2 arttı. İhracatın ve tüketimin iyileşmesi sayesinde bu performansın artması bekleniyor.

Kanada

Kanada'daki fiat artışlarının temelinde petrol fiatlarındaki artış olduğu ileri sürüldü.

Güney Kore

Güney Kore'de işsizlik oranı yüzde 3.8'e düştü. Bu, 1997 aralığından beri elde edilen en iyi sonuç.

Portekiz

Portekiz'in ticaret açığı 2000 yılının Aralık-Nisan döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 33.5 arttı.

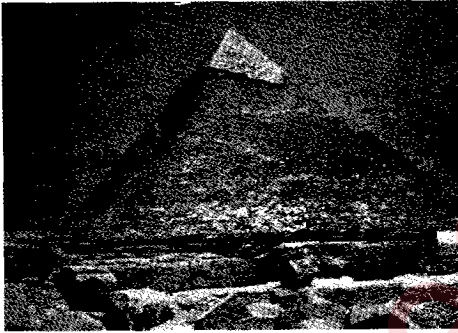
Polonya

Polonya'da sanayi üretiminde bir artış yaşanıyor.

Polonya'daki işsizlik oranı Haziran ayı itibariyle yüzde 13.5 düzeyinde tespit edildi.

Fas

Fas'ta durum pek parlak değil. Yoksulluk sınırındaki insanların sayısı 10 yılda yüzde 50 arttı. Bu oran nüfusun yüzde 19'nu kapsıyor.

Mısır

Mısır dışişleri bakanı Afrika'nın dış borcu ile ilgili uluslararası bir konferans düzenlenmesini talep etti

İngiltere

İngiltere'de İşçi Partisi Euro lehinde bir kampanya açmaya hazırlanırken Muhafazakâr Parti Euro'ya katılmayı onaylamıyor.

İngiliz Sterlini giderek güç kaybediyor. ABD faiz oranlarının İngiltere'ye göre yarım puan yüksek olması yatırımcıları dolara yöneltti.

Temmuz ayında bir önceki aya göre üretim fiyatları yüzde 0.2'lik bir artış gösterdi.

IMF

IMF yüzde 4.2 olarak tahmin ettiği dünya ekonomik büyüme oranı yüzde 4.75 olarak revize etti.

Asya

Asya ülkeleri 1997 krizine benzer bir durumun tekrar yaşanmaması için aralarında bir tür parasal işbirliği oluşturma çabası içindeler. Bu durumda döviz sıkıntısındaki bir ülkeye devalüasyona başvurmak zorunda kalmadan ortaklardan borç alabilecek.

Singapur

Singapur ekonomisi yılın ilk üç ayında yüzde 8.8'lik bir büyüme oranı yakaladı.

Hindistan

2000-2001 Mali yılında Hindistan'da yüzde 7'nin üzerinde bir büyüme öngörülüyor.

Meksika

Yılın ilk üç ayında büyüme oranı yıllık bazda yüzde 7.8 düzeyinde gerçekleşti.

Tayvan

Hükümet 2000 yılı için yüzde 6.57 olarak öngörülen büyüme oranında yüzde 0.16'lık bir düşüş yaptı

Finlandiya

Finlandiya'da Temmuz ayında işsizlik oranı yüzde 7.8 düzeyinde. Geçen yıl ise aynı oran yüzde 8.6 idi.

Yeni Zelanda

Yeni Zelanda para birimi dolar karşısında sürekli değer kaybediyor

Petrol

Petrol fiyatlarındaki artışın ekonomik büyüme üzerindeki olası etkileri tartışılmaya başlandı.

Yükselme eğilimine giren petrol fiyatlarının enflasyonist baskı yaratmasından kaygı duyuluyor.

İspanya

İspanya'da ticaret dengesi açığı petrol faturasına bağlı olarak artış gösterdi.

Hong-Kong

Hong -Kong Ekonomisi yılın ikinci üç aylık döneminde bir yavaşlama eğilimine girdi. İlk üç aylık dönemde yıllık bazda yüzde 14.3 artış gösterdi. GSYİH ikinci dönemde yalnızca yüzde 10.8 düzeyinde bir artış gösterdi.

Kitapta eşitsiz üretim, ticaret ve gelir dağılımı ele alınarak 1995 yılı Dünya Bankası verileri sunuluyor okuyucunun dikkatine:

Küresel ekonomik sistemin merkezinde, gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomi içindeki rollerini ve konumlarını tanımlayan eşitsiz bir ticaret, üretim ve kredi yapısı bulunuyor. Şu anda dünyada 5 milyarı yoksul ülkelerde yaşayan 6 milyarın üzerinde insan yaşıyor. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 15'ine sahip gelişmiş (emperyalist) ülkeler, toplam dünya gelirinin yüzde 80'ine el koyarken, üç milyarı aşan nüfuslarıyla dünya nüfusunun "düşük gelirli ülkeler" grubunu (Hindistan ve Çin dahil) temsil eden yüzde 56'sı yüzde 5'ini alıyor. Aşağı-Sahra bölgesinin GSMH'si Teksas eyaletinininkinin yaklaşık yarısı kadar. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 85'ini temsil eden düşük ve orta gelirli ülkeler (eski Sosyalist Sistem dahil) toplam dünya gelirinin yaklaşık yüzde 20'sini alıyor. (Dünya Kalkınma Raporu, Washington D.C., 1995, sayfa 162-163'deki Dünya Bankası verileri.)

Chossudovsky'nin çalışmasından küresel entegrasyonun hangi ülkede nelere yol açtığını da öğreniyoruz. Kimi çarpıcı sonuçlar aşağıda yer alıyor:

- 1989'da Caracas'ta IMF politikaları sonucu ekmek fiyatları bir gecede yüzde 200 arttı, çıkan isyanda erkek, kadın ve çocuklara ayırım gözetmeksizin ateş edildi: "Caracas morgunda ilk üç günde öldürülen yaklaşık 200 kişinin bulunduğu bildirildi. ve tabutların bitmek üzere olduğu uyarısı yapıldı. " Gayriresmi rakamlara göre binden fazla insan öldürüldü.
- Hindistan'da 1991 yılında Yeni Ekonomik Politika yürürlüğe kondu. IMF destekli program devalüasyonu ve pamuk ipliği ihracatındaki denetimlerin kaldırılmasını öngörüyordu. Gerçekleştirildi. Gunthur bölgesindeki Gollapalli köyünde yaşayan ve yaşamını el dokumacılığıyla kazanan 73 kişi uygulamadan 3 ay sonra açlıktan öldü.
- Somali ekonomisi IMF programından önce göçebe çobanlar ile küçük çiftçiler arasındaki "değişim"e dayalı bir kır ekonomisiydi ve çobanlar nüfusun yüzde 50'sini oluşturuyordu. Gıda açısından kendisine yeterliydi. 1980'lerin başında IMF müdahalesi sonrasında yakıt, gübre ve tarım

girdilerinin fiyatlarını artıran periyodik devalüasyonlar, tahıl piyasasındaki kural-sızlaştırma ve "gıda yardımı" akışı çiftçi topluluklarını yoksullaştırdı. Hayvancılığa dayalı ekonomi çöktü. Veterinerlik hizmeti özelleştirildi, su ticarileştirildi, böylece nüfusun yüzde 50'si imha edildi. Kamu çalışanlarının yüzde 40'ı işten çıkarıldı, 60 milyon nüfuslu ülkede kamu çalışanlarının sayısı 1995'e kadar 25. 000'e indirildi.

- Ruanda'da IMF programı 1991 yılında yürürlüğe girdi. Dış borçlar yüzde 34 arttı, kayıtlı sıtma vakalarında yüzde 21 artış görüldü, ilkokul düzeyinde kayıt ücreti alınması okul kayıtlarında muazzam düşüşlere yol açtı. Kahve alım fiyatları 1989'daki düzeyinde donduruldu. Kahve üretimi bir yılda yüzde 25 düştü. Sonra olanları biliyoruz, kanlı iç savaş. Bangladeş'te 300 bin civarında konfeksiyon işçisi var. Bu işgücünün yüzde 16'sı 10 ile 14 yaş arasındaki çocuklar. IMF'nin gelişenden sonra ücretleri aylık 20 dolar düzeyinde donduruldu (1992). Aynı yıl konfeksiyon işçilerinin yaptığı miting güvenlik güçlerince zor kullanılarak dağıtıldı.
- Vietnam'a giren IMF kararlarıyla 1994'e gelindiğinde 12. 300 kamu işletmesinden 5. 000'i kapanmış, bir milyondan fazla işçi ve 136. 000 civarında kamu çalışanı (çoğunluğu sağlık emekçisi ve öğretmen) 1992 sonunda işten atılmıştı. Amaç 1994 sonuna kadar 100. 000 kamu çalışanını işten atıp kamu hizmetleri hacmini yüzde 20 küçültmekti. Aylık ortalama ücret 15 dolardı. Ücretsiz sağlık hizmetinin kaldırılmasıyla ücretsiz ilaç dağıtımı yasaklandı, temel ilaçların tüketimi yüzde 89 düştü. Bölge hastanelerinde çalışan doktorların maaşları ayda 15 dolara düşürüldü. Sonuç olarak sıtma, verem ve ishal gibi çok sayıda bulaşıcı hastalık yeniden ortaya çıktı. Bir WHO araştırması IMF "reformları"nın ilk dört yılında sıtmadan ölenlerin sayısının üç kat arttığını doğruluyor.

Kitabın arka kapağında yer alan bir ifade YOKSULLUĞUN KÜRESELLEŞMESİ'ni "emperyalizme karşı bir mücadele çağrısı" olarak niteliyor. Sanırsız daha fazla söze gerek yok.

Somali ekonomisi IMF programından önce göçebe çobanlar ile küçük çiftçiler arasındaki "değişim"e dayalı bir kır ekonomisiydi ve çobanlar nüfusun yüzde 50'sini oluşturuyordu.

Garanti,
Euromoney'ye göre
5. kez Türkiye'de
"Yılın En İyi Bankası".

Tek bir farkla.
Artık yeni bir logomuz var.

Sizin için ileriye bakıyoruz.

KDV
599 118
Dünya Süp. Dağ.
Tel: 628 98 98
1500.000 TL

İMKB, yatırımcılara geleceğe dönük yatırım olanakları sunuyor...

İSTANBUL
MENKUL KIYMETLER
BORSASI